

Avifauna van Noord-Brabant

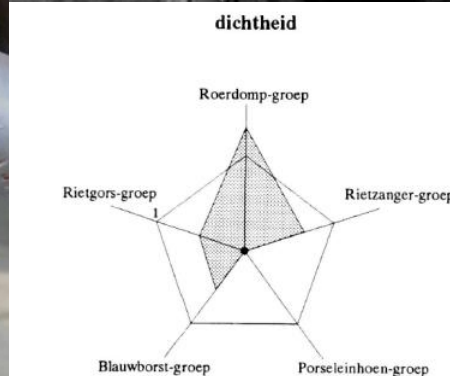
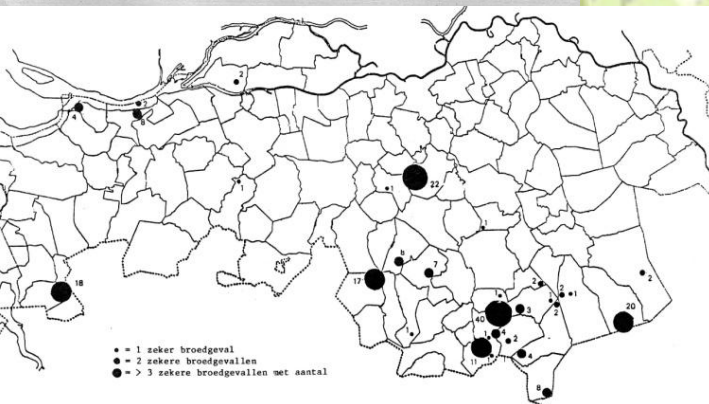
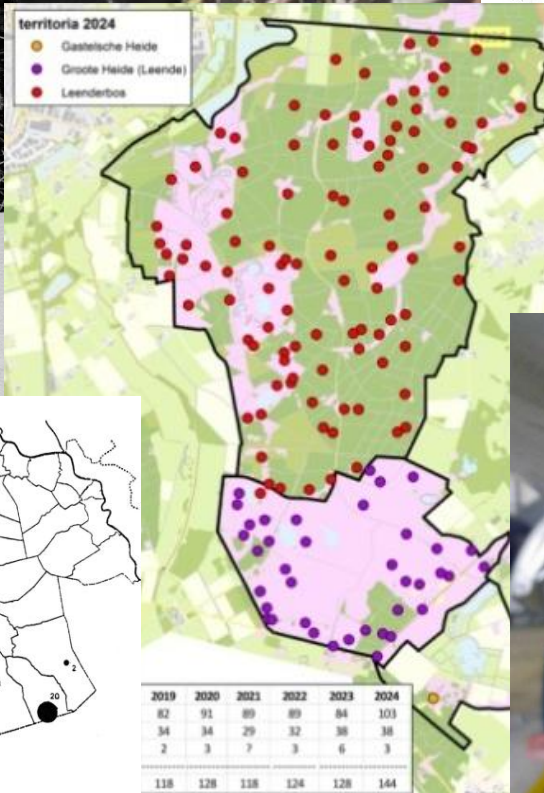
Roofvogelnummer

Turkse Tortel

d'n Blauwe Klauwier

Tom Heijnen

We weten heel erg weinig over het voorkomen van vogels tot halfverwege de 20^e eeuw. Verreijkers bestonden wel maar waren luxeartikelen. Vogels verzamelen werd wel gedaan, maar vogels tellen moest nog worden uitgevonden. Door een veelheid aan gebeurtenissen en ontwikkelingen veranderde dit drastisch. In de loop van decennia werd het waarnemen, tellen en registreren van vogels steeds omvangrijker en professioneler. En van een enkele vogelman ging het naar grote netwerken van samenwerkende vogelaars (m/v).

Ik ben al enkele tientallen jaren bezig met het verzamelen van vogelwaarnemingen in de Kempen. In eerste instantie richtte ik me op de jaren vanaf 1900, maar ondertussen harkte ik ook oudere waarnemingen bij elkaar. Die gegevens, aangevuld met kaarten en schilderijen uit de 19^e en 20^e eeuw, prikkelden mijn fantasie: hoe zou het zijn om als moderne vogelaar in die tijd rond te lopen? Zonder gemotoriseerd verkeer en industrieterreinen, alleen her en der wat dorpjes, ellenlange kleinschalige beekdal en enorme heidevelden met talrijke vennen en moerassen? (figuur 1).

Figuur 1. Topografische kaart van Valkenswaard en omgeving rond 1880 (topotijdreis).

In 2021 werd het boek 'Verschenen of verdwenen: ruim een eeuw Nederlandse broedvogels in beweging' gepubliceerd (Hustings & Koffijberg 2021). Dit voortreffelijke boek zette me ertoe aan om ook zoiets

voor de Kempen te maken. Ik richtte me op de verdwenen broedvogels. Dankzij het speurwerk van Justin Jansen is er een goed overzicht van eieren en vogelhuiden in verzamelingen uit de 19^e eeuw, een

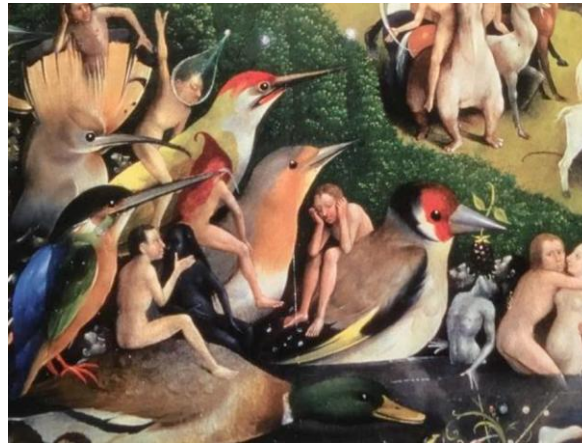
belangrijke bron van informatie. Ik vulde dat aan met alles wat ik zelf aan gegevens verzameld had (Heijnen 2022a, 2022b, 2023a, 2023b). En zo kwamen ook de bronnen van die vogelgegevens allemaal voorbij. Wat is er veel veranderd! Niet alleen bij de vogels, maar ook in de wereld van vogelaars en vogelonderzoek. Ik begon de geschiedenis van vogelonderzoek in de Kempen op een rijtje te zetten en zo ontstond de basis voor dit artikel.

Ik wil benadrukken dat het artikel gaat over vogelonderzoek. Het is geen 'bio' over vogelaars en vogelwerkgroepen. Die komen uiteraard wel ter sprake maar altijd in relatie tot vogelonderzoek, in brede zin. De onderwerpen staan zoveel mogelijk in chronologische volgorde.

De 19^e eeuw

Verzamelaars van eieren en huiden

Tot halverwege de 19^e eeuw was er over vogels in Noord-Brabant en de Kempen zo goed als niets bekend. Het bleef bij een incidentele notitie en enkele afbeelding, zoals die van vogels op het schilderij *Tuin der Lusten* van de Brabander Jeroen Bosch (Knippenberg 1967; figuur 2). Het is overigens niet bekend uit welke streek Jeroen Bosch de vogels die hij schilderde kende.

Figuur 2. Detail van de *Tuin der Lusten* door Jeroen Bosch, begin 16^e eeuw.

Pas in de tweede helft van de 19^e eeuw werd er iets meer bekend over vogels in de Kempen. Britse verzamelaars, zoals Joseph Baker (1813-1893), [Henry Seebohm](#) (1832-1895, figuur 3) en [William Eagle Clarke](#) (1853-1938), waren actief met het verzamelen van eieren en vogelhuiden. De omgeving van Valkenswaard was daarbij goed vertegenwoordigd (Jansen 2013, 2014, 2023a, 2023c, Jansen & Rooselaar 2017, Jansen & Vlek 2010). Blijkbaar was die regio rijk aan vogels én waren er capabele 'veldmedewerkers' beschikbaar die het feitelijke verzamelwerk deden.

De verzamelingen bieden een inkijkje in de broedvogelbevolking van die tijd. Omdat we niet weten welk gebieden afgezocht werden en hoe goed, kunnen we alleen maar gissen naar de talrijkheid van de vogels. Maar de

vele legsels en huiden maken wel duidelijk dat onder meer Kleinst Waterhoen, Goudplevier, Bonte Strandloper, Bosruiter en Roodkopklauwier toen rond Valkenswaard normale broedvogels waren.

Figuur 3. [Henry Seebohm](#) (Wikipedia).

Een citaat door Peter Norbertus Panken (Biemans 2014) geeft een indruk van de enorme hoeveelheden legsels die aan de Engelse verzamelaars werden aangeboden:

'In April 1874 ontving ik een' brief van een mijner vrienden in Engeland, mij twee heeren aanbevelende die naar Nederland kwamen om in de buurt van Valkenswaard eiëren te zoek voor hunne verzamelingen... De eerste avonden werd er slechts weinig

gebracht, daar het nog te vroeg in 't jaar was, maar dagelijks nam de hoeveelheid der eiëren toe, totdat op één dag (Pinkstermaandag) meer dan 200 nesten werden binnen gebracht. Drie weken bleven deze heeren te Valkenswaard en toen zij vertrokken had ieder een kist met ruim 2000 eiëren, en ik overdrijf niet, als ik zeg dat dit slechts 1/10 gedeelte was van de eiëren die men hun kwam aanbieden, daar de gewone nesten, vooral die van musschen, vinken, zwaluwen, meezen, enz. terug werden gegeven met een paar centen ter aanmoediging.'

Eerste indrukken uit het veld

In zijn werkzame leven was [Meester Peter Norbertus Panken](#) (1819-1904, figuur 4) onderwijzer in Westerhoven. Hij liet een uitgebreid manuscript na met algemene informatie over vogels die in Kempenland voorkwamen (Biemans 2014). Bij enkele soorten vermeldde hij gegevens over het voorkomen in de Kempen, zoals over geschoten en gevangen Notenkrakers en Pestvogels, en vogels met kleurafwijkingen. Bij de Tureluur vinden we de meest uitgebreide informatie: *'Men vindt deze vogels [...] in groote meenigte in de uitgestrekte heiden en moerassen tusschen Oirschot, Wintelre, Best en Acht, en die tusschen Bergeik en de Belgische grensdorpen'*.

Figuur 4. Petrus Norbertus Panken (Wikipedia).

Het vermoedelijk eerste complete soortenlijstje van een gebied in Nederland komt uit de Kempen. Het staat op naam van een gezelschap bestaande uit eerder genoemde Henry Seebohm, [Hermann Schlegel](#) (directeur Rijksmuseum voor Natuurlijke Historie in Leiden) en nog enkele heren (Jansen 2023a). In de periode 10 t/m 26 mei 1876 noteerden ze 90 soorten in de omgeving van Valkenswaard, waaronder Porseleinhoen, Goudplevier, Bosruiter, Hop,

Grauwe Klauwier, Klappekster, Roodkopklauwier en Kramsvogel.

Figuur 5. Adriaan Mollen (website Adriaan Mollen).

Seebohm sprak in mei 1876 de bekende valkenier [Adriaan Mollen](#) (1816-1895, figuur 5) uit Valkenswaard en maakte daar aantekeningen van (Jansen 2023a). Opmerkelijk is dat Mollen over de Notenkraker zei 'broedde af en toe hier en over de Roodkopklauwier dat deze algemeen broedde rond dorpen. Opvallend is verder

dat hij het Korhoen niet noemde, net zo min als Seebohm en Clarke overigens.

Van de verzamelaar William Eagle Clarke (figuur 6) zijn aantekeningen bewaard gebleven die hij in mei 1879 maakte over de vogels in de omgeving van Valkenswaard (Jansen 2023a). Er broedden toen Pijlstaarten, Porseleinhoen was algemeen, een paartje Goudplevieren werd opgemerkt evenals diverse paren Bosruiters, twee paartjes Blauwe Kiekendieven, een Hoppennest, diverse Klapeksternesten en een Roodkopklauwier. Grote Karekiet, Tapuit, Nachtegaal en Rietgors waren algemeen.

Figuur 6. William Eagle Clarke (Wikipedia).

De periode 1900-1944

Achteruitgang rond Valkenswaard ¹⁹⁰⁸

In het Haarlems Dagblad van 4 mei 1908 werd een stukje van K.Th. Mollen aangehaald dat hij in De Levende Natuur schreef over vogels rond Valkenswaard (figuur 7).

VOGELSTAND.
K. Th. Mollen schrijft in De Levende Natuur van April over den vogelstand bij Valkenswaard :
„De toestand der hier broedende roofvogelsoorten is in de ruim dertig jaren dat ik mijn aandacht op de ornithologie eenigszins gevestigd heb, geheel onveranderd gebleven. Er broeden n.l. de bruinkop-kiekendief, de blauwe en asch-gauwe kiekendief, de torenvalk en enkele malen de boomvalk. Wat aangaat de watervogels die zijn zeer sterk afgenomen, één soort n.l. de grutto is in mijn tijd voor den eersten keer waargenomen en is nu vrij algemeen. Kemphanen, tureluurs, wulpen, witgatjes en Kieviten zijn er nog maar een enkel broedend paar meer; en al deze soorten waren een 25 jaren geleden in groot aantal hier; zelfs de plevier is er volstrekt niet meer. Ik moet deze vermindering toeschrijven aan den spoedigen afvoer van water door het recht maken der beide rivieren en 't aanleggen van vloeiveiden op vroegere broedgronden, er is geen broedplaats meer en ook te weinig voedsel.”

Figuur 7. Krantenartikel uit 1908 over vogels rond Valkenswaard (Noord-Hollands Archief).

De toestand van de roofvogels noemde hij in de afgelopen 30 jaar onveranderd, met de drie kiekendiefsoorten als broedvogel. Grutto's verschenen maar andere steltlopers als Kemphaan, Tureluur, Wulp, Witgat (verward met Bosruiter?) en Kievit broedden nog maar met enkele paren. Dat lag volgens hem door ontwatering als gevolg van het rechtekken van Dommel en Tongelreep, en het aanleggen van vloeivelden op vroegere broedgronden.

Uitbreiding Landgoed de Hertgang ¹⁹¹¹

In het Haarlems Dagblad van 17 februari 1911 stond een stukje over uitbreiding van het bezit van De Levensverzekering Maatschappij Utrecht (figuur 8). Het ging om Landgoed de Hertgang en in het artikelje werd speciaal aandacht besteed aan het meertje Flaas (dat wij tegenwoordig kennen als de Flaes of het Flaesven). Vooral de vogelwereld was er interessant, met 'een groot aantal groote en kleine sterntjes, grutto's, hop, goudvink, enz.'.

In het artikel werd ook vermeld dat de aankoop bedoeld was om de heide in cultuur te brengen. Gelukkig was de Flaes daar geen onderdeel van.

NATUURSCHOON BEHOUDEN.
 De Levensverzekering Maatschappij „Utrecht“ te Utrecht, welke zich in het Zuiden van Noord-Brabant bezig houdt met heide-ontginning op groote schaal onder leiding der Nederlandsche Heidemaatschappij, is dezer dagen eigenares geworden van het bekende landgoed de „Hertgang“. gelegen onder de gemeenten Hilvarbeek en Diessen.
 Dit landgoed dat wijd en zijd bij de bewonderaars van natuurschoon bekend is, beslaat een oppervlakte van ruim 500 H.A. De geheele bezitting der Maatschappij „Utrecht“ beslaat thans een oppervlakte van ruim 2100 H.A. De bedoeling van dezen aankoop is de heide in cultuur te brengen, terwijl het oude hout langs de beekjes de Aa en de Reuzel in stand zal worden gehouden.
 Het meertje de „Flaas“ zal eveneens ongerept in stand worden gehouden, aangezien dit gedeelte van de bezitting een zeldzame flora en fauna bezit. Vooral de vogelwereld is zeer interessant; zoo wordt o.m. aangetroffen een groot aantal groote en kleine sterntjes, grutto's, hop, goudvink, enz.
 Het voornemen bestaat om in dezen overleg te plegen met de Vereeniging tot behoud van Natuurmonumenten.

Figuur 8. Krantenartikel uit 1911 over uitbreiding van Landgoed de Hertgang (Noord-Hollands Archief).

De eerste natuurverenigingen vanaf 1924

In 1924 werd in Eindhoven een afdeling van de Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging (figuur 9) opgericht, maar enkele jaren later was deze al ter ziele (Spoorenberg 1990). Het duurde tot 1945 voordat het tot een definitieve oprichting van de Eindhovense afdeling van de KNNV kwam.

Figuur 9. Logo van de Nederlandsche Natuurhistorische Vereeniging (Spoorenberg 1990).

In Eindhoven werd in 1939 de NJN afdeling Eindhoven opgericht. Geert Siteur, later bekend als vogelaar bij de KNNV Eindhoven, was bij de oprichting betrokken (med. Marcel Wasscher).

Nog meer indrukken uit het veld vanaf 1926

Aantekeningen van waarnemingen uit het veld waren zeer uitzonderlijk, al waren het er ietsje meer dan uit de 19^e eeuw.

In augustus 1926 maakte Jacobus de Haan notities van zijn bezoek aan de bekende valkenier Karel Mollen (1854-1935), zoon van Adriaan Mollen en de laatste valkenier in Valkenswaard. Hij tekende uit de mond van Mollen de status van maar liefst 140 vogelsoorten in de omgeving van Valkenswaard op (Jansen 2023b). De lijst bevat talrijke verrassingen, niet alleen van soorten die destijds als broedvogel voorkwamen en nu niet meer, maar ook van meldingen van bosvogels als Appelvink, Boomklever, Middelste Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Zwarte Specht, Wespendif en Houtsnip. Of alle meldingen kloppen valt uiteraard niet te zeggen.

Meester Cornelis Rijken (1861-1942, figuur 10) was in de periode 1880-1930 onderwijzer in Veldhoven-dorp. Hij maakte in een schoolboekje over vogels aantekeningen over het voorkomen van vogels in zijn omgeving (figuur 10). Bij ruim 90 soorten vermeldde hij de status in bewoordingen als 'algemeen' en 'zeldzaam', soms voorzien van een extra annotatie (van Kessel 2013b).

Daar zitten de nodige opmerkelijke observaties bij, zoals over de Slechtvalk 'is in

Figuur 10. Cornelis Rijken met gezin (Eindhovens Dagblad).

de omstreken van Eindhoven algemeen op heidegronden, doch houdt waarschijnlijk elders' en over de Zwarte Ooievaar 'komt alle jaren in troepjes van 7 tot 10'. Bij de Hop schrijft hij 'Zeldzaam, doch komt o.a. te Dommelen broedende voor. In de Dommel-beemden vond ik in 1893 div.' (figuur 11).

Figuur 11. Voorbeeld van een bijschrift door Cornelis Rijken in het schoolboekje (van Kessel 2013b).

Pieter Bouwe Jansen (1911-2005, figuur 12) woonde t/m 1947 in Eindhoven en trok er vanaf 1928 regelmatig in de omgeving op uit. Hij hield zijn bevindingen bij in dagboeken en die zijn voor een deel getranscribeerd en per soort uitgewerkt door Pierre Maréchal† (Maréchal 1989). Voor zover mij bekend was Pieter Bouwe Jansen de allereerste vogelaar in de Kempen van wie concrete waarnemingen uit het veld bekend zijn, d.w.z. met datum, locatie, aantal en bijzonderheden (zoals overtrekkend).

Figuur 12. Pieter Bouwe Jansen ca. 1930 (Eindhoven 4044).

In 1934 en 1935 maakte hij nauwkeurige aantekeningen van de vogeltrek, soms zelfs per 5 minuten (figuur 13).

17 okt. Westen wind 3, guur regenbui. 8 uur 7° C.
 Om 8.10 uur. Sijs 3 eks. NO→ SW d. Graspieper 6 eks. ONO→ WSW d.
 Om 8.15 uur. Spreeuw 3 eks. ONO→ WSW d.
 Om 8.20 uur. Vink 1 eks. NO→ SW d. Boomleeuwerik 9 eks. NO→ SW d.
 Om 8.25 uur. Vink 2 eks. ONO→ WSW d. Veldleeuwerik 2 eks. NO→ SW d.
 Om 8.30 uur. Boomleeuwerik 4, 3 eks. NO→ SW d.
 Om 8.35 uur. Graspieper 2 eks. NO→ SW d.
 Om 8.40 uur. Graspieper 2 eks. NO→ SW d. Boomleeuwerik 20 eks. NO→ SW d. Vink 2 eks. NO→ SW d.

Figuur 13. Voorbeeld van vogeltrekwaarnemingen door Pieter Bouwe Jansen (transcriptie Maréchal 1989).

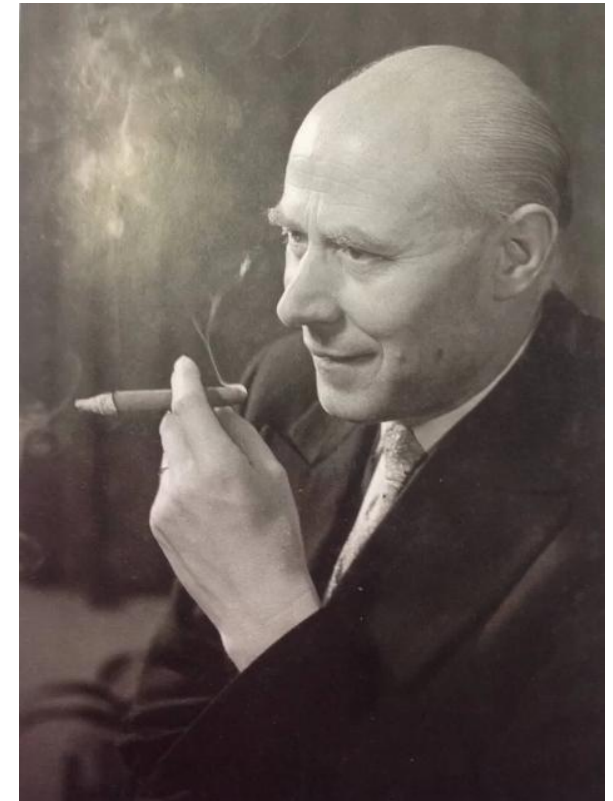
[illegible]

Luuk Tinbergen (1915-1955), de latere vermaarde hoogleraar dierkunde (figuur 15), beschreef in 1931, 16 jaar oud, wat ze toen tegenkwamen:

‘Beslist het mooiste vogelterrein hier in de buurt is de Groote Hei, een uitgestrekte hei met allerlei vennen, waarvan de grenzen ongeveer zijn: de Tongelreep, Budel, Soerendonk en Leende. Op zijn mooist zie je hem, als je hem oversteekt langs het fietspad Bruggenhuis-Soerendonk. [...] Aan de andere kant van het Dorven is de hei tot vlak aan de Tongelreep toe bezaaid met vliegdenen. Daar vonden we de klapenster, de grote grijs, wit en zwart geteekende klauwier. Bij

43. Vogelprenting van 10 locaties getrokken bij aan de hennendierland. Zomer 1941. Inder vogelrij met een boom achteraan voor. Verklaring der figuren in fig. 42.

Een andere belangrijke bron zijn de aantekeningen van [Bernardus van Dooren](#) (1908-1988, figuur 16). Hij woonde in Waalre en zocht de legsels grotendeels in de Kempen. Van 1932 t/m 1944 vond hij ruim 560 legsels (van Dooren & Jansen 2018) waaronder twee nesten van Grauwe Kiekendief, drie van Kemphaan en één van Klapetekster.

25

De eerste vogelringer ¹⁹³³

De allereerste ringer uit de Kempen was Th. Lammers. Volgens de database van het Vogeltrekstation ringde hij in mei en juni 1933 in Oostelbeers en Vessem 16 vogels waaronder 4 Goudvinken.

De periode 1945 t/m 1972

De eerste veldornitholoog ¹⁹⁴⁴⁻⁶¹

Willem Paulussen (1919-1997, figuur 17) was een Belgische amateurvogelaar die veel in het veld kwam en veel over vogels in Vlaanderen publiceerde. Hij bundelde al zijn kennis en gegevens in 'The breeding birds of the Turnhout campine 1942-1992' (Paulussen 1993).

Figuur 17. Willem Paulussen (tijdschrift *De Drie Goddelijke Deugden*).

In dit boek staan ook gegevens van net over de grens, in de Nederlandse Kempen. Het

betrof vooral broedvogels van Landgoed De Utrecht en de Reuselse Moeren in de periode 1944-61. Tot de bijzondere broedgevallen behoorden Blauwe en Grauwe Kiekendief (beide in de Reuselse Moeren), Kemphaan, Zwarte Sterns, Visdieven (tot 50 nesten!) en Velduil. In die tijd waren broedgevallen overigens ook écht broedgevallen: het zoeken van nesten was bij ornithologen van toen vaste prik.

De eerste vogelwerkgroepen ^{vanaf 1945}

De eerste expliciete vermelding in de Kempen van een werkgroep die zich met de studie van vogels bezighield dateert uit 1945.

Nu wij in Eindhoven alweer ruim een half jaar bevrijd zijn van de Duitse bezetting, meenen wij, dat zoo langzamerhand de tijd wel is gekomen om wat meer in de openbaarheid te treden met de werkzaamheden, die wij reeds tijdens deze bezetting voorloopig nog in stilte zijn begonnen. Sinds ruim een jaar werken nu onze werkgroepen voor vogels en voor planten aan een inventarisatie van vogelstand en plantengroei van het Kempenland rond Eindhoven. Voorloopig bestaat daarbij ons exploratieterrein uit een gebied met een straal van ongeveer 25 km rondom Eindhoven, maar ook werden reeds verder gelegen streken, zooals het rijke beekdalengebied van Midden-Limburg, in onze gezichtskring betrokken. Met het geleidelijke terugkeeren van normalere verkeersmogelijkheden zal onze werkingssfeer zeker nog wel verder worden vergroot.

Als naam en vignet voor onze verslagen hebben wij een typeerende bewoner van ons Kempenland gekozen, nl. de "Venkraai", d.i. de zwarte stern, die karakteristiek is voor het vennenlandschap.

Als eerste twee afleveringen van onze Venkraai gaan nu hierbij in zee de verslagen van onze vogelgroep over winter en zomer 1944. Wij wenschen hen een voorspoedige vlucht en een gastvrije ontvangst in en buiten Eindhoven.

Maert 1945.

Het voorloopige Bestuur.
Floralaan 168, Eindhoven.

Figuur 18. Aankondiging van de werkgroep vogels van de KNNV afdeling Eindhoven (Voorlopig Bestuur KNNV Eindhoven 1945).

In dat jaar werd een vogelgroep opgericht als onderdeel van de KNNV afdeling Eindhoven (Voorlopig Bestuur KNNV Eindhoven 1945, figuur 18). Dit werd vermeld in het eerste nummer van De Venkraai (streeknaam voor Zwarte Stern), het blad van KNNV Eindhoven. In 1963 ontstond uit deze vogelgroep de Vogelwerkgroep van de KNNV afdeling Eindhoven, opgericht door Jan Bakker, Ru Bossing, Door Lammers en Marijke van Staveren (med. Martien Helmig).

In een artikeltje over de broedvogels van de Hertgang had Bogaers (1958) het over V.W. Tilburg die de inventarisatie in 1957 uitvoerde. Stond V.W. voor Vogelwacht of

voor Vogelwerkgroep? De huidige vogelwerkgroep in Tilburg bestaat overigens, als onderdeel van de KNNV afdeling Tilburg, sinds 1986.

In 1962 richtten enkele vogelaars in Tilburg en omgeving de 'Vogelstudie- en Inventarisatiegroep Midden-

Brabant' (VIMB) op. Onder de vleugels van de VIMB werden diverse rapporten gepubliceerd, o.a. over het voorkomen van Houtsnip en IJsvogel als broedvogel in Midden-Brabant (van Erve 1963a, 1963b).

In Eindhoven begon in 1967 een afdeling van het IVN. Die ging eind vorige eeuw samen met IVN Veldhoven-Vessem en vormde zo IVN Veldhoven-Eindhoven-Vessem ([website IVN](#)). Tegenwoordig is er binnen deze IVN-afdeling een actieve Vogelwerkgroep die jaarlijks gebieden op broedvogels inventariseert en daar fraaie rapportages over maakt.

In 1967 werd ook IVN afdeling Valkenswaard opgericht. In 1978 kwam daar afdeling Aalst-Waalre bij en deze twee fuseerden in 2011 tot IVN afdeling Valkenswaard-Waalre ([website IVN](#)).

De eerste waarnemingenrubrieken vanaf 1945

In het eerste nummer van De Venkraai, het blad van de KNNV afdeling Eindhoven en net na de oorlog verschenen in 1945, staat een overzicht van waarnemingen in de winter en zomer van 1944 (Jonker 1945a, figuur 19) en van broedvogels (nesten, jongen) in de periode 1 april t/m 30 september 1944 (Jonker 1945b). Het zijn voor zover bekend de eerste waarnemingenrubrieken over vogels in de Kempen.

Nr.1	DE VENKRAAI	1.
<u>Waarnemingen van de "Vogelgroep" 1 Januari - 31 Maart 1944.</u>		
8	Doddeers - Podiceps ruficollis ruficollis (Pall) Van 30 Januari tot eind Maart voortdurend enkele ex. op de Dommel bij Bokert (v.d.Sommen, Jonker).	
20	Blauwe reiger - Ardea cinerea cinerea (L) 30 Januari 2 ex. bij de IJzeren Men (v.d.Sommen) 28 Febr. 1 ex. bij Bokert (Siteur). Na 1 Maart regelmatig enkele exemplaren om Eindhoven (div. waarn.)	
27	Roerdomp - Roteurus stellaris stellaris (L) 27 Februari 1 ex. tijdens vorst s.h. Beuven (Siteur)	
46	Wilde Zand - Anas platyrhynchos platyrhynchos (L) 8 Febr. en 13 Febr. troepen op de vennen tussen Best en Son; 15 en 27 Febr. groote troep op het Beuven (Siteur) 28 Maart troep op het Beuven (Siteur, P.B.Jansen) en veel ex. op het Greveschutven (Higly). Verder in Maart kleine troepjes en paren op allerlei plaatsen aan het water.	

Figuur 19. De eerste waarnemingenrubriek (Jonker 1945a).

Nog meer eieren 1945-72

Bernardus van Dooren vond in de periode 1945-1972 ruim 4.300 legsels, met in de periode 1947-65 jaarlijks teminste 100 nesten en als record 327 nesten in 1953 (een klein aantal werd buiten de Kempen gevonden; van Dooren & Jansen 2018). Daar zaten onder meer 22 nesten van Grauwe Kiekendief, 2 van Blauwe Kiekendief, 3 van Korhoen en 14 van Ortolaan bij, allemaal in de Kempen.

Steeds meer ringwerk vanaf 1947

Met het ringen van vogels wordt kennis opgedaan over de dispersie en trek van vogels. Maar het geeft ook inzicht in de [biometrie](#), conditie, [fenologie](#), doortrekpatronen en, tot op zekere hoogte, mate van talrijkheid. Door ringwerk is duidelijk

geworden dat allerlei soorten veel talrijker zijn (vooral als doortrekker) dan veldwaarnemingen doen geloven.

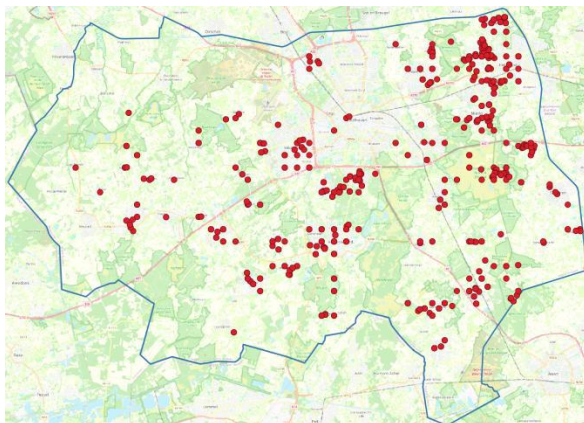
Eierverzamelaar Bernardus van Dooren begon in 1947 met ringen en voorzag in de periode 1947-72 ruim 17.200 vogels van een ring. Hij was vooral actief in de omgeving van Veldhoven, Waalre, Riethoven en Valkenswaard.

In 1954 begon Marinus (M.P.) van Aerle met ringen. Tot en met 1972 werden door hem bijna 15.200 vogels in de Kempen geringd, met als zwaartepunt de oostelijke Kempen in de omgeving van Nuenen, Helmond, Mierlo, Someren, Someren-Eind en op de Strabrechtse Heide.

Door (Th.L.) Lammers ringde vanaf 1969 en was vooral in de omgeving van Maarheeze en Soerendonk te vinden. In de Kempen ringde hij in de periode t/m 1972 bijna 4.400 vogels. Ik heb geen informatie over een eventuele familierelatie tussen Door Lammers en de in 1933 actieve ringer Th. Lammers.

In totaal werden er in de Kempen in 1945-1972 bijna 36.800 vogels geringd, verspreid over flink wat locaties (figuur 20). Er is zeer weinig over de resultaten van al dit ringwerk in de Kempen gepubliceerd. Uitzonderingen waren twee artikelen van van Aerle over

ringwerk bij het Beuven aan Baardmannen (van Aerle & Westerlo 1985) en Blauwborsten (van Aerle 1986).

Figuur 20. Ringlocaties in de periode 1945-1972 (data Vogeltrekstation).

Het gros van de geringde vogels betrof uiteraard algemene vogelsoorten, met als meest geringde soorten Kievit (4.753 ex geringd), Boerenzwaluw (3.514), Oeverzwaluw (2.327), Kleine karekiet (1.891), Merel (1.869) en Fitis (1.815). Opvallende aantallen van tegenwoordig schaarse tot zeldzame soorten waren Baardman (49), Grauwe Kiekendief (11), Grauwe Klauwier (24), Grote Karekiet (75), Porseleinhoen (17), Ransuil (56), Rietzanger (495) en Snor (107). Heel bijzonder waren ringvangsten van Frater (1), Glanskop (5; validiteit onbekend), Notenkraker (2), Roodgesterde Blauwborst (1) en Waterrietzanger (4).

Veldindrukken van een vogelman ¹⁹⁵¹

Een dagboekfragment van Bert van Dooren laat een glimp zien van de rijkdom van heidevelden voordat die op de schop gingen. Hij schreef op 25 april 1951 (Blauwe Klauwier 1(1) en van Happen & van Kessel 2000):

‘Vandaag een bezoek gebracht aan de Landschotse Heide, sedert vorig jaar is hier veel veranderd: een groot aantal D.U.W.-arbeiders zijn bezig de heide om te spitten: de hoog gelegen stukken zullen beplant worden met dennen, terwijl het laaggelegen gedeelte voor cultuurgrond bestemd is. Door de ontginningen hier verdwijnt een van de mooiste heide- en vennencomplexen in de Kempen. Ik schat het aantal broedparen van de wulp op minstens 150. Het volgend jaar zal het grootste gedeelte dezer vogels hier niet meer tot broeden komen. Men is druk bezig met het omhakken van vliegdennen, waardoor reeds dit seizoen de 2 a 3 paar Klapeksters, die hier huizen, in het gedrang komen. Ook het laatste paar van de Boomvalk, dat wij vandaag boven de heide zagen zweven, ziet zijn broedgebied ernstig bedreigd’.

Veldindrukken van een ecooloog ¹⁹⁵¹⁻⁵²

De botanicus en natuurbeschermer Hein Schimmel (1915-2009) schreef in 1952 een boeiend artikel over Goor, Turfwater en

Groote Heide bij Soerendonk (Schimmel 1952, figuur 21). Wij kennen Goor en Turfwater tegenwoordig als Soerendonks Goor.

Figuur 21. Goor, Turfwater en Groote Heide in de jaren 1930 en rond 1950 (Topotijdreis.nl).

‘In de Brabantse Kempen tussen Leende, Soerendonk en de „Kluise hoof” aan de Belgische grens, ligt een prachtig natuurgebied. Het is het mooie dal van de „Strijpsche Aa” met het „Goor” en het „Turfwater”, een landschap van uitgestrekte moerasterreinen, veenputten, broekbossen en houtwallen, aan de westzijde begrensd door de „Groote heide”. Een zeer zeldzaam

geworden combinatie van levensgemeenschappen in ons land. Hier is het verband tussen een natuurlijk beekdal en de daaraan grenzende heidevelden nog niet verstoord. Het „Goor" en het „Turfwater", de voormalige „bron" van de „Strijpsche Aa", waren oorspronkelijk heidevennen met een fauna en vegetatie, kenmerkend voor water van matig voedselarme samenstelling. Door de voortschrijdende verlanding, ten dele een gevolg van latere toevoer van voedselrijk ontginningswater, zijn zij inmiddels in dichte moerassen veranderd.'

Hij beschreef daarna het landschap, de geomorfologie, vegetatie en ook de ornithologische betekenis van het gebied:

'In de heide en het stuifzandgebied komt de zeldzame Duinpieper voor. Tapuit, Leeuwerik, Boomleeuwerik en Boompieper worden, zoals te verwachten valt, regelmatig in deze omgeving aangetroffen. Het is evenwel een bijzonderheid dat de Klapekster hier meermalen is gesignaleerd (in 1951 nest met 5 jongen). Dank zij de betrekkelijk grote oppervlakte van het aanwezige heide-areaal treffen we hier een goede Wulpen- en Korhoenderstand aan, welke heidebewoners door het allengs verdwijnen van onze laatste grote heidevelden steeds minder talrijk worden [...]. In de ruigte, tussen de wilgen- en elzenbosjes broedt er de Asgrauwe kiekendief [...].'

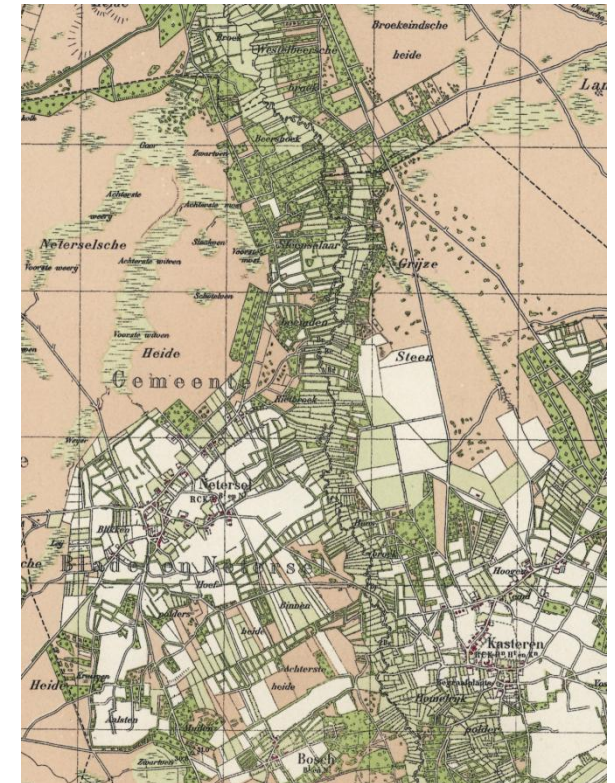
Veldindrukken van een vogelman ¹⁹⁵²

In 1952 bezocht [Sjoerd Braaksma](#) (1924-1999) als ornithologisch medewerker van de Inspectie Natuurbescherming en Landschap heel wat gebieden in Nederland. Zo ook een aantal in de Kempen, mede ten behoeve van de artikelenreeks "Enige broedvogels in Noord-Brabant" (zie hierna). In Het Vogeljaar schreef hij hierover onder meer (Braaksma 1992):

'In het kader van ons onderzoek doorzocht ik in 1952 per fiets en waar nodig te voet een groot deel van Noord-Brabant. [...] Van de Grauwe Kiekendief broedden onder meer twee of drie paren in de 'Moerputten' [bij Den Bosch], waar ik, toen ik er op 4 juli met mijn collega Chris van Leeuwen naar de Melkviooltjes ging kijken, wat verderop een nest met twee bijna vliegvlugge jongen aantrof, die ik beide heb geringd. [...]

Twee weken later [19 juli] kreeg ik opnieuw jongen te zien, namelijk langs de Beerze bij Netersel. Zij werden door Bertus van Dooren geringd. Wij waren er samen op zijn motor naartoe gereden. Ik herinner mij nog goed het gehobbel en geslinger over zandwegen en 'kinderkopjes'. Opeens dook een witte keeshond op, die naar onze benen hapte, maar daarbij de motor raakte. Het beest was op slag dood. Wij vonden het heel erg, vooral voor de kinderen van de eigenaar die net aan kwamen lopen. Wat vogels betreft

was onze tocht echter zeer geslaagd. Behalve het Beerzedal bezochten wij 'Het Goor' en 'Flaas' op het landgoed 'De Utrecht', waar wij behalve acht Geoorde Futen onder meer ook nog vier van de twaalf aldaar in 1952 volgens Van Dooren nog geregeld baltsende Kemphanen te zien kregen." [...]

Figuur 22. Dal van de Groote Beerze bij Netersel rond 1950 (Topotijdreis.nl).

Op 18 november bezocht ik in de omgeving van Dorplein de Ringselvennen en 'De Hoort'

met de aangrenzende heide en zandverstuiving. Er waren wel een Klapekster en ook duizenden eenden van diverse pluimage aanwezig, maar geen ganzen en Kraanvogels. Volgens inlichtingen van de plaatselijke politie kwamen deze er slechts zelden. Zij vertelden terloops wel dat de Visotters bij Dorplein zo talrijk werden dat bestrijding werd overwogen...’.

Enige broedvogels in Noord-Brabant 1952-63

In de periode 1952-63 publiceerden Sjoerd Braaksma, Frans van Erve, Willy Knippenberg en Vic Langenhoff een reeks soortartikelen onder de naam ‘Enige broedvogels in Noord-Brabant’ (tabel 1). In 1953-54 werden de artikelen gepubliceerd in het tijdschrift Brabantia en daarna in Limosa. Het was voor het eerst dat de beschikbare gegevens van een flink aantal schaarse en zeldzame broedvogelsoorten bijeen werden gebracht, uitgewerkt en op schrift gesteld.

De reeks was in die tijd een bewonderenswaardige prestatie. Er waren maar enkele vogelaars, het gebied was enorm, de waarnemingen werden (vaak zonder goede locatieaanduiding) alleen in eigen logboekjes genoteerd en communicatie kon alleen per brief, telefoon of door fysiek af te spreken. Caspers (2016) beschrijft mooi hoe dat in z’n werk ging.

Tabel 1. In de reeks ‘Enige broedvogels in Noord-Brabant’ kwamen heel wat soorten aan bod. Jaar = jaar van publicatie.

Jaar	Soorten (alfabetisch)
1952	Blauwe Kiekendief, Bruine Kiekendief, Dodaars, Fuut, Geoorde Fuut, Grauwe Kiekendief, Kempmaan, Klein Waterhoen, Kleinst Waterhoen, Kokmeeuw, Kwartelkoning, Porsenleihen, Roerdomp, Scholekster, Visdief, Waterral, Zwarte Stern
1953	Bosuil, Kerkuil, Steenuil, Velduil
1954	Grauwe Klauwier, Klapekster, Roodkopklauwier
1955	Blauwborst, Bosrietzanger, Draaihals, Grauwe Gors, Groene Specht, Grote Bonte Specht, Kleine Bonte Specht, Kleine Karekiet, Nachtegaal, Nachtzwaluw, Oeverzwaluw, Rietzanger, Sprinkhaanzanger, Tapuit, Waterrietzanger, Zwarte Specht
1956	IJsvogel, Woudaap
1957	Braamsluiper, Korhoen, Kwartel
1958	Boomklever, Boomkleeuwrik
1959	Buizerd, Havik, Sperwer
1960	Duinpieper, Kleine Plevier, Torenvalk
1961	Paapje
1962	Fluiter, Ortolaan, Roodborsttapuit
1963	Appelvink, Bergeend, Goudvink, Krakeend, Krooneend, Kuifeend, Pijlstaart, Slobeend, Smient, Tafeleend, Wintertaling, Witoogeend, Zomertaling

Natuurlijk valt er met de blik van nu heel wat aan te merken op de (on)volledigheid van het verzamelde materiaal, de interpretatie van de gegevens en de betrouwbaarheid van de aantalsschattingen. Maar beter kon in die tijd gewoonweg niet.

Maandrapporten Strabrechtse Heide vanaf 1954

Vanaf 1954 (wellicht eerder) stelden de opzichters van Staatsbosbeheer iedere maand een rapport op met opvallende vogelwaarnemingen op de Strabrechtse Heide (figuur 23). Deze werden gearchiveerd in het Natuurwetenschappelijk Archief van Staatsbosbeheer.

Februari 1954	Hochstenbach Fr. Bewaker Lieroppe en Strabrechtse heide.
Rapport betreffende waarnemingen van wild en vogelstand.	
<u>Kiekendieven:</u>	Normale waarneming van de bruine kiekendief.
<u>Bruine</u>	De blauwe kiekendief de laatste maand niet meer gezien, deze is vermoedelijk vertrokken.
<u>Blauwe</u>	Nietgansen na 24 Februari niet meer gezien.
<u>Ganzen:</u>	Terugtrek van rietgansen Febr.-Maart.
<u>Eenden:</u>	Nog zeer weinig eenden op het Beuven. De laatste dagen enkele tientallen waargenomen.
<u>Wulpen:</u>	Van de weidevogels zijn de wulpen en de kievieten weer gearriveerd. De eerste exemplaren waargenomen op 24 Febr.
<u>Kievieten:</u>	
<u>P.v.v.</u>	Op 18 Februari werd proces-verbaal aangezegd aan A. Sijken wonende Goorstraat 42 g.
<u>Sangvogels</u>	Gedestineerd werd dat bovengenoemde op "De Tuil" onder de gemeente Heide, pogingen aanwende om sangvogels te vangen met behulp van een slagnet. Twee vogels t.w. een vink en een sjaak had hij voorhanden om als lofvoegel dienst te doen. Afschrift proces-verbaal gaat hierbij.
<u>Reeksen:</u>	Op 1 Februari nabij het Waan van 2 reeksen, 1 seender en een gaffelbokje bij elkaar gezien op ongeveer 75 meter afstand. Gezien de prenten zijn ook nog geregeld minstens 2 reeksen op het terrein aanwezig. Komen veel in de gemeent bossen zuidelijk van het Beuven en op de aldaar door de gemeente Someren aangelegde kunstweide. Een kunstweide op het terrein zelf, ook voor betere waarneming ideaal zijn.
<u>Hazen:</u>	In de afgelopen maand waren wegens sneeuwval enkele dagen geschikt om aan de hand van prenten de wilstand te bepalen. De hazenstand is zeer slecht, hoogstens 15 stuks op het gehele terrein aanwezig.
<u>Konijnen:</u>	Stand is zeer matig te noemen op de terreinen onder de gemeente Mierlo. Op de rest van het terrein komen ze bijna niet voor.
<u>P.v.v.</u>	Onder de gemeente Heide was de laatste tijd activiteit van stropers met honden. Op Zondag 28 Februari werd proces-verbaal aangezegd aan A.v.d. Klinden wonende de Goldrop Goorstraat 43, terzake overtreding van bovenstaande. Afschrift proces-verbaal wordt doorgezonden.
<u>Roefwild:</u>	Waargenomen dat rond het Beuven en Graiven enkele bamsing aanwezig zijn. Voor de rest van het terrein geen waarnemingen.
<u>Bamsing:</u>	
<u>Wexel:</u>	Van beide soorten eveneens slechts enkele exemplaren aanwezig, meest rond het Beuven en op het terrein onder de gemeente Mierlo waar nog enig wild voorkomt.
<u>Hermelijn:</u>	1 exemplaar regelmatig op het terrein aanwezig.
<u>Yas:</u>	Helmond, 5 Maart 1954 De bewaker w.g. F. Hochstenbach.

Figuur 23. Maandrapport Strabrechtse Heide over februari 1954 van SBB-opzichter F. Hochstenbach.

Dit was het eerste voorbeeld van het systematisch vastleggen van vogelgegevens in een gebied in de Kempen. De vogels werden overigens nog niet op een systematische manier geteld.

De eerste broedvogelinventarisatie ¹⁹⁵⁷

De V.W. Tilburg inventariseerde in 1957 de 79 ha. grote Hertgang bij Esbeek op broedvogels (Bogaers 1958), de eerste echte inventarisatie die we uit de Kempen kennen.

<i>goudhaantje</i>	59 paren	<i>boerenwaluw</i>	5 paren
<i>vink</i>	56 "	<i>groene specht</i>	4 "
<i>koolmees</i>	41 "	<i>grasmus</i>	4 "
<i>pimpelmees</i>	39 "	<i>wielewaal</i>	3 "
<i>roodborst</i>	39 "	<i>tortelduif</i>	3 "
<i>winterkoning</i>	39 "	<i>vlaamse gaai</i>	3 "
<i>merel</i>	39 "	<i>holenduif</i>	3 "
<i>houtduif</i>	35 "	<i>huismus</i>	3 "
<i>zanglijster</i>	32 "	<i>boompieper</i>	2 "
<i>spreeuw</i>	27 "	<i>vuurgoud-</i>	
<i>tijftjaaf</i>	25 "	<i>haantje</i>	2 "
<i>fluit</i>	24 "	<i>koekoek</i>	2 "
<i>zwarte mees</i>	18 "	<i>zwarte specht</i>	2 "
<i>boomkruiper</i>	17 "	<i>geelgors</i>	2 "
<i>grote lijster</i>	16 "	<i>fazant</i>	2 "
<i>kauw</i>	16 "	<i>wilde eend</i>	2 "
<i>fitis</i>	13 "	<i>houtsnip</i>	2 "
<i>matkopmees</i>	11 "	<i>kleine bonte</i>	
<i>tuinfluit</i>	10 "	<i>specht</i>	1 "
<i>grote bonte</i>		<i>witte kwik-</i>	
<i>specht</i>	10 "	<i>staart</i>	1 "
<i>zwartkop</i>	9 "	<i>havik</i>	1 "
<i>gekr. roodstaart</i>	8 "	<i>ransuil</i>	1 "
<i>grijze vlieg-</i>		<i>spotvogel</i>	1 "
<i>vanger</i>	7 "	<i>heggemus</i>	1 "
<i>kuijmees</i>	6 "	<i>zwarte kraai</i>	1 "

Figuur 24. Resultaten van de broedvogelinventarisatie van de Hertgang in 1957 (Bogaers 1958).

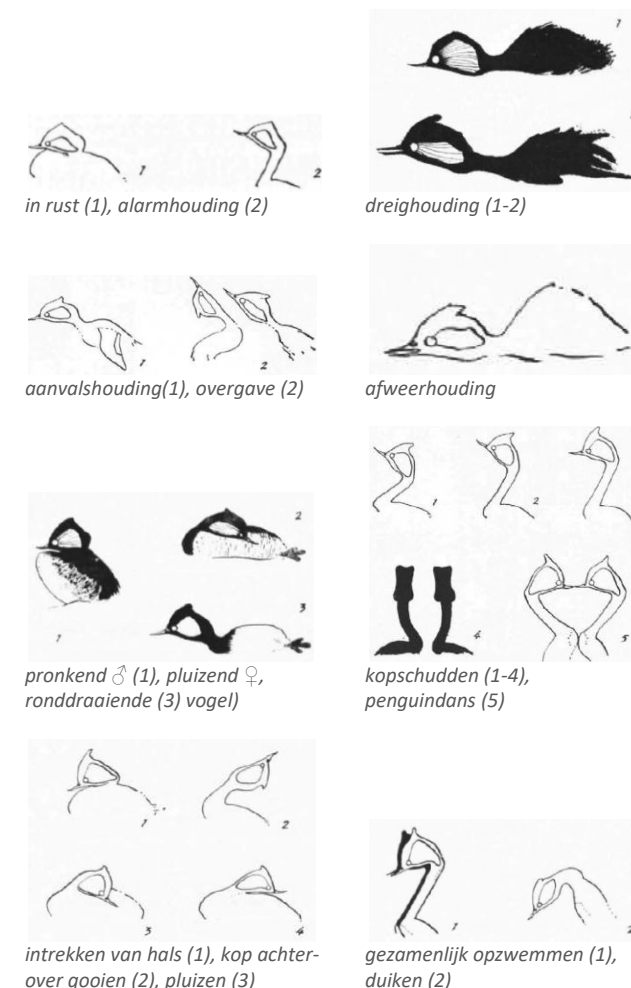
Alle soorten werden geteld (figuur 24). Naast bijzondere soorten als Havik, Kleine Bonte Specht en Vuurgoudhaan was vooral het aantal 'paren' van diverse soorten opvallend, zoals Goudhanen (59), Zanglijsters (32), Fluiters (24) en Zwarte Mezen (18).

Nederlandse Ornithologische Unie ^{vanaf 1957}

In 1957 fuseerden de Nederlandse Ornithologische Vereniging, opgericht in 1901, en de Club van Nederlandse Vogelkundigen, opgericht in 1911, tot de Nederlandse Ornithologische Unie (Pelzers 1995). De NOU was decennia lang de plek waar belangrijke, vooral universitaire en institutionele, onderzoeksresultaten met elkaar werden uitgewisseld. Er was relatief weinig aandacht voor meer basaal avifaunistisch onderzoek, wat ook nooit een echte activiteit van de NOU als vereniging is geworden (Saris 1999).

Gedrag van Geoorde Futen ¹⁹⁶¹

Op het Goorven en de Flaes werden in 1961 13 paar Geoorde Futen geteld. Ad Wittgen maakte toen uitgebreid aantekeningen van het gedrag bij de paarvorming en balts, en schreef daar een mooi artikel over (Wittgen 1962, figuur 25). Het is een van de weinige gedragsstudies aan vogels in de Kempen.

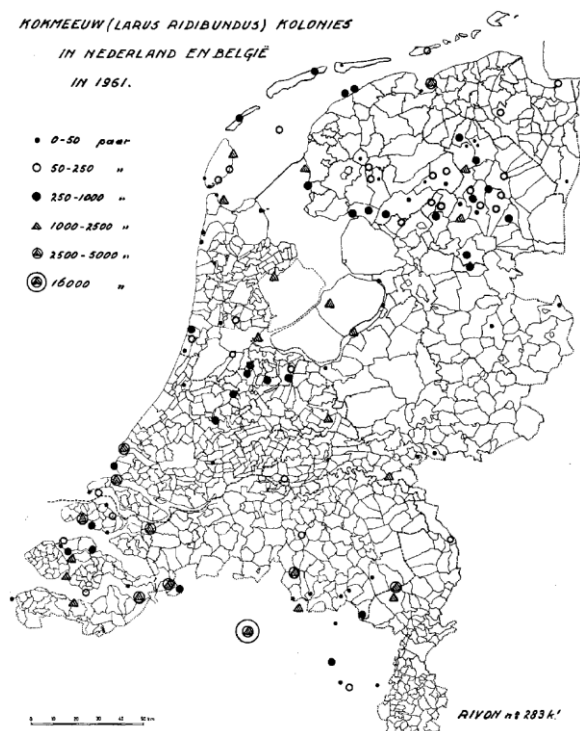

Figuur 25. Gedrag van Geoorde Futen in de broedtijd (Wittgen 1962).

Soortonderzoek broedvogels ^{vanaf 1961}

Een van de eerste soorten die als broedvogel in heel Nederland in kaart werd gebracht én ook in de Kempen voorkwam, was de Kokmeeuw (Higler 1962, figuur 26). Dat

werd niet alleen gedaan om een kwantitatief overzicht te krijgen van ligging en aantalsverloop, maar ook omdat het van belang was *'met het oog op het beheer van de Kokmeeuwkolonies in natuurreservaten, waar Kokmeeuwen wel eens schadelijk worden voor andere broedvogels'*. Niet wetende dat de kolonies met name op de zandgronden een halve eeuw later ingestort zouden zijn.

Figuur 26. Kokmeeuwkolonies in 1961 (Higler 1962). Kaartjes werden toen nog met de hand ingetekend.

Sjoerd Braaksma (figuur 27) was de eerste Nederlandse vogelaar die *zelf in het veld* op grote schaal een vogelsoort onderzocht. Het betrof de Kerkuil en hij struinde stad en land af om die in kerken en andere gebouwen op te sporen. Ook in de Kempen.

Figuur 27. Sjoerd Braaksma (Website Werkgroep Ornithologisch Erfgoed).

Het eerste overzicht van Kerkuilen dat ik kon vinden dateert uit 1964 (Braaksma 1964), waarna nog heel wat overzichten volgden. Medio jaren '70 werd over de Nederlandse Kerkuilen een uitgebreid artikel geschreven (Braaksma & de Bruijn 1976).

Het was ook Braaksma die van diverse broedvogelsoorten landelijke overzichten maakte, zoals van Roerdomp (Braaksma & Mörzer Bruijns 1954), Wulp (Braaksma 1960), Kwartelkoning (Braaksma 1962) en Woudaap (Braaksma 1968). Ook produceerde hij een landelijk overzicht van

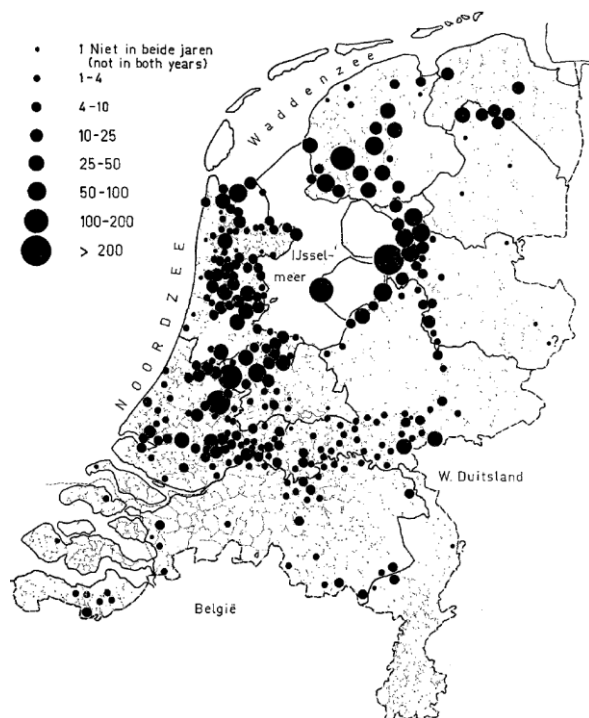
pleisterplaatsen van Kraanvogels (Braaksma 1957) en een overzicht van ganzen in delen van Noord-Brabant (Braaksma 1958).

Contactorgaan voor Vogelstudie 1963-1984

In 1963 werd het Contactorgaan voor Vogelstudie door de KNNV opgericht met als doel om de contacten tussen vogelwerkgroepen te vergroten (Nijkamp et al. 1981). Onder de vleugels van het Contactorgaan werden vanaf 1966 behoorlijk wat landelijke onderzoeken uitgevoerd naar het voorkomen van vogelsoorten als broedvogel (Loos & Taapken 1978). In 1984 fuseerde het Contactorgaan met SOVON (Saris 1999).

Gepubliceerde onderzoeken waarbij ook gegevens uit de Kempen t/m 1973 betrokken werden waren: Fuut (Leys & de Wilde 1971; figuur 28), Dodaars (Dekker 1967), Blauwe Reiger (Blok & Roos 1977), Boomvalk (Dantuma 1968), Grutto (Mulder 1972), IJsvogel (Meininger et al. 1978), Huiswaluw (Philippona 1974), Oeverwaluw (Leys 1987), Braamsluiper (Taapken 1968), Roek (Feijen 1976) en Geelgors (Reijnders 1973).

Buiten het Contactorgaan om waren er in Nederland ook studies naar verspreiding en aantallen van Roek (Feijen 1976) en Korhoen (Uythoven 1971).

Figuur 28. Aantal broedparen van de Fuut in 1966 en 1967 (Leys & de Wilde 1971).

Broedvogels van het Eckartse Bos ¹⁹⁶³⁻⁶⁴

In een overzicht van natuurterreinen in de agglomeratie Eindhoven (Abma et al. 1969) werd over het Eckartse Bos gemeld: 'Het gebied is in 1963 en 1964 uitvoerig onderzocht door de afdeling Eindhoven van de Nederlandse Jeugdbond voor Natuurstudie. Het totaal aantal broedvogels bedraagt 75; dit is een respectabel aantal. De belangrijkste hiervan zijn: nachtegaal, wielewaal, kleine bonte specht, houtsnip, ransuil en torenvalk'. Dit zou na de

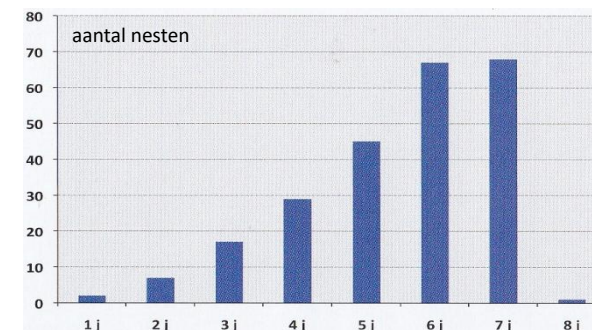
inventarisatie van De Hertgang in 1957 pas de tweede gebiedsinventarisatie van broedvogels zijn, maar helaas ontbreekt nadere informatie.

Ringonderzoek aan IJsvogels ¹⁹⁶⁵⁻⁷²

In de periode 1965 tot en met 1972 onderzochten Frans van Erve en Henk Moller Pillot de ecologie van IJsvogels. Ze ringden ruim 1.800 vogels en ze volgden de nesten van 263 succesvol broedende paren. Dat deden ze in delen van Nederland en België, vooral in de Achterhoek en de Belgische en Nederlandse Kempen. Het onderzoek vond overigens plaats in een tijd dat de populatie aanzienlijk kleiner was dan nu. De schat aan gegevens die werd verzameld, werd na bijna 50 jaar in boekvorm gepubliceerd (van Erve en Moller Pillot 2021).

Zo bleken IJsvogels veel jongen groot te brengen, niet alleen door een hoge jongenproductie per broedsel (figuur 29) maar ook omdat veel paren een tweede en een enkele een derde broedsel grootbrengen.

Uit het ringonderzoek bleek dat de meeste jongen de directe nestomgeving verlaten. De afgelegde afstand bedroeg vaak enkele tientallen kilometers tot zelfs meer dan 200 km. Maar weinig Nederlandse en Belgische vogels trekken in de nazomer weg naar Frankrijk of Spanje.

Figuur 29. Aantal nesten per broedselgrootte (jongen per succesvol broedsel) (van Erve & Moller Pillot 2021).

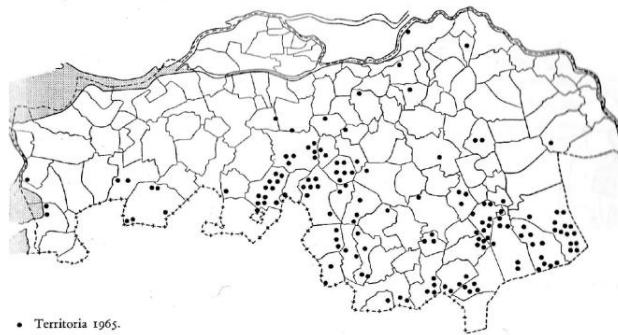
Avifauna van Noord-Brabant ¹⁹⁶⁷

Contact van de VIMB-vogelaars met Willy Knippenberg zorgde voor enthousiasme om een avifauna van de hele provincie te maken. Er werden speciale kampen georganiseerd om van onbekende delen van de provincie gegevens te verzamelen. Uiteindelijk zorgden 35 waarnemers voor het voeden van de avifauna (Caspers 2016).

De Avifauna van Noord-Brabant, uitgegeven in 1967 (figuur 30) onder redactie van Frans van Erve, Henk Moller Pillot, Ad Wittgen, Sjoerd Braaksma, Willy Knippenberg en Vic Langenhoff, was een mijlpaal. Het was na het werk van Hens (1965) in Limburg pas de tweede provinciale avifauna van Nederland, en de eerste die via teamwerk tot stand kwam (Anonymus 1967).

A black and white photograph of a Black-necked Stilt chick sitting on a nest of sticks and twigs. The chick has a dark body and a distinctive white patch on its neck. It is surrounded by tall reeds or grasses.

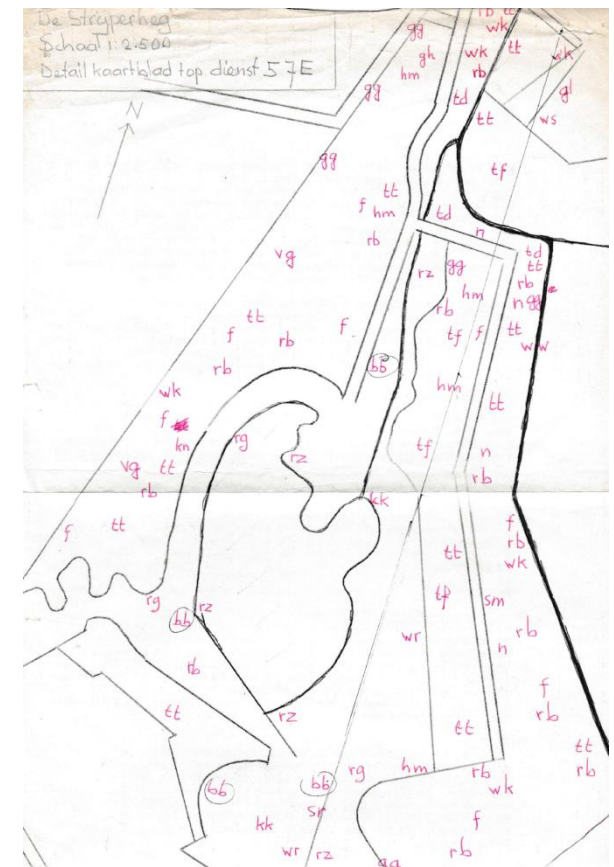
Figuur 30. Omslag Avifauna van Noord-Brabant.

Figuur 31. Territoria van de Roodborsttapuit in Noord-Brabant in 1965 (van Erve et al. 1967).

Met de blik van nu valt er veel op de soortbeschrijvingen af te dingen, maar ook nu geldt: beter kon toen niet. We mogen in onze handen knijpen dat we met de Avifauna van Noord-Brabant gegevens in handen hebben over de vogelstand van meer dan een halve eeuw geleden.

De gebiedsgerichte benadering van vogelonderzoek kreeg een impuls door een aantal nieuwe onderzoeken en rapporten. Zo inventariseerde de NJN afdeling Eindhoven de Strijperheg, gelegen ten zuiden van Leenderstrijp, in 1966 op broedvogels. Er werden 39 soorten vastgesteld (NJN Eindhoven 1966; figuur 32).

Figuur 32. Kaartje met territoria in de Strijperheg in 1966 (NJJN Eindhoven 1966).

In de jaren 1968 t/m 1970 inventariseerden leden van de KNNV Eindhoven alle broedvogelsoorten op de Strabrechtse Heide. De aanleiding hiervoor was een gepland tracé van de E9 dwars over de heide. Dit riep onder natuurbeschermers enorm veel weerstand op. De hoge ecologische waarde

van het gebied werd beschreven in het Paarsboek Strabrechtse Heide (VWG KNNV Eindhoven 1972, WNM Stadsgewest Eindhoven 1972).

Tot de 80 broedvogelsoorten behoorden onder meer Roerdomp (5 territoria), Wilde Eend (52), Wintertaling (43), Zomertaling (17), Korhoen (9), Waterral (28), Wulp (82, figuur 33), Grutto (14), Tureluur (21), Zwarte Stern (34), Duinpieper (2), Tapuit (9), Blauwborst (28), Rietzanger (22), Grote Karekiet (9), Snor (12), Fitis (198), Sprinkhaanzanger (11), Rietgors (108) en Geelgors (42). Een indrukwekkende lijst!

Figuur 33. Verspreiding van Wulp en Korhoen op de Strabrechtse Heide in 1967-69 (WNM 1972). De dubbele streepjeslijn was het geplande tracé.

De broedvogelinventarisatie van de Strabrechtse Heide werd in 1971 t/m 1973 en ook daarna herhaald (Bruinsma 1980, 1981, 1983).

Gebiedsoverzichten ¹⁹⁶⁸⁻⁷³

Van diverse andere gebieden verschenen uitgebreide overzichten van tellingen en/of waarnemingen, overigens zonder dat er sprake was van 'echte' broedvogelinventarisaties zoals we die tegenwoordig kennen: Landgoed De Utrecht over de periode 1962-67 (Wittgen 1967), Visvijvers Valkenswaard over de periode 1962-81 (Evers 1982) en Landschotse Heide t/m 1972 (van Kessel & Tönissen 1973).

Het is jammer dat er in die tijd niet meer gebiedsoverzichten werden gemaakt. Wat te denken van een jaaroverzicht van 1½ pagina uit 1971 over Landgoed De Hoort bij Budel-Dorplein (Theuwis & Beyk 1972): *'[...] Op 28 maart was er aktiviteit van kemphaantjes 66 ♀♀ en 11 ♂♂ waar te nemen, wat na enkele dagen tot ± 200 opliep. [...]'*. Bijgevoegd was een tabel met aantallen aldaar geringde pulli, waaronder: Grutto 95, Wulp 50, Stormmeeuw 7, Woudaap 8, Bruine Kiekendief 4, Grauwe Kiekendief 4, Ransuil 11, Kokmeeuw 1298, Tureluur 7, Zwarte Stern 7, Kleine Plevier 7 en Visdief 7 pulli.

Bijzonder was het boek 'Lind dè is de sgonste plats' (Iven & van Gerwen 1974, figuur 34), een eigenzinnig en rijk boek dat doorspekt is met een grondige kennis van natuur en landschap door [Willem Iven](#) (1933-2009) en Teo van Gerwen. Het bevat

heel wat gegevens over vogels in de gemeente Leende.

Figuur 34. Omslag van het boek over Leende.

Internationale watervogeltellingen ^{vanaf 1967}

Vanaf 1967 werden in grote delen van Nederland midwinter watervogeltellingen uitgevoerd. Internationaal werden die georganiseerd door het International Waterfowl & Wetlands Research Bureau (het latere Wetlands International) en in Nederland vond de coördinatie plaats door achtereenvolgens ITBON, RIN, DLO-IBN en vanaf 1989 Sovon (Buesink et al. 1993).

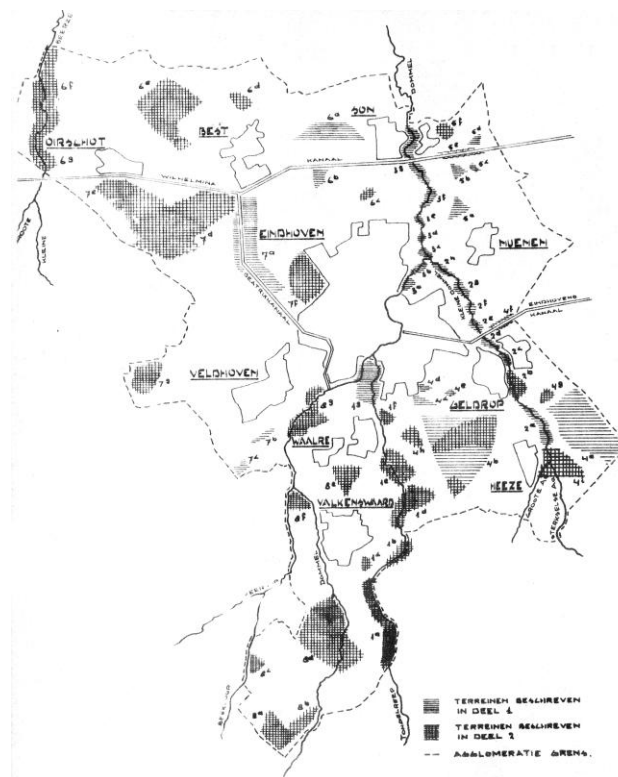
Voor zover bekend werden in de Kempen voor het eerst in het seizoen 1969/70 watervogels geteld, nl. op de Strabrechtse Heide en wel maandelijks van september t/m april. Ik heb niet kunnen achterhalen of er in de seizoenen daarna ook op de Strabrechtse Heide geteld werd, en ook niet of de tellingen toen ook in andere gebieden in de Kempen plaatsvonden.

Natuurterreinen in de agglomeratie Eindhoven 1968-70

In de jaren 1968-70 stelde de KNVV Eindhoven een overzicht samen van de natuurterreinen binnen het stadsgewest Eindhoven (Abma et al. 1969, 1970; figuur 35), met het geplande wegennet rond Eindhoven als ‘aanjager’.

Het overzicht bevat algemene beschrijvingen van planten en vogels. Enkele interessante broedvogels die gemeld werden staan hierna per gebied genoemd, met de gebieden op volgorde zoals in het overzicht gehanteerd. Collse Zegge en Varkensput (Watersnip, Snor, Rietzanger), Eckartse Bos (Houtsnip, Kleine Bonte Specht), Rietgat bij Nuenen (Rietzanger), Gijzenrooise Zegge (Rietzanger), Nuenens Broek (Boomvalk, Goudvink), Heerendonk (Boomvalk, Houtsnip, Kleine Bonte Specht, Roekenkolonie), Spekt bij Nuenen (Watersnip), Wilhelminakanaal (IJsvogel), Driebruggen bij Valkens-

waard (Grutto, Fluiter, Goudvink), Visvijvers Valkenswaard (Woudaap, Roerdomp, Bruine Kiekendief, Porseleinhoen, IJsvogel, Grote Karekiet, Rietzanger), Goor bij Geldrop (Rietzanger) en Herbertusbossen (IJsvogel, Kleine Bonte Specht).

Figuur 35. In 1968-70 beschreven natuurterreinen in de agglomeratie Eindhoven (Abma et al. 1970).

Opmerkelijk is de volgende zinssnede bij het gebied Heerendonk: *‘In de winter is het een aantrekkelijke pleisterplaats voor allerlei wintergasten; dan treffen we er zelfs de*

buizerd aan’. Dat de Buizerd zo’n speciale vermelding kreeg is tegenwoordig niet voor te stellen...

Nestkastenonderzoek Koningshof vanaf 1969

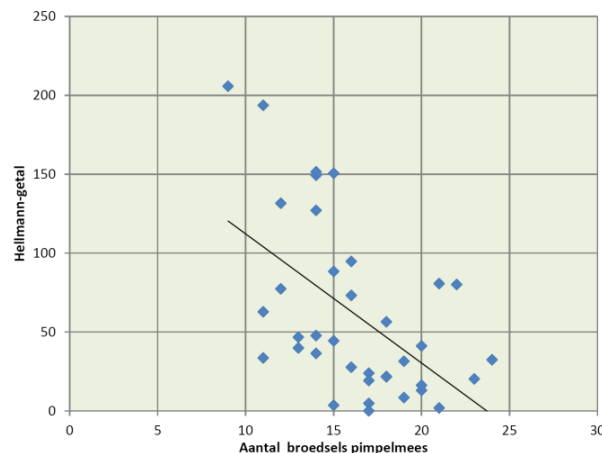
Vanaf tenminste 1969 werden op het terrein van Koningshof bij Veldhoven nestkasten geplaatst en gecontroleerd (van der Werf 1975). Vanaf 1979 deed Jan Wouters† (figuur 36) daar ieder jaar verslag van (o.a. Wouters 2015, 2022), tot aan zijn plotselinge overlijden in juni 2023.

Figuur 36. Jan Wouters op Koningshof (Wouters 2008).

De nestkastgegevens leverden een schat aan informatie op over de broedbiologie van de kastbewoners. Daarnaast was het ook mogelijk om broedbiologische gegevens te relateren aan weersinvloeden (figuur 37).

Een uitgebreide analyse van alle beschikbare gegevens heeft nog niet plaatsgevonden.

Figuur 37. Pimpelmezen op Koningshof zijn gevoelig voor winterweer (Wouters 2015).

Kerkuilenkasten in kerken jaren 1970 en 1980

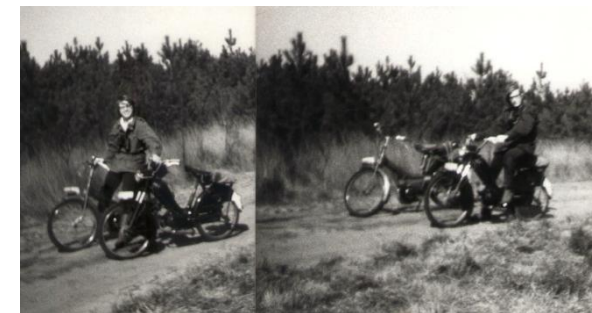
Steeds meer kerken werden geïsoleerd en dichtgemaakt en dreigden daardoor ongeschikt te raken voor Kerkuilen. In de jaren 1970 en 1980 werden daarom onder meer door Fer Houniet, Aad Bodbijn en Ru Bossong van de VWG KNNV Eindhoven bezoeken gebracht aan kerken in de omgeving van Eindhoven. In een aantal kerken waar ze braakballen aantroffen werden uilenkasten geplaatst. Soms moest 25 gulden per jaar aan de pastoor worden betaald om de kast te mogen plaatsen... (med. Gerard Tielemans).

Meer vogelwerkgroepen vanaf 1972

In 1972 werd Vogelwerkgroep Falco door onder meer Jo Swaans, Bart en Kees Horvers, Johan van de Wiel, Gerard van der Kaa, Jan Buijsters en Loek en Nico Hilgers opgericht. In 1974 gingen VWG Falco en Roofvogelwerkgroep de Meierij samen verder onder de naam VWG Midden-Brabant ([website VWG Midden-Brabant](#)). Het werkgebied van deze VWG overlapt gedeeltelijk met wat in dit artikel de Kempen wordt genoemd.

Eind 1973 waren er de eerste tekenen van een nieuwe VWG in de Peelregio. Pieter van Lieshout, Fons Aelberts, Jen Postma, Cor Cortooms, Piet Wijnen en Piet Ramaekers kwamen regelmatig samen en al snel sloten meer vogelaars aan. In 1974 werd besloten om onder de naam Vogelwerkgroep Astensomer en als onderdeel van IVN Astensomer deel te nemen aan het Atlasproject van Sovon en vanaf dat moment bestond de VWG. In februari 1979 werd de naam gewijzigd in VWG De Peel, overigens nog steeds als werkgroep binnen het IVN Astensomer ([website IVN](#)). Het werkgebied van VWG De Peel overlapt met wat in dit artikel de Kempen wordt genoemd.

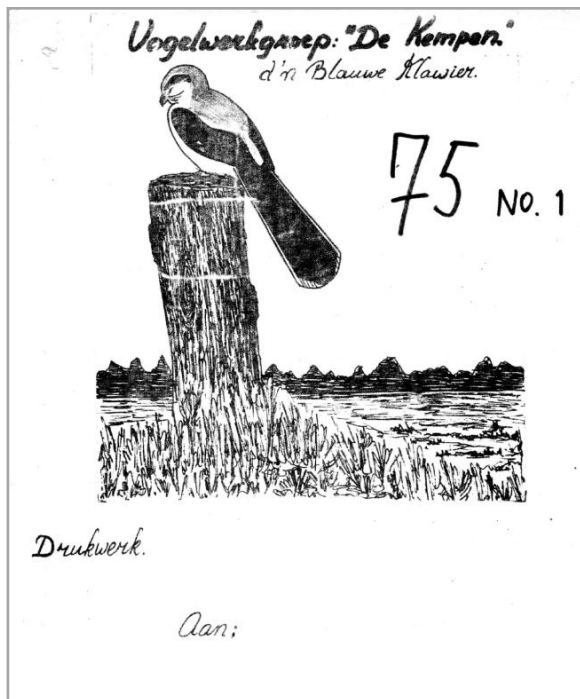
Eind 1974 werd VWG De Kempen opgericht door Chris Tönissen en Jacques van Kessel (van Kessel 1976, figuur 38). Het ledenaantal

Figuur 38. Chris Tönissen en Jacques van Kessel met de brommer op de Landschotse Heide (archief VWG De Kempen).

van VWG De Kempen steeg snel, onder meer dankzij de instroom van vogelaars vanuit de toen nog actieve en omvangrijke jeugdbonden NJN en ACJN (van der Werf 2022). De jonge honden van aleer zetten allerlei tellingen van gebieden en vogelsoorten in gang.

VWG De Kempen gaf in 1975 het eerste nummer van haar periodiek uit, toen nog 'd'n Blauwe Klawier' geheten (figuur 39). De redactie van dat nummer bestond uit Jacques van Kessel en Maarten Manders. Anno 2025 is de Blauwe Klawier bezig met de 51^e jaargang en zijn er inmiddels 160 nummers verschenen. Die zijn allemaal te downloaden op de [website](#) van VWG De Kempen. Losse artikelen zijn te vinden op [Natuurtijdschriften.nl](#).

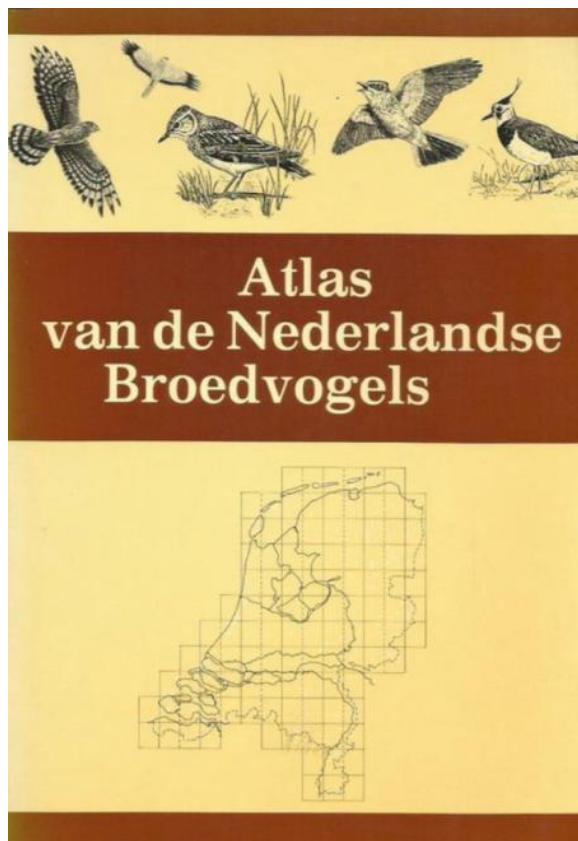

Figuur 39. Omslag van het eerste nummer van de Blauwe Klauwier.

De periode 1973-1997

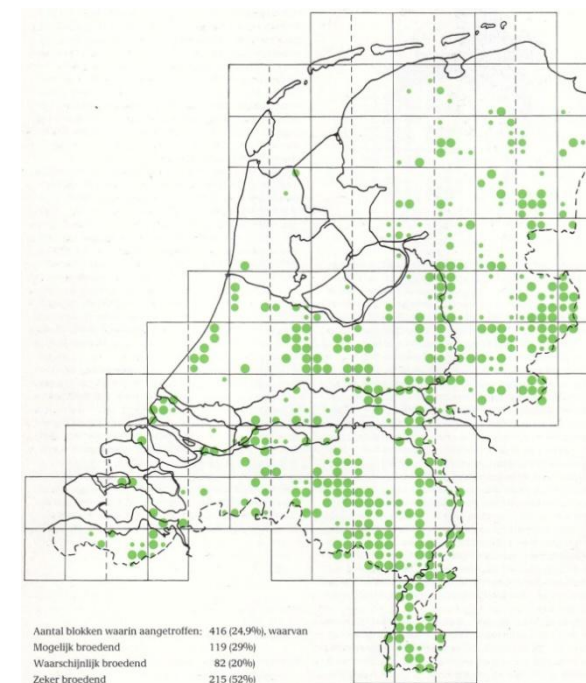
Atlas van de Nederlandse broedvogels ¹⁹⁷³⁻⁷⁷

Geïnspireerd door de opzet en voortgang voor wat *The Atlas of Breeding Birds in Britain and Ireland* (Sharrock 1976) zou worden, rijpte het idee om ook in Nederland met behulp van amateurvogelaars een atlas te maken.

Figuur 40. Omslag van de eerste Atlas van de Nederlandse Broedvogels.

Begin 1973 werd hiervoor een rechts-persoon opgericht, de Stichting Ornithologisch Veldonderzoek Nederland ofwel SOVON (Sovon 2023). Met Herman Leys als motor werd het veldwerk al in de zomer van 1973 gestart. In 1975 werd Ray Teixeira de eerste betaalde medewerker (Sovon 2023) en hij wist het project in 1979 succesvol af te ronden met de eerste Nederlandse broedvogelatlas als resultaat (Teixeira 1979, figuur 40).

Figuur 41. Verspreiding van de IJsvogel in 1973-77 (Teixeira 1979). Zoveel? Dat kan niet kloppen!

Het veldwerk voor de atlas vond plaats in de periode 1973-77 en werd in onze regio,

district Brabant-Oost, gecoördineerd door Dick Bosch† van de KNNV Eindhoven.

De atlas was voor heel veel vogelaars een *eyeopener*. Nog nooit eerder was er zo’n goed beeld van verspreiding en (geschatte) aantallen verkregen. Vaak waren soorten veel algemener dan gedacht, en sommige vogelaars waren ronduit verontwaardigd over de vele stippen en hoge aantallen, zoals bij de IJsvogel (figuur 41).

Ten behoeve van het veldwerk was een handleiding beschikbaar (VWG Grote Rivieren 1973, figuur 42), de eerste in Nederland. De mate van standaardisatie in het veld en bij het interpreteren van de gegevens was naar huidige maatstaven echter nog beperkt.

Broedvogelatlas en inventarisatiehandleiding gaven een enorme impuls aan het onderzoeken van verspreiding en aantallen, aan het ontwikkelen van methoden en technieken van onderzoek en aan de coördinatie en afstemming van mensen, werkgroepen en instituten. De professionalisering van grootschalig vogelonderzoek, met inzet van honderden, later zelfs duizenden, vrijwillige vogelaars, was begonnen!

Figuur 42. Omslag van de eerste handleiding voor het inventariseren van broedvogels.

Impuls broedvogelinventarisaties ¹⁹⁷³⁻⁹⁷

Het broedvogelonderzoek voor de atlas gaf een impuls aan veldwerk en steeds meer gebieden werden door steeds meer vogelwerkgroepen op aantallen territoria geteld, soms van alle soorten en soms alleen van een specifieke soortgroep. In de periode 1973 t/m 1997 ging het om vele tientallen inventarisaties (tabel 2).

Tabel 2. Broedvogelinventarisaties in de periode 1973 t/m 1997 waarover een verslag, rapport of artikel is verschenen.

Jaar/jaren	Gebied
1973	Leende & Leenderstrijp
1973, 1991/92, 1997	Boswachterij De Pan (Maarheeze)
1974/1976	Groote Heide (Valkenswaard-Soerendonk)
1975	Groote Heide-Oost, Kranenveld, Soerendonks Goor & Putberg
1975, 1981-1982, 1984-1992	Collse Zegge (Geldrop-Nuenen)
1975-1977, 1991	Cartierheide (Eersel)
1977, 1991	Gijzenrooi (Eindhoven-Geldrop)
1975, 1977-1984, 1988, 1993	Reuselse Moeren
1977, 1979	Tulder & Broekeling (Esbeek)
1977, 1979, 1986-1990	Malpieheide & Malpiebeemden
1978, 1990	Grootgoor (Veldhoven-Eersel)
1978-1980, 1988-1997	Strabrechtse Heide
1979	Rundal Schadewijk-Stevert (Eersel)
1979	Dommeldal bij Bokt (Eindhoven)
1980	Oostelbeerse & Oirschotse Heide
1980	Ruilverkavelingsgebied De Hilver
1981	Broekeling (Esbeek)
1981	De Hertgang 3 ^e gedeelte (Esbeek)
1981	Hapert e.o.
1983	Dommelbeemden Veldhoven-Waalre
1983	Strabrechtse Heide-West
1984-1990	Eindhoven stad
1985-1989	Stiphoutse Bossen
1985, 1991	Cartierheide & Hapertse Heide (Eersel)
1985, 1991, 1993	Dommeldal bij Hanevoet (Eindhoven)

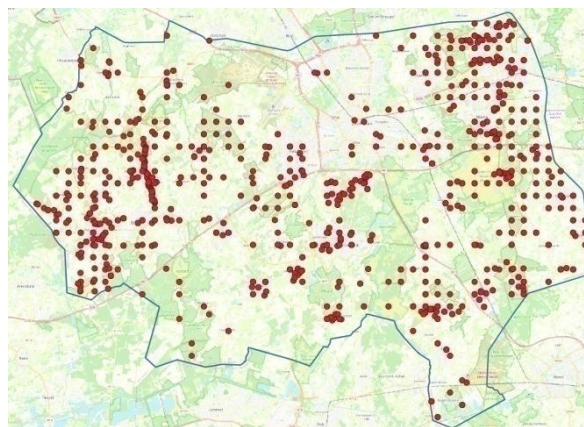

Jaar/jaren	Gebied
1986?	Molenheide & Mosbeemden (Hulsel)
1987-1990	Heiderestanten Leenderbos, Groote Heide, Kranenveld & Gastelsche Heide
1988	Wellenseind & De Hertgang (Esbeek)
1988	Sang & Goorkens (Mierlo)
1988, 1992	Landschotse Heide
1988	Soerendonks Goor
1988-1989, 1994	Plateaux & Lage Heide (Valkenswaard)
1988-1997	Strabrechtse Heide-Oost (Beuven & Starven)
1989	Percelen dal van Run en Keersop
1989	Buulderbroek (Budel)
1989, 1993	Keersopperbeemden (Dommelen)
1989-1997	Heerendonk (Nuenen)
1990, 1996	Leenderheide-Noord (Heeze)
1990	Warande (Helmond)
1990-1997	Nuenens Broek
1991	Oostelbeerse & Oirschotse Heide
1991	Neterselse Heide
1991	Grijze Steen (Netersel)
1991	Middengebied Eindhoven-Helmond
1991	Dommelbeemden Belgische grens tot Venbergse molen (Valkenswaard)
1991	Leenderbos, Groote Heide, Kranenveld, Soerendonks Goor, Putberg, Klaterspeel (Valkenswaard-Soerendonk)
1991, 1996	Patersgronden (Valkenswaard)
1991, 1993, 1996	Visvijvers Valkenswaard-Oost
1992/1993	Herbertusbossen (Kasteelbos Heeze)
1993-1997	Pastoorstweijer en Visvijvers Bergeijk
1994	De Hertgang (Esbeek)
1994	De Wielwaal, De Herdang, Philips de Jongh Wandelpark & De Grote Beek (Eindhoven)
1994	Ringselvennen (Budel-Dorplein)
1995	Tangenten rondom Eindhoven
1995	't Heike (Dommelen)

Jaar/jaren	Gebied
1995-1997	Malpiebeemden-Zuid (Valkenswaard)
1996	De Ploeg e.o. (Bergeijk)
1996-1997	Hapertse Heide (Eersel)
1997	Het Schut (Bergeijk)
1997	Klotputten (Eindhoven)
1997	Malpiebeemden-Noord (Valkenswaard)
1997	Braakhuizense Heide

Meer ringers en meer ringen ¹⁹⁷³⁻⁹⁷

In de periode 1973-97 werden ruim 69.000 vogels in de Kempen geringd (figuur 43). Hiervan nam Jan Wouters er bijna 21.500 voor zijn rekening, Marinus van Aerle ruim 15.300 (na 1989 nog maar enkele), Bernard van Dooren bijna 12.600 (de laatste in 1988), Toon Bussers bijna 11.400, Door Lammers ruim 5.600 (de laatste in 1982), Jan van Dooren ruim 2.000 en Wil Beeren bijna 700.

Figuur 43. Ringlocaties in de periode 1973-1997 (data Vogeltrekstation).

Het gros van de geringde vogels betrof uiteraard algemene vogelsoorten, met als meest geringde soorten Spreeuw (5.624 ex geringd), Boerenwaluw (4.851), Kievit (4.769), Merel (4.133), Koolmees (3.190) en Pimpelmees (3.094). Heel bijzonder waren ringvangsten van Roodpootvalk (1), Grauwe Fitis (1), Bladkoning (1), Sperwergrasmus (2), Waterrietzanger (3), Taigaboomkruiper (1), Frater (1) en Dwerggors (1).

Over al dat ringwerk in de Kempen zijn, ondanks de enorme aantallen geringde vogels, maar weinig artikelen verschenen. Jan Wouters schreef over de ringresultaten van in kassen geringde Witte Kwikstaarten in de periode 1978-82 (Wouters et al. 2001) en over Sijzen in het vroege voorjaar van 1995 (Wouters 1996). In de periode 1975-93 werden op de Landschotse Heide 2.659 Regenwulpen door Bernard en Jan van Dooren gevangen en geringd, waarover een kwart eeuw na dato een artikel verscheen (Gerritsen & van Dooren 2024, zie verderop).

De laatste eiervverzamelaar ^{t/m 1974}

Bernard van Dooren vond in de periode 1973-1977 ruim 200 legsels (van Dooren & Jansen 2018) waarvan hij er overigens maar enkele verzamelde, de laatste in 1974.

Provinciale bijeenkomsten 1975-76

Op 22 november 1975 werd een bijeenkomst gehouden voor alle vogelwerkgroepen en andere natuurstudiegroepen in de provincie Noord-Brabant, onder voorzitterschap van Ad Wittgen. Gesproken werd onder meer over de interesse om een nieuwe Avifauna van Noord-Brabant uit te brengen en over het belang van een uniform archiefsysteem. Een werkgroep zou dat laatste punt uitwerken (van Kessel 1976).

De tweede provinciale bijeenkomst was op 20 november 1976, maar voor zover ik weet is daar geen verslag van gemaakt. Beide bijeenkomsten leidden niet tot een bestendige coördinatie van werkgroepen, laat staan een uniform archiefsysteem en een nieuwe Avifauna.

IJsvogelonderzoek in Nederland 1975-81

Peter Meininger, Robert Kwak en Tom Heijnen begonnen in 1975 een onderzoek naar de verspreiding en aantallen van de IJsvogel, met name als broedvogel.

Figuur 44. IJsvogelterritoria in 1975 (links) en 1976 (Heijnen 2022j). Geel = onzeker.

Tom liep in de periode 1975-81 heel wat beken in de Kempen af om nesten te zoeken. Samen met waarnemingen van anderen ontstond zo een redelijk goed beeld van IJsvogelterritoria (Heijnen 1981, 2022j, figuur 44).

Regenwulpen op Landschotse Heide 1975-93

In 2024 verscheen een interessant artikel over 2.659 Regenwulpen die in het voorjaar van 1975 t/m 1993 op de Landschotse Heide waren gevangen, gemeten en geringd door Bernardus en Jan van Dooren (Gerritsen & van Dooren 2024, figuur 45).

	2 ^e decade april 2 nd decade in April	3 ^e decade april 3 rd decade in April
vleugellengte gemiddeld wing length average	248.4 (N=177)	247.4 (N=417)
vleugellengte SD wing length SD	6.6	8.29
vleugellengte min-max wing length min-max	230-265	224-280
snavellengte gemiddeld bill length average	80.1 (N=179)	80.5 (N=410)
snavellengte SD bill length SD	5.75	4.91
snavellengte min-max bill length min-max	65-96	68-97
tarsus gemiddeld tarsus length average	60.3 (N=178)	59.3 (N=416)
tarsus SD tarsus length SD	3.1	3.77
tarsus min-max tarsus length min-max	50-68	49-69

Figuur 45. Enkele maten van 593 Regenwulpen die op de Landschotse Heide gevangen werden (Gerritsen & van Dooren 2024).

Er werden 62 (2.3%) Regenwulpen teruggevangen in een volgend voorjaar, wat laat zien dat ten minste een deel van de vogels trouw was aan de slaappleats. Vijf terugmeldingen waren van vogels uit de Finse broedgebieden, en één uit Rusland op 3.125 km. afstand van de Landschotse Heide. Ook waren er terugmeldingen uit Marokko en West-Afrikaanse landen zoals Guinea-Bissau, Sierra Leone en, de meest zuidelijke op 5.793 km. afstand, uit Gabon.

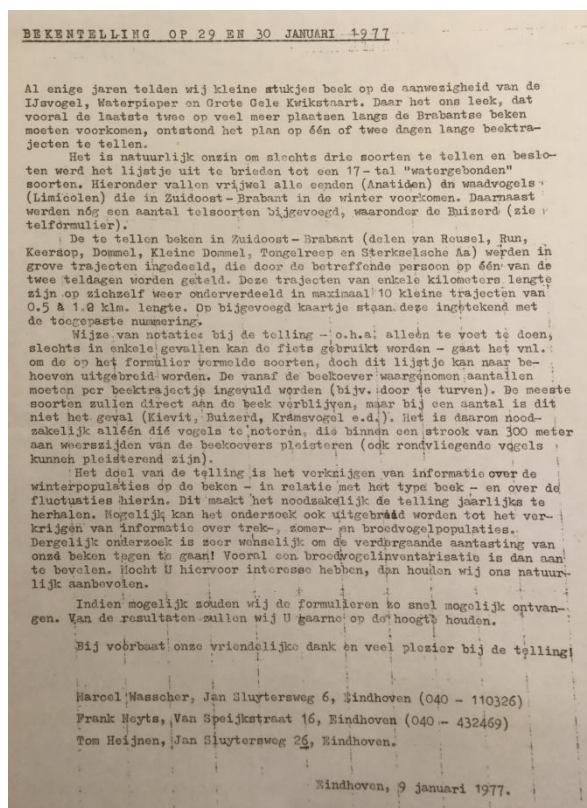
In het voorjaar van 1978 t/m 1981 werd regelmatig het aantal slapende Regenwulpen op de Landschotse Heide geteld. Dit leverde jaarmaxima op van 559 tot 1450 ex (Hilgers 1982).

De eerste waarnemingenarchieven vanaf 1976

VWG De Kempen begon, op initiatief van Lex Peeters en Tom Heijnen, in 1976 met het verzamelen van waarnemingen en tellingen in een aantal archieven. Die archieven waren destijds ‘van papier’ en bestonden uit ringbanden gevuld met geperforeerde vellen en tabbladen, en kaartenbakken met systeemkaarten. Er waren zes archieven: broedvogels, trekvogels, watervogels, bekendtellingen, winter- en trekvogels, en literatuuropgaven (Heijnen & Peeters 1979).

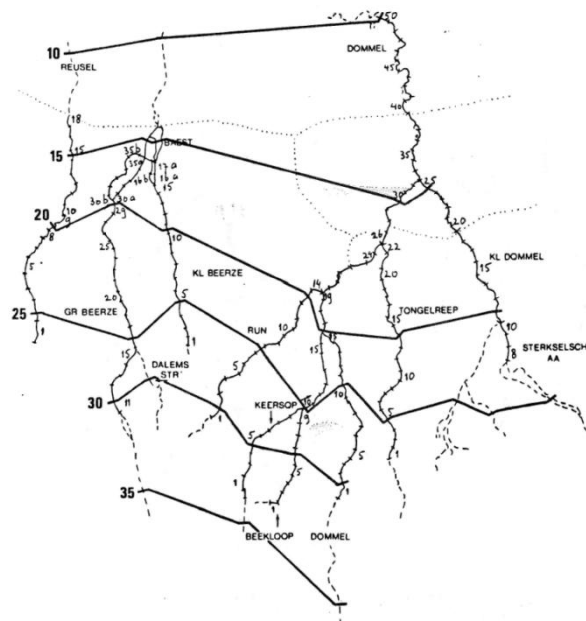
De eerste bekendtellingen 1976-80

In 1976 ontstond bij Marcel Wasscher, Tom Heijnen en Frank Neijts het plan om in de winter tellingen van vogels op en langs beken te houden. De aanleiding was hun nieuwsgierigheid naar het voorkomen van IJsvogel, Grote Gele Kwikstaart en Waterpieper in de winter (figuur 46). Tot de telsoorten behoorden 13 water- en/of oevergebonden soorten en 13 overige telsoorten.

Figuur 46. Uitnodiging om mee te doen aan de allereerste bekendtelling.

In de winters 1976/77 tot en met 1979/80 werden, onder coördinatie van Tom Heijnen en met hulp van vele vogelaars, 12 tellingen gehouden. Daarbij werd steeds 130-160 km. beek te voet geteld (figuur 47). De gegevens werden uitgewerkt door Tom en Hans Cornelissen, en Hans schreef er een uitgebreid artikel over (Cornelissen 1985).

Figuur 47. De onderzochte beken met trajecten en nummering. Punten waar beken een gelijke hoogte hebben zijn met elkaar verbonden, met links de hoogte in meters (Cornelissen 1985).

De beken en beekdalen bleken aanmerkelijk meer vogels te huisvesten dan vooraf bekend was. Maxima onder de 12 tellingen waren bijvoorbeeld: Dodaars 114, Wilde Eend 4.674, Wintertaling 667, Waterhoen

1.003, Meerkoet 332, Watersnip 67, Witgat 9, IJsvogel 12, Waterpieper 35, Grote Gele Kwikstaart 8, Patrijs 112, Kievit 1.850, Wulp 182 en Kramsvogel 3.362. Vooral strenge winters, als de vennen en afgravingen dichtvroren maar de beken nog niet, leverden flinke aantallen water- en oevergebonden vogels op.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	10a	11	12	13	14	15	16	TOTAAL
fuut	35	2			1		11		2	10	10a	11	13	14	15	16		51
dodaars	1	1							1									3
bl.reiger	1				2	4	1	1	1	32		1	1	1				44
wilde eend	48	261	57	562	48	261	645	851	105	69	330	180	323	117	950	126		6.694
wintertaling	4		2		26	1	24	193	4	160	613	7	55	250				1.349
krakeend											28	28						57
smient											6	3						9
pijlstaart								3			2	2						7
sloboend		3						1			3	4						11
krooneend												1						1
kuifeend		216	2	12		195	29	39	10		1	3	2	1				516
tafeleend		48	3			112	30	10	123		310	66	26	86		77		1.372
brilduiker	3	4										4	7					18
gr. zeeëend	1																	1
bergeend												4						4
rietgans						180						13			225			418
knobbelawaan													2			2		4
waterral												12						12
waterhoen	16	23	4	30		139	2	8	10	5		2						305
meerkoet	531	29	3			32	55	40	14	134	82	15	3					1.058
kievit																		1
wateramip													11					11
wulp	11							1							20			32
witgatje				1														1
silvermeeuw	2	112	1			3	2		81		39	2						243
kapmeeuw	152	813	37	22	7	64	30	33	17	15	150	24	38					1.742
stormmeeuw	25	34				1	3											103
ijsvogel												1						1
graspieper			2				5	2		8		18	1					37
witte kwikstaart	4						7	2		10						1		24
rietgors	1						1	9		3		2						16
bonte kraai						11	45	1		18		1			40			116
huizerd																		3
sperwer								2										3
rode wouw																		1
bl.kiekendief																		2
patrijs	13												1		1			13
houtamip												1						1
putter	10																	10
visciers	22																	22

Figuur 48. Het eerste verslag van de plassentellingen (van Poppel 1977).

De eerste Brabantse plassentellingen ¹⁹⁷⁷⁻⁸²

Op initiatief en onder coördinatie van Ad van Poppel werden vanaf september 1977 in Midden- en Oost-Brabant maandelijks, van september t/m maart, watervogeltellingen (plassentellingen) gehouden. Er werd op zoveel mogelijk plassen, afgravingen en vennen geteld. De laatste telling in deze serie was in maart 1982. Van iedere telling werd een verslagje gemaakt (figuur 48) en over het seizoen 1981/82 verscheen een artikel (van Poppel 1982a).

Het was de eerste keer dat het voorkomen van watervogels in de Kempen buiten de broedtijd zo gedetailleerd in kaart werd gebracht.

Slapende Blauwe Kiekendieven ¹⁹⁷⁷⁻⁸²

Het was sinds tenminste oktober 1975 bekend dat er op de Cartierheide Blauwe Kiekendieven sliepen. In de winters 1977/78 tot en met 1982/83 telden Marco Bakermans, P. van Gils en Hans Cornelissen de slaapplaats op een systematische manier.

Het aantal slapers bedroeg gewoonlijk 1-5 vogels, met eind december 1978, tijdens een periode van strenge vorst, een maximum van 13 vogels waarvan 12♂ (Cornelissen 1987).

Verkeersslachtoffers ¹⁹⁷⁸

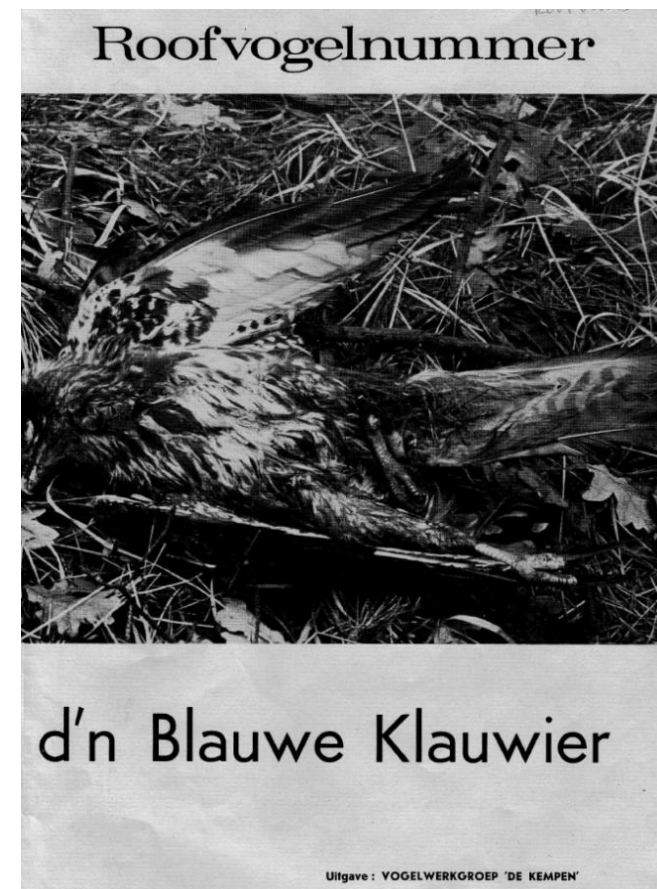
In het verleden was er in Nederland veel aandacht voor vogelslachtoffers onder het verkeer. In de Kempen is er uit die tijd maar één bescheiden onderzoek bekend, nl. langs de snelweg tussen Eindhoven-Noord en Son en Breugel in 1978 (van der Winden 1981). Daarna werden, voor zover mij bekend, in de Kempen geen systematische onderzoeken naar verkeersslachtoffers meer gedaan.

Roofvogelnummer ¹⁹⁷⁸

Eind 1978 gaf VWG De Kempen een zgn. roofvogelnummer van De Blauwe Klauwier uit (Aarts et al. (red.) 1978, figuur 49). Hierin werd de informatie over roofvogels in de Kempen (800 km²) van dat moment samengevat.

De kennis over aantallen territoria was naar huidige maatstaven zeer beperkt, niet alleen omdat er weinig naar roofvogels gezocht werd, maar ook omdat er - als gevolg van pesticidengebruik in de landbouw - gewoon heel weinig waren. Wat te denken van naar schatting 'slechts' 2-4 paar Wespandieven, 8-12 paar Haviken en 40-60 paar Buizerden medio jaren 1970... Vast onderschat maar ook een afspiegeling van hele lage aantallen.

In het Roofvogelnummer kwamen ook bedreigingen en roofvogeltrek aan bod.

Figuur 49. Omslag van het roofvogelnummer.

Brabantse Roekenkolonies ¹⁹⁷⁸⁻⁷⁹

Soortspecifieke broedvogeltellingen in de Kempen, of flinke delen van de Kempen, namen vanaf de jaren 1970 een vlucht. In 1978 (figuur 50) en 1979 telde Ad van Poppel alle Roekenkolonies in de provincie Noord-Brabant.

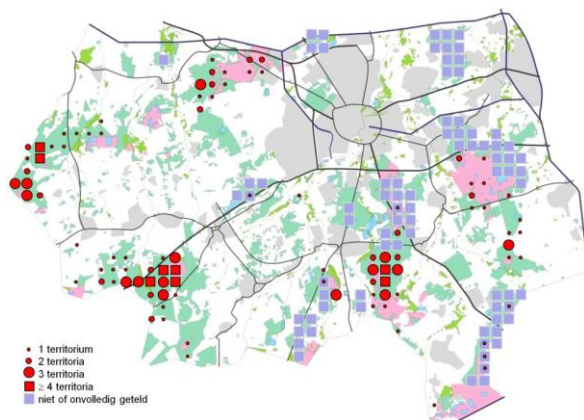

Figuur 50. Ligging van Roekenkolonies in Noord-Brabant in 1978 (van Poppel 1981).

In de Kempen leverde dat resp. 272 nesten in 6 kolonies en 206 nesten in 7 kolonies op (van Poppel 1981, 1983a).

Nachtzwaluwen en Ransuilen ¹⁹⁷⁸⁻⁸¹

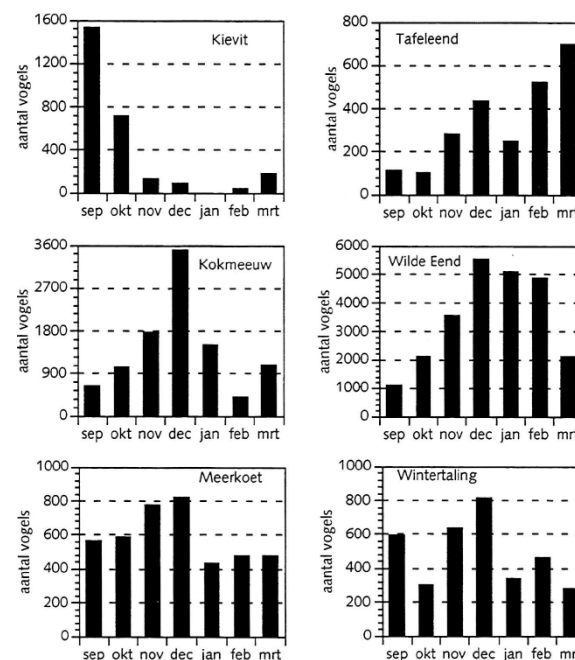
Leden van VWG De Kempen brachten in 1978-81 Nachtzwaluwen en Ransuiljongen in een deel van de Kempen in kaart (Sanders 1978, Heijnen 1982, 2025c, figuur 51).

Figuur 51. Nachtzwaluwterritoria per kilometerhok in 1978-1981 (Heijnen 2025c).

Slaapplatstrouw Witte Kwikstaarten ¹⁹⁷⁸⁻⁸²

Jan Wouters† ringde in de periode 1978-82 in vijf kassen bij Reusel en Middelbeers in totaal 1.983 Witte Kwikstaarten. Hiervan werden er 47 teruggevangen in een volgend jaar. Dit gaf inzicht in de plaatstrouw van Witte Kwikken aan hun slaapplaats (Wouters et al. 2001).

Figuur 52. Gemiddeld aantal vogels per maand van de zes talrijke soorten op 25 plassen in de omgeving van Eindhoven tesamen (Lensink & van der Winden 1996).

Watervogels en vliegbasis Eindhoven ¹⁹⁷⁸⁻⁸²

De gegevens van de plassentellingen in en rond Eindhoven uit de seizoenen 1978/79

tot en met 1981/82 werden in opdracht van de Gemeente Eindhoven door Bureau Waardenburg uitgebreid geanalyseerd (Lensink & van der Winden 1996, figuur 52).

De aanleiding hiervoor was de beoogde aanleg van een waterplas in de stadsuitbreiding Meerhoven en de mogelijke risico's hiervan voor het vliegverkeer op de Vliegbasis Welschap.

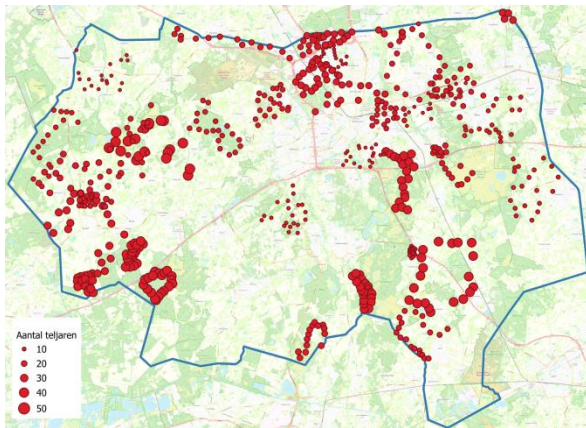
Winterse Rietganzen ¹⁹⁷⁸⁻⁸²

In de winters (december-februari) van 1978/79 tot en met 1983/84 werden door VWG Midden-Brabant de pleisterende Rietganzen in het gebied Netterselse Heide, Mispelendse Heide en Landschotse Heide met enige regelmaat geteld (Hilgers 1984). Het aantal vogels varieerde van 13 tot 341, wat naar huidige maatstaven hele lage aantallen zijn. Ik neem overigens aan dat het om Toendrarietganzen ging, al kwamen er uit die omgeving regelmatig niet meer te verifiëren meldingen van Taigarietganzen.

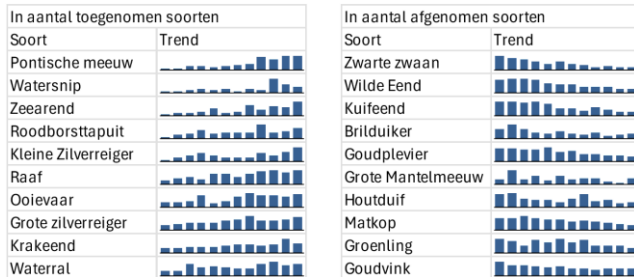
Punttransecttellingen (PTT) ^{vanaf 1978}

Het PTT-project werd door Sovon in 1978 gestart en loopt nog steeds. Het is ontworpen om op een laagdrempelige manier het verloop van algemenere vogels in de winter te volgen. Tellers volgen een vaste route met 20 telpunten per route en

tellen die eenmaal in de winter. In de Kempen komen redelijk wat routes en telpunten voor (figuur 53), al zijn er ook diverse ‘witte vlekken’, met name in de zone van Eersel naar Luyksgestel en langs de grens met Limburg.

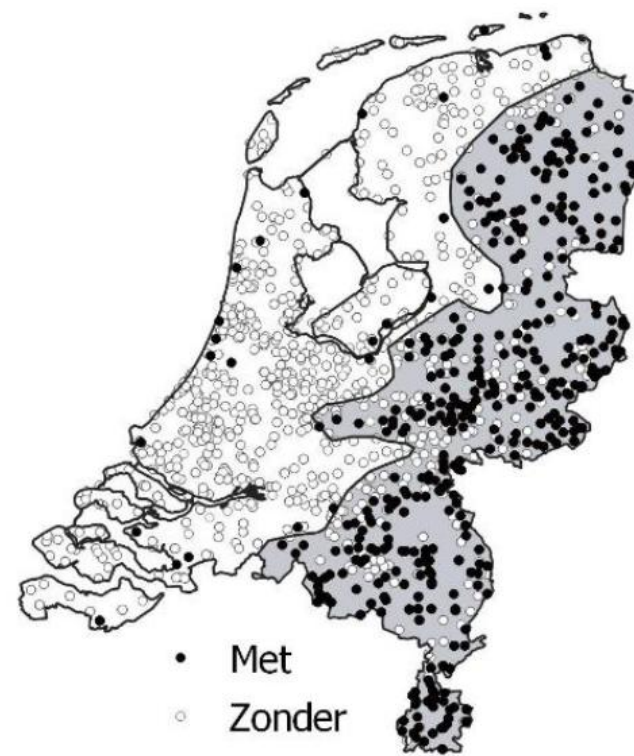

Figuur 53. PTT telpunten in de Kempen met aantal teljaren (Sovon).

Figuur 54. Soorten in het PTT die sinds 2012 het sterkst toenamen en het sterkst afnamen. Soorten zijn gerangschikt naar de mate van consistentie in toe- of afname (PTT nieuwsbrief december 2024).

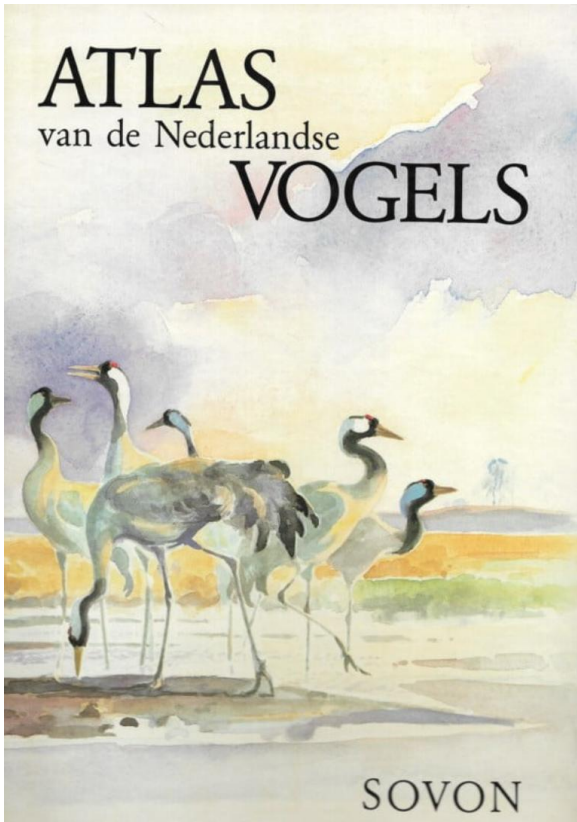
De PTT-tellingen bieden niet alleen inzicht in veranderingen in aantallen van jaar op jaar (figuur 54), maar ook in de winterverspreiding (figuur 55).

Figuur 55. PTT-routes met- en zonder Geelgorzen in de periode 1978-2023. Grijs = in dit deel werd 99,5% van het totale aantal vogels geteld (van Manen 2023).

Atlas van de Nederlandse vogels 1978-83
Aansluitend aan de eerste atlasperiode werd door SOVON een tweede atlasproject georganiseerd waarvoor het veldwerk liep

van najaar 1978 t/m voorjaar 1983 (Bekhuis et al. 1987, figuur 56).

Figuur 56. Omslag van de Atlas van de Nederlandse Vogels.

Van iedere maand van het jaar werden alle soorten per atlasblok in kaart gebracht. In onze regio (district Brabant-Oost) was eerst Tom Heijnen de coördinator en vanaf 1982 Jan van Diermen.

Enkele slaapplaatstellingen ¹⁹⁷⁹⁻⁸²

Op 11 september en 17 november 1977 werden op resp. 11 en 6 locaties de overnachtende vogels geteld. De telling op 11 september leverde aan slapers ca. 800 Wulpen, 1.400 Kokmeeuwen, 1.400 Boerenzwaluwen, 200 Huiszwaluwen, 170 Zwarte Kraaien en 620 Kauwen op. Bij de telling op 17 november ging het om ca. 950 Wulpen, 0 Kokmeeuwen, 3.900 Spreeuwen, 2.800 Zwarte Kraaien, 45 Bonte Kraaien, 1.800 Roeken en 7.100 Kauwen (Ornis).

Tellingen van slapende Wulpen op de slaapplaats Landschotse Heide resulteerden op 5 september 1980 in ruim 500 vogels, op 25 oktober 1980 ruim 600 en op 15 maart 1982 700 (van Kessel 1980, van Poppel 1982b).

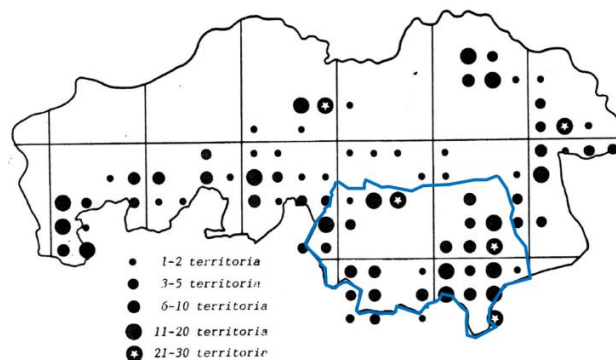
Dutch Birding Association ^{vanaf 1979}

In 1979 ontstond, als afsplitsing van de NOU, de Dutch Birding Association ofwel DBA (Saris 1999). In eerste instantie was er in de Kempen niet veel animo voor 'soorten-jagen', maar in de loop der tijd veranderde dat. De aandacht van 'soortenjagers' en DBA voor in Nederland zeldzame soorten zorgde voor een enorme kennistoename van veldkenmerken en geluiden. Voorheen zeldzaam geachte soorten bleken vaak aanmerkelijk vaker ons land aan te doen dan gedacht. Datzelfde gold ook voor de

Kempen. Door deze kennis zijn tellingen van vogels een stuk betrouwbaarder geworden.

Boomleeuweriken op de kaart ¹⁹⁸⁰⁻⁸⁴

Een aantal vogelaars was in de jaren 1980-84 tamelijk fanatiek in het opsporen van Boomleeuwerikterritoria in de Kempen (Post & Heijnen 1984). Aangevuld met broedvogelinventarisaties van gebieden leverde dit 185-205 territoria op (figuur 57). Het werkelijke aantal werd geschat op 215-280. Van zo'n 135 territoria was het habitat bekend: ca. 55% op kaalkappen en brandvlaktes, ca. 33% op heide, en de rest in stuifzand(bos) en op brede zandwegen.

Figuur 57. Boomleeuwerikterritoria in Noord-Brabant in 1980-84 (Post & Heijnen 1984). Blauwe lijn = Kempen.

Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse Vogelwerkgroepen (SOV) ¹⁹⁸⁰⁻⁸⁹

Een nieuwe poging voor het verkrijgen van een betere coördinatie van vogelwerkgroepen in Noord-Brabant werd onder-

nomen op 9 november 1979, maar nu werden alleen de Oost-Brabantse vogelwerkgroepen uitgenodigd. Na enkele vergaderingen werd besloten tot de oprichting van het Samenwerkingsverband van Oost-Brabantse Vogelwerkgroepen. Onder Oost-Brabant werd globaal verstaan de provincie Noord-Brabant ten oosten van Tilburg. De bestuursleden van het eerste uur waren Sjef Benders, Tom Heijnen en Maarten Manders.

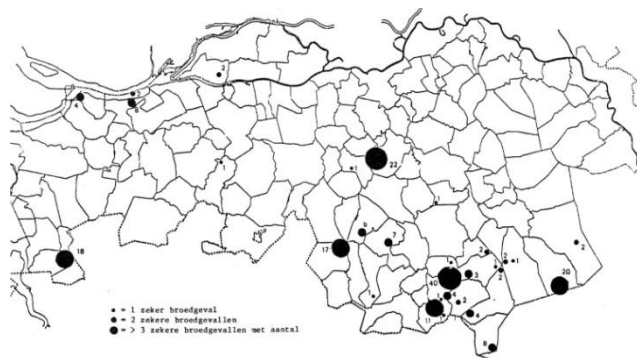
De doelen van het SOV waren als volgt: (1) verbeteren van de coördinatie tussen Oost-Brabantse vogelwerkgroepen en individuele vogelaars, (2) opzetten en stimuleren van activiteiten zoals vogelinventarisaties, (3) geven van publicatiemogelijkheden d.m.v. het uitgeven van een periodiek, (4) stimuleren van de interesse voor vogels en het plaatsen van vogelonderzoek in een breder kaders zoals relaties met het milieu, (5) actie voeren tegen bedreigingen van vogels en hun milieu, (6) bereiken van andere groeperingen en instanties.

De volgende vogelwerkgroepen en -wachten en personen sloten zich bij het SOV aan: Vogelwacht Uden, Vogel- en Natuurwacht 's-Hertogenbosch e.o., VWG Deurne, VWG IVN Valkenswaard, VWG De Kempen, Werkgroep voor Vogel- en Natuurbescherming Midden-Brabant, de coördinator watervogeltellingen Midden- en Oost-

Brabant en de Sovon-coördinator van district Brabant-Oost. Ondanks 15 aangesloten werkgroepen ging het SOV in 1989 ter ziele.

Futen en eenden als broedvogel ¹⁹⁸¹

Ad van Poppel organiseerde in 1981 Brabantbrede SOV-tellingen van Dodaars, Geoorde Fuut, Fuut, Kuifeend en Tafeleend (van Poppel 1983c, 1986a, 1986b, 1984a, 1984b) en nam daarbij zelf heel wat gebieden voor zijn rekening. In de Kempen werden 65 territoria van de Dodaars geteld, 40-42 Futen, 117-149 Tafeleenden (figuur 58) en 43-63 Kuifeenden.

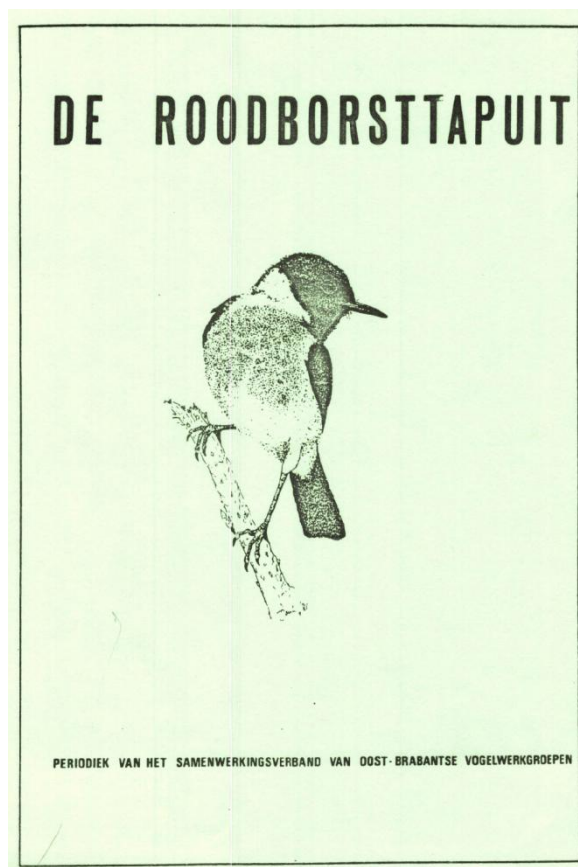

Figuur 58. Zekere broedgevallen van Tafeleenden in Noord-Brabant in 1981 (van Poppel 1984b).

De Roodborsttapuit ¹⁹⁸¹⁻⁸⁹

Doelstelling 3 van het SOV leidde tot het uitgeven van het tijdschrift 'De Roodborsttapuit' (figuur 59). Het eerste nummer verscheen in 1981 en het laatste nummer,

nummer 19, in 1989. Van de eerste nummers bestond de redactie uit Frank Neijts, Tom Heijnen en Loek Hilgers.

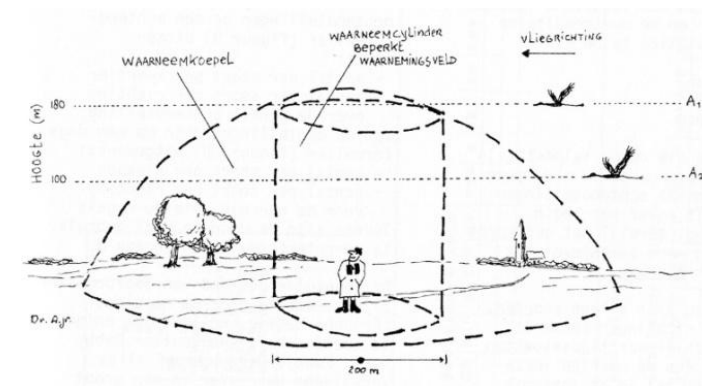

Figuur 59. Omslag van *De Roodborsttapuit*, periodiek van het SOV.

In 'De Roodborsttapuit' werden de nodige artikelen over vogels in de Kempen gepubliceerd. Complete nummers zijn te downloaden op de [website](http://www.vwg-kempen.nl) van VWG De Kempen en losse artikelen op Natuurtijdschriften.nl.

Trektellingen gestandaardiseerd ¹⁹⁸¹⁻¹⁹⁹³

Robert Kwak en Rob Lensink publiceerden in 1982 de gegevens van vogeltrektellingen op een telpost bij Arnhem (Kwak & Lensink 1983). Zij waren de eersten in Nederland die daarbij het tellen van vogeltrek en het uitwerken van de gegevens in hoge mate standaardiseerden (figuur 60).

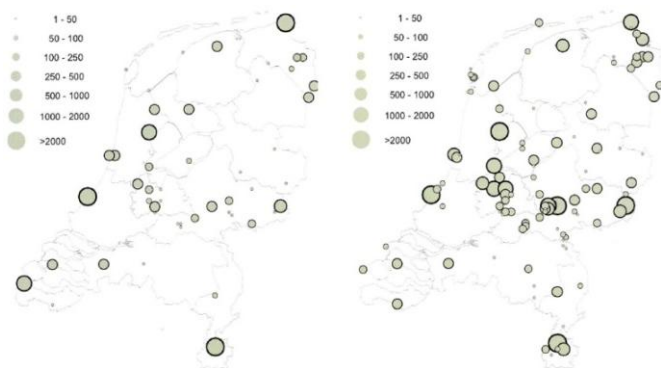

Figuur 60. Waarneemcirkel rond de telpost (Kwak & Lensink 1983).

In 1981 werd de Landelijke Werkgroep Vogeltrektellen (LWVT) opgericht, die overigens in 1993 ter ziele ging (van Dijk z.j.). Het werk van Robert Kwak en Rob Lensink vormde de basis van de standaardisatie van vogeltrektellen (LWVT 1985).

De resultaten van de LWVT vogeltrektellingen in Nederland over de jaren 1976 t/m 1993 werden samengevat in het boek 'Vogeltrek over Nederland' (Lensink et al. 2002). Daarin werden, bij gebrek aan tellingen, geen gegevens van de Kempen uit

het voorjaar en heel weinig gegevens uit het najaar verwerkt (figuur 61).

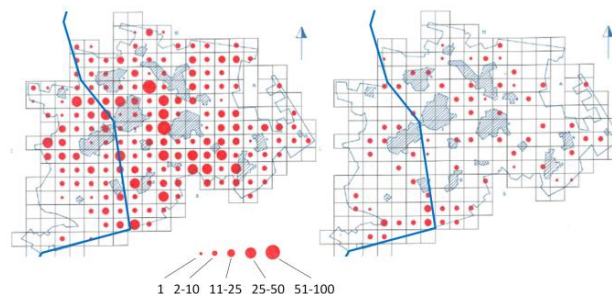

Figuur 61. Aantal getelde uren per telpost in voorjaar (links) en najaar (rechts) zoals verwerkt in het boek 'Vogeltrek over Nederland' (Lensink et al. 2002).

Wintervogeltellingen Peelregio ¹⁹⁸¹⁻²⁰¹²

VWG De Peel organiseerde heel wat wintervogeltellingen in de Peelstreek, waaronder ook het agrarisch gebied tussen Lierop, Someren en Diepenhoek dat overlapt met de Kempen.

Gepubliceerd zijn tellingen uit de winters (januari) van 1981/82 tot en met 2011/12 (Benders 1983, 1984, van Seggelen 2011a, 2011b, 2012). De tellingen laten soms grote veranderingen in de tijd zien in aantallen en verspreiding (figuur 62).

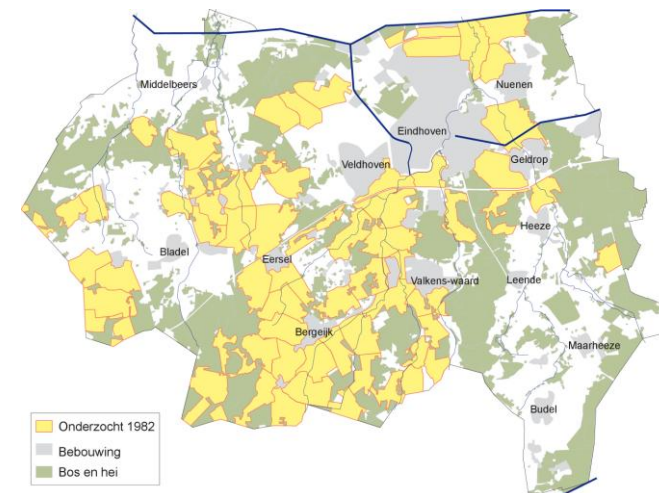
Figuur 62. Aantal Eksters in de Peelregio tijdens de wintervogeltelling 1984 (links) en 2004 (van Seggelen 2012, aangepast). Blauwe lijn = oostgrens van de Kempen.

Grootschalige broedvogelinventarisatie van agrarisch gebied ¹⁹⁸²

In 1982 werd ca. 21.000 ha (59 telgebieden) aan agrarische gebieden door VWG De Kempen onderzocht op een selectie van broedvogels (figuur 63). Hiervan werd 12.000 ha gedaan op verzoek van het toenmalige Streekorgaan Kempenland om te komen tot een overzicht van belangrijke weidevogelgebieden (Bakermans 1984).

Het was de eerste keer dat er zoveel gegevens verzameld werden over de broedvogels van graslanden, akkers en houtwallen, al was de bezoekenintensiteit in veel telgebieden gering. Enkele totalen over de 59 telgebieden: Kwartel 9, Scholekster 37, Kievit 1.055, Watersnip 1, Grutto 64, Wulp 70, Tureluur 5, Veldleeuwerik 438, Graspieper 145, Gele Kwikstaart 92, Roodborsttapuit 60, Grasmus 286, Ekster 130 en

Geelgors 144 territoria. Het waren lage aantallen voor zo'n groot gebied, wat te maken had met de intensieve landbouw en sterke ontwatering.

Figuur 63. Gebieden die bij het weidevogelonderzoek in 1982 werden onderzocht (archief Tom Heijnen).

Wat bezoekenintensiteit, soortselectie, afbakening telgebieden en methode betrof was dit onderzoek een belangrijke aanzet voor het onderzoek dat in 1983-87 door de provincie Noord-Brabant werd uitgevoerd.

Opnieuw een roofvogelnummer ¹⁹⁸²

Vier jaar na het eerste roofvogelnummer uit 1978 werd wederom een roofvogelboekje gemaakt, dit keer voor een tentoonstelling van VWG De Kempen en samengesteld door Frank Neijts (figuur 64).

Figuur 64. Omslag van *Roofvogels in de Kempen*.

Dit bood de mogelijkheid om schattingen van het aantal territoria te actualiseren aan de situatie rond 1981: 3-5 paar Wespendieven, 9-11 Bruine Kiekendieven, 25-50 Haviken, 50-75 Sperwers, 75-125 Buizerden, 200-300 Torenvalken en 30-45 paar Boomvalken. Ongetwijfeld onderschattingen maar de kennis over roofvogels nam wel gestaag toe.

Wintervogeltellingen SOV ¹⁹⁸²⁻⁸³

In de winter van 1979/80 organiseerde de Landelijke Werkgroep Stootvogeltellingen voor het eerst grootschalige wintertellingen van roofvogels in Nederland (van den Berg et al. 1980). In navolging hiervan organiseerde het SOV, met als coördinator Ad van Poppel, in januari 1982 voor het eerst een wintervogeltelling in Noord-Brabant. Er werd ca. 1600 km² aan open (voornamelijk agrarisch) gebied geteld (van Poppel 1983b), waarvan ca 380 km² in de Kempen. Bij vervolgtellingen in de Kempen in november/december 1982 en januari 1983 werd resp. zo'n 295 en 215 km² geteld (Ornis).

De drie tellingen leverden een ongekend inzicht op in voorkomen en verspreiding van vogelsoorten van het agrarisch gebied in de winter. Wat te denken van deze aantallen in januari 1982 in de Kempen: 11 Blauwe Kiekendieven, 325 Buizerden, 9 Smellekens, 190 Patrijzen (uiteraard zwaar onderteld), 1.140 Stormmeeuwen, 26.000 Houtduiven, 2.650 Eksters, 18.300 Roeken en ... slechts 1 Putter.

Avifaunaonderzoek Midden- en Oost-Brabant (eerste provinciale kartering) ¹⁹⁸³⁻⁸⁷

Tom Heijnen werd in 1982 aangesteld als eerste ornitholoog bij de Provincie Noord-Brabant om de zgn. Avifaunakartering Midden- en Oost-Brabant op te zetten en uit

te voeren. In de loop der jaren waren ook anderen via de provincie bij het onderzoek betrokken, zoals Frans Post, Jan van der Winden, Victor Retel Helmrich, Jan van Diermen, Gerard van Gool, Jan Paul Ongenaet, Wiel Poelmans en Simon Teerink.

Het veldwerk aan broedvogels werd gedaan in de periode 1983 t/m 1987 en was beperkt tot de agrarische gebieden (figuur 65). De schaarsere soorten werden in kaart gebracht terwijl de algemenere soorten per kilometerhok en per afwijkend biotooptype (later bijzonder landschapselement genoemd) op aanwezigheid werden geturfd. De bezoekfrequentie en -intensiteit was naar huidige maatstaven laag.

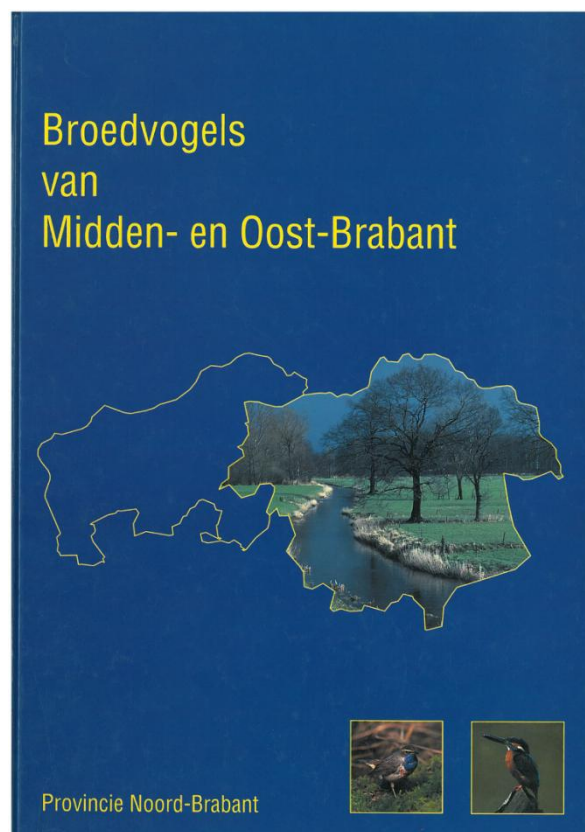

Figuur 65. Telgebieden (wit) in de Kempen zoals gehanteerd bij de Avifaunakartering Midden- en Oost-Brabant. Grijs = niet-agrarisch = niet geteld.

Veel veldwerk werd door vrijwillige vogelaars gedaan, o.a. via samenwerking

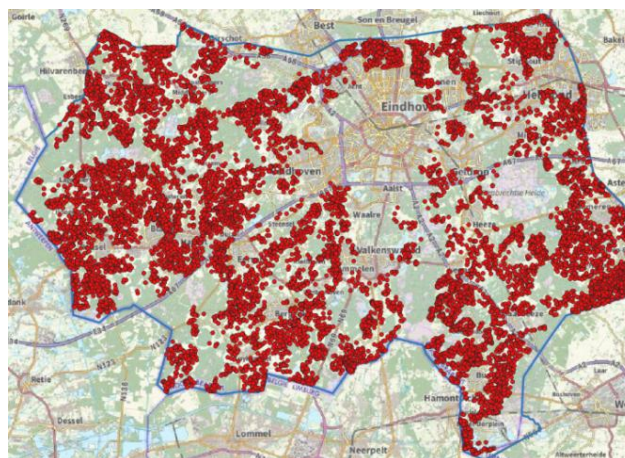
met het SOV. In diverse uithoeken van het gebied werden inventarisatieweekenden georganiseerd.

In 1985 werd tussen de Provinciale Planologische Dienst van de provincie Noord-Brabant en het SOV een overeenkomst gesloten over het gebruik van gegevens die voor het Avifaunaonderzoek verzameld zijn (Roodborsttapuit 5(1): 9-11).

Figuur 66. Omslag van de Broedvogels van Midden- en Oost-Brabant.

Tussentijds verscheen een uitgebreide rapportage (Heijnen et al. 1986). Het eindresultaat werd pas 10 jaar na afloop van het onderzoek gepubliceerd (Poelmans & van Diermen 1997, figuur 66). De gegevens van de soorten die werden ingetekend zijn digitaal beschikbaar in twee bestanden: [vervaagde broedgevallen](#) (locaties roofvogels) en alle [overige broedgevallen \(territoria\)](#) (figuur 67). De gegevens uit de periode 1983-87 zijn daarbij overigens allemaal onder het jaar 1985 geregistreerd.

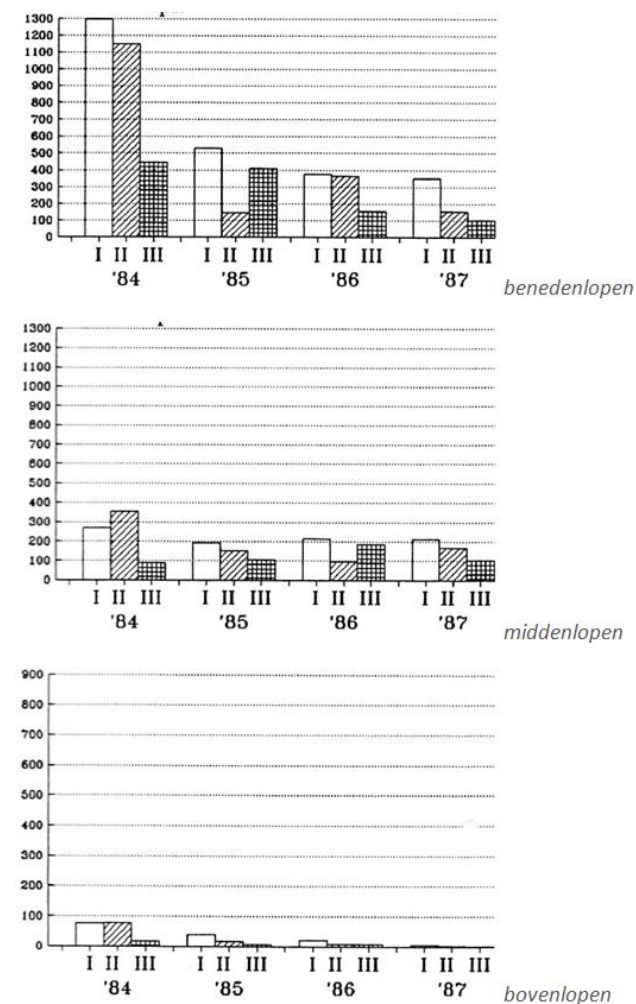

Figuur 67. Territoria in de Kempen van gekarteerde soorten bij de Avifaunakartering midden en oost Brabant 1983-87 (data [Georegister Provincie Noord-Brabant](#)).

Bekentellingen SOV ¹⁹⁸³⁻⁸⁸

Het SOV organiseerde in de seizoenen 1983/84 tot en met 1987/88 bekendtellingen in oostelijk Noord-Brabant (figuur 63). Peer

Busink en Guus Nas namen het op zich om de enorme berg aan ingevulde telformulieren uit te werken in een lijvig rapport (Busink & Nas 1996, figuur 68).

Figuur 68. Geteld aantal Waterhoenen per telling, uitgesplitst naar boven-, midden- en benedenlopen van stroomgebied de Dommel (Busink & Nas 1996).

Patrijzen per kilometerhok 1984-86

Op initiatief van het SOV werd in 1984-86 een broedvogelinventarisatie van de Patrijs in agrarisch gebied uitgevoerd. De soort ging toen al sterk achteruit en het doel was om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van verspreiding en aantallen. Dit werd gedaan door het aantal territoria in verspreid liggende kilometerhokken te tellen; deze waren 'naar eigen keuze' (Bankers et al. 1985, van Asseldonk 1993) en dus geen aselechte steekproef.

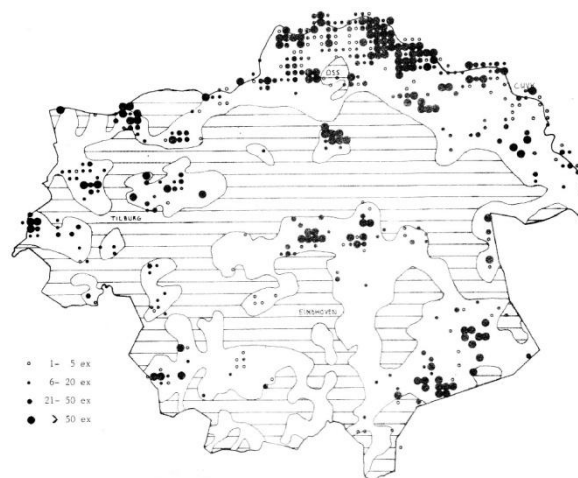
VWG De Peel onderzocht de Patrijs in 1984 t/m 1986 (Bankers et al. 1985, 1986, 1987). In die jaren werden resp. 23, 20 en 20 kilometerhokken onderzocht en dat leverde elk jaar 34 territoria op. Een deel van de kilometerhokken lag in de Kempen.

VWG De Kempen telde in 1986 16 kilometerhokken, vooral in de omgeving van Hapert. Dat leverde 57 territoria op (van Asseldonk 1986).

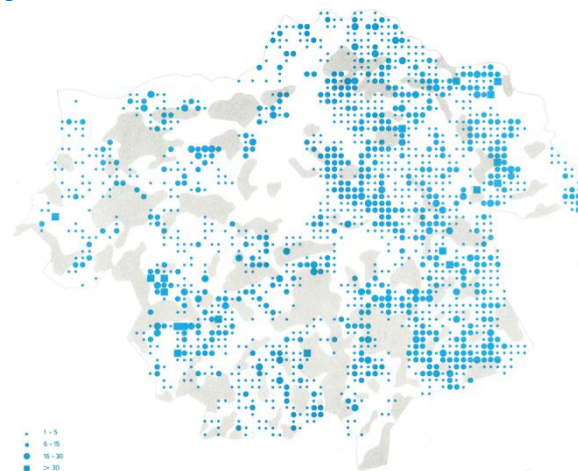
Wintervogeltellingen 1984-86

In januari 1984, 1985 en 1986 werden wederom wintervogeltellingen gehouden, dit keer georganiseerd door de Provincie Noord-Brabant, als onderdeel van de Avifaunakartering Noord-Brabant, in samenwerking met het SOV. Grote delen van Oost-Brabant werden geteld en de

resultaten werden deels gepubliceerd (van der Winden & Heijnen 1986, Heijnen et al. 1986; figuren 69 en 70).

Figuur 69. Stormmeeuwen per kilometerhok in Noord-Brabant tijdens de wintervogeltelling in januari 1984 (van der Winden & Heijnen 1986). Gearceerd = niet geteld.

Figuur 70. Eksters per kilometerhok in Noord-Brabant tijdens de wintervogeltelling in januari 1985 (Heijnen 1986). Grijs = niet-agrarisch gebied.

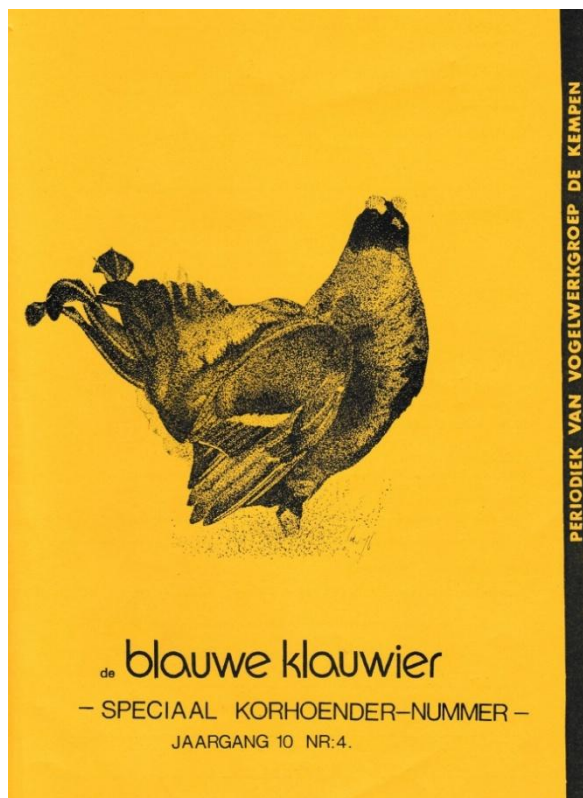
In de Kempen werd behoorlijk wat agrarisch gebied geteld: in januari 1984, 1985 en 1986 resp. 320 km², 373 km² en 258 km². Dat leverde flink wat aantallen vogels op en bij diverse soorten werden negatieve trends zichtbaar (ook bij correctie voor getelde oppervlakten), zoals bij Torenvalk, Ekster, Roek en Bonte Kraai (tabel 23).

Tabel 3. Geteld aantal wintervogels in de Kempen in januari 1984, 1985 en 1986 (data: Ornis).

Soort	1984	1985	1986
Blauwe Reiger	60	49	48
Blauwe Kiekendief	4	8	4
Havik	3	5	5
Sperwer	20	33	33
Buizerd	148	189	118
Torenvalk	57	27	18
Smelleken	1	1	1
Patrijs	137	520	163
Kievit	114	90	25
Kokmeeuw	5.030	2.001	4455
Stormmeeuw	635	383	558
Zilvermeeuw	387	45	146
Ekster	2.444	1.868	1.789
Kauw	6.398	4.812	5.830
Roek	10.907	8.014	5.702
Zwarte Kraai	4.138	4.108	4.078
Bonte Kraai	149	180	9

Korhoedernummer 1984

In 1984 werd een speciaal Korhoedernummer van De Blauwe Klauwier uitgebracht (Peeters (red). 1984, figuur 71). Alle bekende gegevens werd per gebied samengevat. Hoewel het nog 10 jaar zou

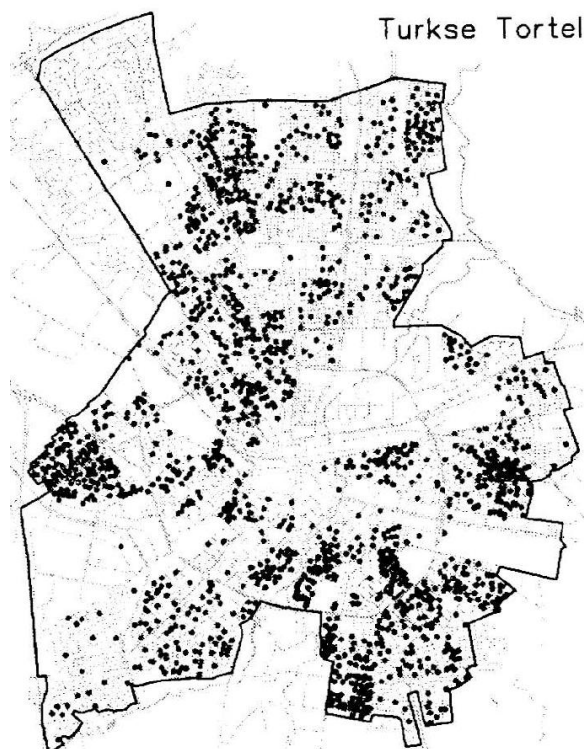
Figuur 71. Omslag van het Korhoendernummer.

duren tot de soort definitief uit de Kempen verdwenen was, was de situatie anno 1984 al slecht en in veel gebieden 'hopeloos'. Topgebied was de Oirschotse Heide met meer dan 20 (maximaal 25) hanen in de periode 1976-79.

Broedvogels van de stad Eindhoven ¹⁹⁸⁴⁻⁹⁰

In de winter van 1983/84 ontstond bij Willem Veenhuizen en Pierre Maréchal het plan om de stad Eindhoven op broedvogels

te inventariseren: welke soorten komen waar en in welke aantallen in de stad voor. Binnen VWG De Kempen werd de Stadsvogelprojectgroep opgericht die de plannen uitwerkte en de inventarisaties in goede banen leidde. Bijna 4.000 ha. stad werd in de periode 1984 tot en met 1990 onderzocht (Maréchal & Veenhuizen 1997).

Figuur 72. Turkse Tortelterritoria in de stad Eindhoven in 1984-90 (Maréchal & Veenhuizen 1997).

Door deze inventarisatie werd voor de eerste keer in de Kempen inzicht opgedaan over het voorkomen van broedvogels in het

stedelijk milieu. Wat te denken van 466 territoria van Kauwen, 829 Houtduiven, 1.629 Turkse Tortels (figuur 72), 1.869 Heggenmussen, 5.386 Merels, en naar schatting 5-800 Gierzwaluwen en meer dan 7.500 Huismussen.

Plassentellingen SOV ¹⁹⁸⁴⁻¹⁹⁹⁸

Nadat de eerste uitgebreide serie watervogeltellingen in maart 1982 stopte, werden door het SOV niet alleen bekendtellingen maar ook plassentellingen georganiseerd. Die vonden plaats in de seizoenen 1983/84 en 1984/85 (en een deel van de plassen ook in 1985/86 tot en met 1987/88) en de seizoenen 1996/97 en 1997/98 (Busink & Nas 1996, 2004).

Huiszwaluwen in steden en dorpen ^{vanaf 1984}

Op initiatief van Willem Veenhuizen werden nestelende Huiszwaluwen vanaf 1984 niet alleen in de stad Eindhoven geteld, maar ook in een aantal dorpen en aan losse huizen of gebouwen (Veenhuizen 1999), hoofdzakelijk in de westelijke helft van de Kempen. Bij het vertrek van Willem naar Breda nam Wim Deebe in 2002 de coördinatie over (Deebe 2002).

In de oostelijke Kempen, zoals Aarle-Rixtel, Stiphout en Someren, was VWG De Peel actief met het volgen van Huiszwaluwen,

onder meer in 1985 t/m 1987 en 2007 t/m 2010 (Vereijken 1986, 1987, van Zanten & van Zanten 2007, 2008, 2010).

In de westelijke Kempen, zoals in en om Biest-Houtakker en Diessen, telde VWG Midden-Brabant de Huiszwaluwen in 1991-93 en 2008-22 (van der Kaa 1993, van Rijsewijk 2002, van Gestel 2020, 2022).

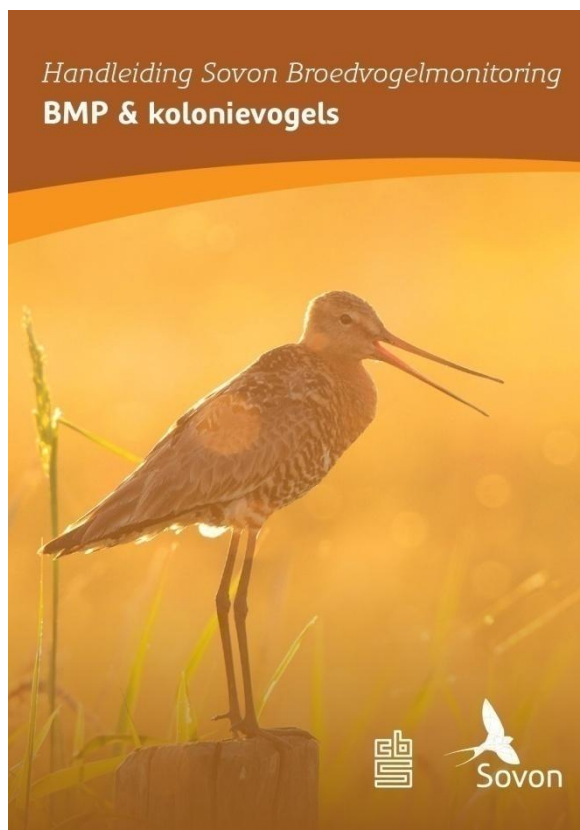
Broedvogel monitoring project (BMP) vanaf 1984

Het Nederlandse BMP was geïnspireerd op de Engelse [Common Bird Census](#) en startte in 1982. De CBC begon overigens al in 1962! Er zijn tegenwoordig [vier varianten](#) op het BMP.

Met BMP-A worden algemene soorten geteld in gebieden (plots) van 10-250 ha. gedurende 7-12 bezoeken. Dit is de variant waarmee het BMP in 1984 van start ging. Met BMP-B worden landelijk schaarsere soorten geteld in plots van 30-300 ha. gedurende 6-10 bezoeken. BMP-Z/E is er voor het tellen van zeldzame of enkele soorten in plots van 30-1.000 ha., BMP-W voor het tellen van weidevogels, en tot slot BMP-R voor het tellen van de dagroofvogels in plots van minstens 500 ha. Overigens is tegenwoordig het onderscheid minder belangrijk geworden omdat per kartering

kan worden aangegeven welke soorten zijn geteld.

Het BMP wordt uitgevoerd m.b.v. de uitgebreide territoriumkartering die zowel standaarden voor veldwerk als uitwerking voorschrijft (zie [handleiding](#), figuur 73). Tegenwoordig worden de gegevens in het veld meteen ingevoerd in de app [Avimap](#).

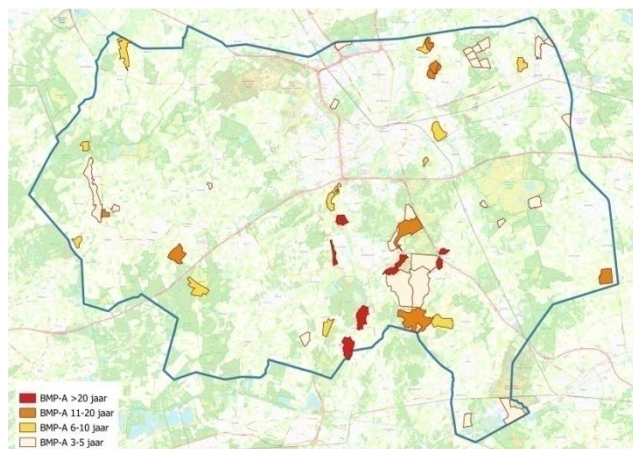

Figuur 73. Omslag van de meest recente Sovon handleiding voor broedvogelmonitoring.

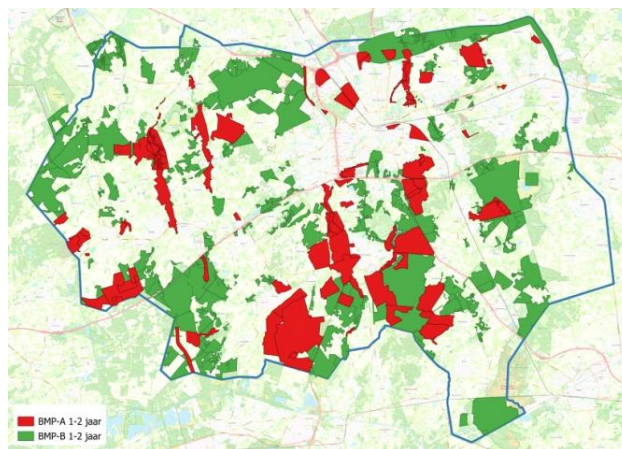
Na afloop van het seizoen (desgewenst ook tussendoor) worden de gegevens on-line, met een druk op de knop, door [Autocluster](#) geïnterpreteerd. Daarna zijn de aantallen territoria per soort bekend en kunnen verspreidingskaarten worden geproduceerd, van zowel afzonderlijke soorten als ecologische soortgroepen en Rode Lijstsoorten.

Wat verwarrend is, is dat nogal wat vogelaars het BMP als project (met de vier varianten) en het BMP als methode door elkaar heen gebruiken. Zo wordt bij veel eenmalige inventarisaties gemeld dat de *BMP-methode* (vaak beschreven als 'inventarisatie volgens het BMP') werd gebruikt, terwijl een eenmalige inventarisatie uiteraard niet voldoet aan de vereisten van *monitoring* waarbij inventarisaties van hetzelfde plot over meerdere jaren plaatsvinden. En ook inventarisaties waarbij niet voldaan wordt aan het vereiste aantal bezoeken, krijgen vaak het stempel 'volgens BMP' mee.

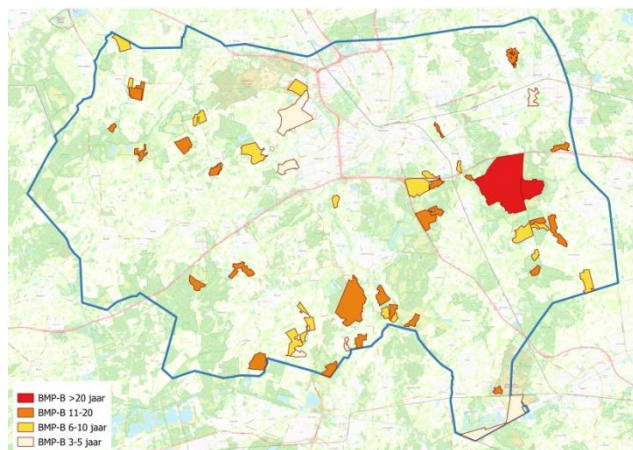
In de beginjaren waren er in de Kempen maar enkele BMP-A en BMP-B plots. Dat nam langzaam toe, maar het aantal plots dat gedurende een lange periode werd geteld was en is gering (figuren 74 en 75). Het aantal plots dat gedurende 1 of 2 jaar volgens de *BMP-methode* werd geteld, is heel wat indrukwekkender (figuur 76).

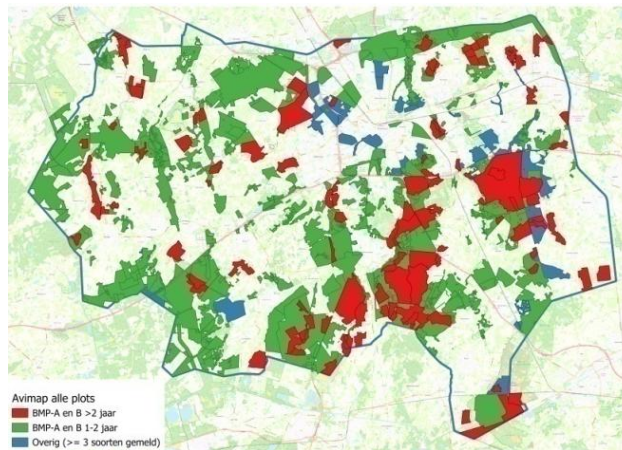
Figuur 74. Ligging van de BMP-A plots in de Kempen die tenminste 3 jaar zijn geteld, onderverdeeld naar aantal teljaren (niet per se aaneensluitend) (data Sovon).

Figuur 76. Ligging van telgebieden die gedurende 1 of 2 jaar volgens de BMP-methode zijn geteld, onderverdeeld naar alle soorten ('BMP-A') en schaarsere soorten ('BMP-B'), voor zover in Avimap geregistreerd (data Sovon).

Figuur 75. Ligging van de BMP-B plots in de Kempen die tenminste 3 jaar zijn geteld, onderverdeeld naar aantal (niet per se aaneensluitende) teljaren (data Sovon).

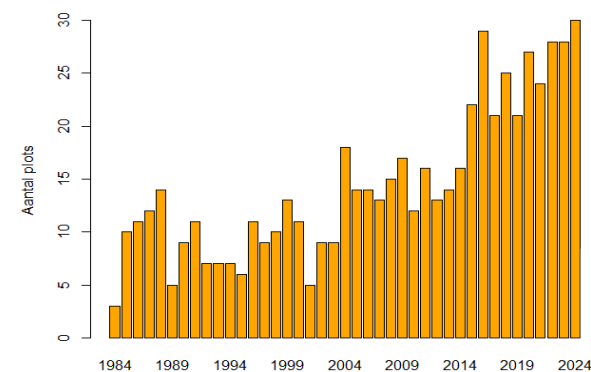

Figuur 77. Ligging van alle BMP-A/B telgebieden (onderverdeeld naar 1-2 of meer dan 2 jaren geteld) plus alle overige telgebieden (met minstens 3 geregistreerde broedvogelsoorten) vanaf 1984, voor zover in Avimap geregistreerd (data Sovon).

De kaart met alle getelde plots van 1984 tot en met 2025, ongeacht inventarisatiemethode en getelde soorten (figuur 77), laat zien dat een groot aantal bossen en natuurgebieden minstens één keer werd geteld.

Het merendeel van de agrarische gronden lijkt volgens figuur 71 niet te zijn onderzocht, maar dat is een vertekend beeld omdat de grootschalige provinciale avifaunakarteringen niet in Avimap staan. Ook de gegevens van de stad Eindhoven uit 1984-90 ontbreken in de Avimap-database.

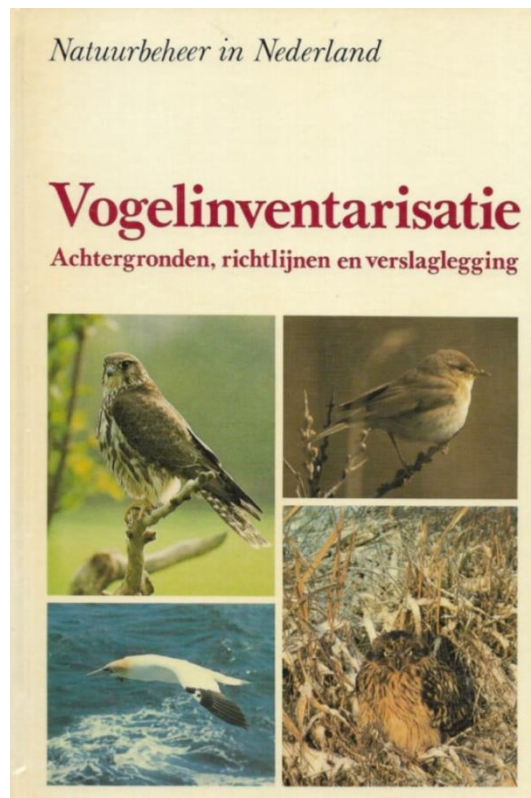
Het totaal aantal in Avimap geregistreerde plots dat jaarlijks volgens de BMP-methode werd geteld, nam in de loop van de tijd flink toe (figuur 78).

Figuur 78. Aantal plots per jaar in de Kempen in de periode 1984-2024 dat volgens de BMP-methode op alle soorten ('BMP-A') is geteld, voor zover in Avimap geregistreerd (data Sovon, grafiek Henk Sierdsema).

Handboek vogelinventarisatie ¹⁹⁸⁵

In 1985 verscheen het handboek Vogel-inventarisatie (Hustings et al. 1985, figuur 79), een mijlpaal in het systematisch vogel-onderzoek. Voor het eerst waren richtlijnen voor broedvogelonderzoek, voor zowel het veldwerk als het interpreteren en weergegeven van de resultaten, gebaseerd op trefkansonderzoek. Harde soortspecifieke datumgrenzen en fusieafstanden moesten echter nog uitgevonden worden.

Figuur 79. Omslag van het handboek Vogelinventarisatie.

Het boek bevat daarnaast ook een overzicht en richtlijnen voor andere vormen van vogelonderzoek, zoals punt- en transect-tellingen, gebiedstellingen van niet-broedvogels, slaapplaatstellingen en vogel-trekonderzoek. Het handboek is [hier](#) te downloaden.

Waarnemingkaart SOV ¹⁹⁸⁵⁻⁸⁹

In 1985 werd door het SOV een waarnemingkaart ontworpen die geschikt was om te automatiseren (Heijnen 1985, figuur 80).

Figuur 80. Voorzijde van de SOV waarnemingkaart.

In december 1985 werd tussen het SOV en Staatsbosbeheer een samenwerkings-overeenkomst afgesloten waarbij SBB ging zorgen voor de productie van waarneming-kaarten en handleidingen, en ook voor het verpensen van de kaarten (Roodborsttapuit 5(1): 6-8).

Het verpensen van de duizenden kaarten gebeurde uiteindelijk door het Biogeo-grafisch Informatiecentrum (BIC) dat uit het Natuurwetenschappelijk Archief van SBB voortkwam. Tom Heijnen leverde aan het BIC diverse in Fortran geschreven computer-programma's waarmee de gegevens gecontroleerd en afgedrukt konden worden. Het verpensen eindigde toen het SOV in 1989 ophield te bestaan. Het BIC werd in september 1994 opgeheven en de digitale bestanden zijn daarbij verloren gegaan.

Bijzondere Soorten Project (BSP) ¹⁹⁸⁵⁻²⁰²³

Het BSP (later BSP broedvogels genoemd, om het te onderscheiden van het BSP niet-broedvogels dat in 1990 van start ging) was een Sovon-project dat begon in 1985. Het was gericht op het tellen van bijzondere broedvogelsoorten: de schaarse/zeldzame soorten en kolonievogels. Dit werd gedaan per kwartblok van 2,5x2,5 km.

Coördinatie in district Brabant-Oost was eerst in handen van Ernest van Asseldonk (van Asseldonk 1987, 1988) en daarna Wil Beeren (Beeren 1995). In de Kempen werden in de beginjaren redelijk wat gebieden en kwartblokken op BSP-soorten onderzocht, maar later werd dat minder (Beeren 1995).

In de periode 1986 tot en met 1990 deed VWG De Kempen onder coördinatie van Jack

ONDERZOEKPROJECT MALSPIEGGEBIED
VALKENSWAARD
1986 - 1990

deelrapport 4
bestrijding en aantalsontwikkeling
van de kokmeeuwen

Samenstelling: J. Bos
Uitgave: Vogelwerkgroep de Kempen, 1992

ONDERZOEKPROJECT MALSPIEGGEBIED
VALKENSWAARD
1986 - 1990

deelrapport 3
broedvogelonderzoek

Samenstelling: M. Manders en
H. de Louweren
Uitgave: Vogelwerkgroep de Kempen, 1992

ONDERZOEKPROJECT MALSPIEGGEBIED
VALKENSWAARD
1986 - 1990

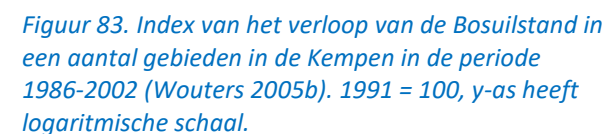
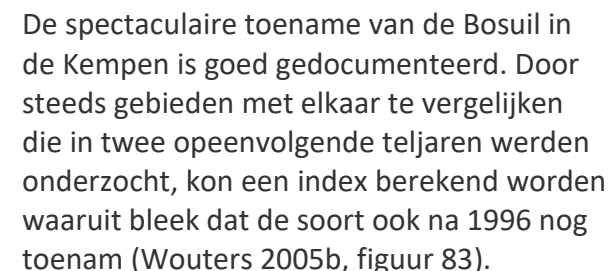
deelrapport 2
voedselverrijking van de vennen

Samenstelling: J. Bos
Uitgave: Vogelwerkgroep de Kempen, 1992

ONDERZOEKPROJECT MALSPIEGGEBIED
VALKENSWAARD
1986 - 1990

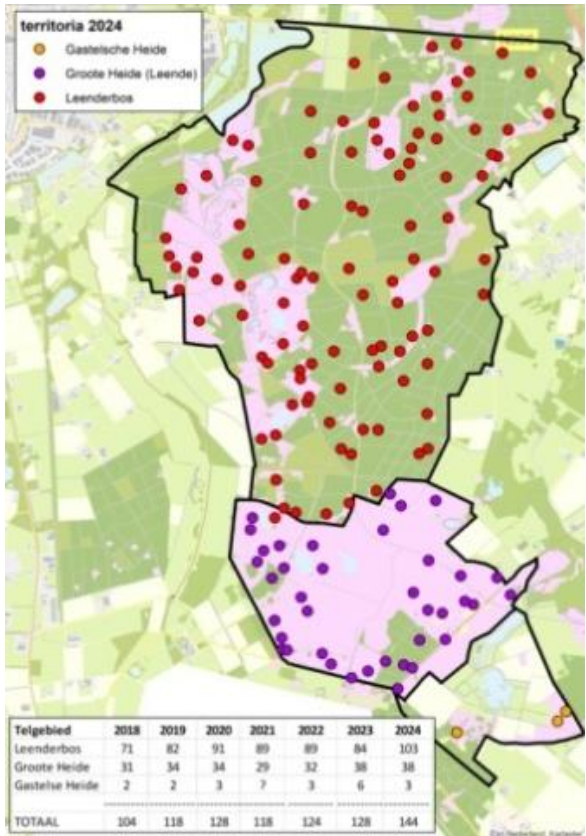
deelrapport 1

Pieter Wouters nam het initiatief, en deed ook de coördinatie, om in de Kempen in 1986 de territoria van Bosuilen in kaart te brengen (Wouters 1987). De inventarisatie werd in 1991, 1996 en 2002 herhaald. In 1986 werd ca 320 km² onderzocht, in 1991 500 km², in 1996 704 km² en in 2002 716 km² (Wouters 1992, 1997, 2005b, figuur 82).

Nachtzwaluwen in het Leenderbos 1987

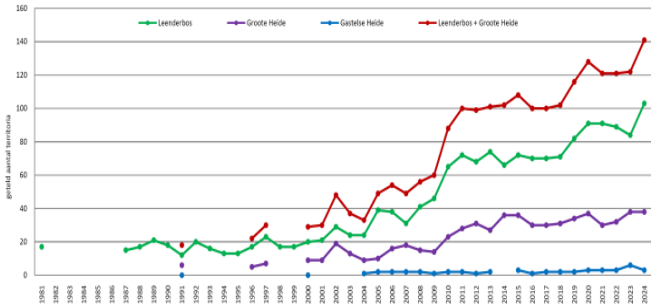
In het Leenderbos werden vanaf 1987 Nachtzwaluwen geteld en in het jaar 2000 werden de Groote Heide en Gastelse Heide daaraan toegevoegd (figuur 84).

Figuur 84. Nachtzwaluwterritoria in Leenderbos, Groote Heide en Gastelse Heide in 2024 (Heijnen & Sierdsema 2025).

De tellingen werden gecoördineerd door Tom Heijnen (1987-1993), Hans Hermans (1994-1999), Peter Zomer (2000-2003),

Mark Sloendregt en Piet van der Krieken (2004-2005), Mark bijgestaan door Henk Sierdsema (2006-2024) (Heijnen & Sierdsema 2025) en Toine Kuiper bijgestaan door Henk (vanaf 2025).

Figuur 85. Geteld aantal Nachtzwaluwterritoria per jaar in het Leenderbos en op de Groote Heide en Gastelse Heide in de periode 1981 t/m 2024 (Heijnen & Sierdsema 2025).

Door de telreeks is een goed beeld ontstaan van het aantalsverloop gedurende tientallen jaren, met vanaf ca 2005 een spectaculaire toename in zowel bos als op de heide (Heijnen & Siersema 2025, figuur 85).

Eerste trektellingen in de Kempen vanaf 1987

Tot 1980 werd er in de Kempen door geen enkele vogelaar specifiek en langdurig naar vogeltrek in de Kempen gekeken. In de jaren daarna waren er wel wat kleine initiatieven, zoals in de stad Eindhoven (oktober 1987, Busink 1988) en op vier telposten vanwege de nationale vogeltrekdag (oktober 1989, Sweegers 1989). Serieus trektellen begon in

het najaar van 1988 toen Jan-Erik Kikkert veelvuldig op de Strabrechtse Heide kwam, omhoog keek en noteerde (trektellen.nl). In de jaren daarna volgden ook andere vogelaars en gebieden, waaronder de Cartierheide bij Eersel en de Putberg bij Soerendonk.

Broedvogels Middengebied Eindhoven-Helmond 1989-91

Op initiatief van de Werkgroep Groengebied Eindhoven-Helmond werd het gebied tussen de steden Eindhoven en Helmond in 1990 en 1991 op broedvogels onderzocht. Aanleiding waren de diverse vormen van bedreiging (zoals woningbouw, wegeaanleg, intensivering landbouw) in een gebied dat rijk is aan natuur en cultuurgeschiedenis.

Figuur 86. Deel van de tabel met aantal territoria per soort per telgebied in het Middengebied Eindhoven-Helmond in 1989-91.

De resultaten zijn als tabel beschikbaar (figuur 86), maar helaas ontbreekt een

rapportage. Interessante soorten en aantallen waren onder meer: 96 Bosrietzangers, 44 Geelgorzen, 114 Grasmussen, 27 Groene Spechten, 31 Grote Lijsters, 112 Kuifmezen, 17 Nachtegalen, 48 Patrijzen, 14 Sperwers, 33 Spotvogels, 29 Zomertortels, 87 Zwarte Mezen en 14 Zwarte Spechten.

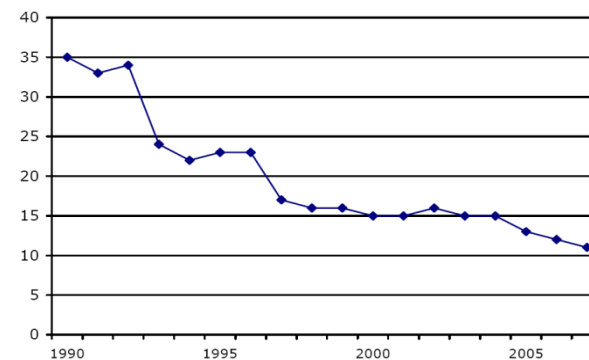
Broedbiologie van de Wulp 1990-2007

In 1989 startte Peter Keij† als docent van het Mollerinstituut een meerjarig broedbiologisch onderzoek aan Wulpen op de Landschotse Heide (Keij 2007, figuur 87). Het veldwerk werd uitgevoerd door studenten van het Moller (bijv. Haverkamp & Droppert 1984, Ruis & Lammers 1985, Ummels & Hermans 1987, van Vliet 1987, Oomen 1988, Kindt 1989, van der Sanden 1990, 1992, van der Lugt 1992).

Figuur 87. Peter Keij met een geringde Wulp (Keij 2007).

Uit het onderzoek bleek onder meer dat broedparen zowel een broedterritorium als voedselterritorium hebben. De voedselterritoria liggen in de beekdalgraslanden op enkele honderden meters, soms zelfs 1-2km, afstand van de Landschotse Heide. Volwassen Wulpen met pullen hebben een eigen foerageergebied in de buurt van de nestplaats op de hei. Als ze aan de rand van de hei zitten met in de omgeving weilanden, dan gaan de ouders met pullen vaak na een korte tijd daarheen. De pullen verzamelen het voedsel zelfstandig en hebben een voorkeur voor vochtige bodems met een lage tot halflage begroeiing (Keij 2007).

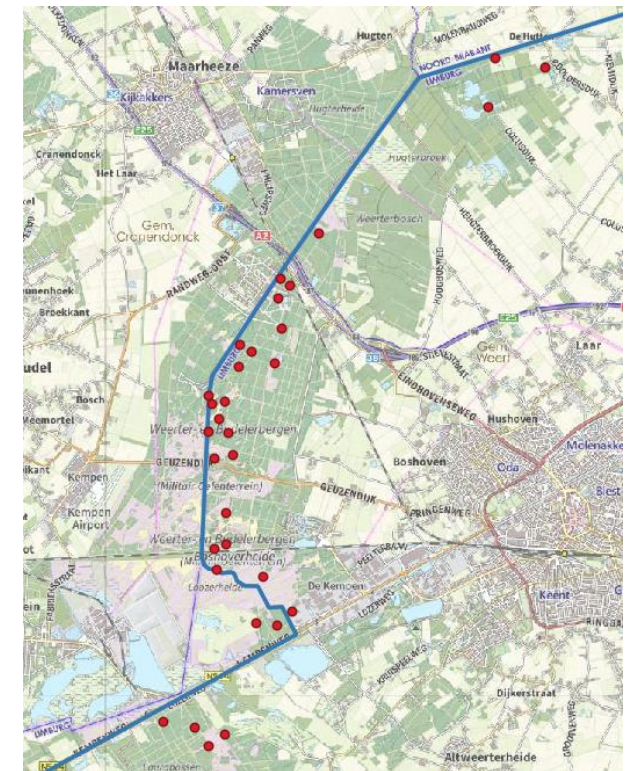
Figuur 88. Aantal territoria van de Wulp op de Landschotse Heide in de periode 1999-2007 (Keij 2007).

In 1990 werden op de Landschotse Heide 35 territoria in kaart gebracht (Keij 2007), het hoogste aantal in de Kempen dat ooit op zo'n oppervlak werd vastgesteld (Heijnen

2022h). Daarna nam het aantal territoria gestaag af (figuur 88).

Provinciale karteringen in Limburg vanaf 1990

In de provincie Limburg werd in 1990 gestart met vlakdekkende karteringen van broedvogels. Tot nu toe zijn er drie inventarisatierondes geweest: 1990-1997, 1998-2011 en 2012-2020.

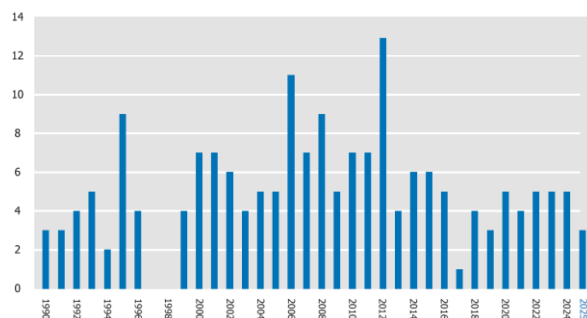
Figuur 89. Boomleeuwerikterritoria net over de grens in Limburg in 1990-97 (data Provincie Limburg).

Deze karteringen zijn voor de Kempen relevant omdat daarmee gegevens beschikbaar kwamen van enkele grensoverschrijdende gebieden, zoals de Weerter- en Budelerbergen en de Loozerheide (figuur 89).

Een deel van de Limburgse Loozerheide valt overigens binnen de begrenzing van wat hier als de Kempen wordt beschouwd; de trektelpost Loozerheide wordt hoofdzakelijk door Kempenaren bemand, vandaar dit 'landjepik' 😊.

Klapekstertellingen Strabrechtse Heide ^{vanaf 1990}

Piet van Happen† nam in 1990 het initiatief om in januari op één dag alle Klapeksters op de Strabrechtse Heide te tellen, een simultaantelling dus (o.a. van Happen 2015).

Figuur 90. Aantal Klapeksters op de Strabrechtse Heide tijdens simultaantellingen in januari in de periode 1990-2025 (Bierens 2025).

En zo werd een traditie geboren die ook nu nog voortduurt, met in januari 2025 de 36^e

editie. Na afloop kwamen de tellers samen in de werkschuur van Staatsbosbeheer om van erwtensoep en gezelligheid te genieten.

Het aantal Klapeksters varieerde sterk (figuur 90), van nul (zeer uitzonderlijk) tot 13 exemplaren (ook zeer uitzonderlijk). Meestal ging het om 4 tot 6 vogels (Bierens 2025).

Slaapplaatsen van kraaien ¹⁹⁹¹⁻⁹³

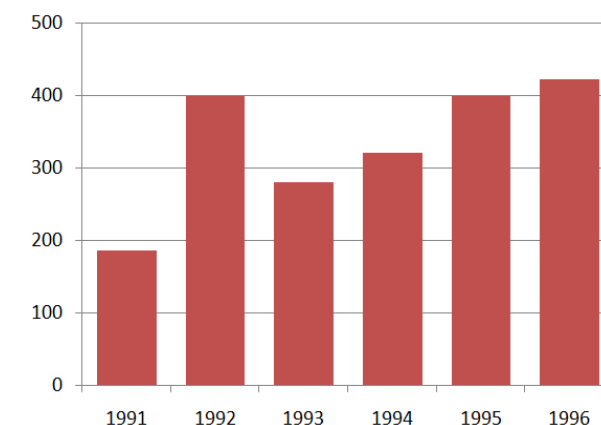
Er zijn in de Kempen zó weinig gegevens over slaapplaatsen gepubliceerd, dat ik de volgende twee het vermelden waard vind.

Wim Deebe, Albert Vrijaldenhoven en Jan Kolsters telden in de winter van 1991/92 13 keer een slaapplaats van Kauwen bij de Philips Visvijvers. Het tellen bleek niet eenvoudig en de resultaten riepen veel vragen op: soms bleven alle Kauwen (maximum 800) slapen en soms vertrokken ze allemaal of gedeeltelijk naar elders (Deebe et al. 1992).

Bij Heesterakker, langs de Dommel tussen Eindhoven en Nederwetten, werd in de winter van 1992/93 een enorme slaapplaats van Kauwen ontdekt, met op 19 februari volgens Jan-Erik Kikkert naar schatting 11.000 vogels (Busink 1993).

Jaarrondtellingen Patersgronden ¹⁹⁹¹⁻⁹⁶

De VWG IVN Valkenswaard voerde in de periode 1991 t/m 1996 wekelijks gebiedstellingen uit langs een vaste route (van Gompel & Seijkens 1996). Voor het eerst in de Kempen werd zo een gedetailleerd beeld van de vogelbevolking door het jaar heen verkregen en dat over meerdere jaren. De jaarrondgegevens werden voor wat betreft de broedtijd per ecologische vogelgroep uitgewerkt (zoals Grasmusgroep, figuur 91) en wat de winterperiode betreft aan de hand van voedselkeuze (zaadeters en veldmuiseters).

Figuur 91. Geteld aantal individuen uit de Grasmusgroep tijdens wekelijkse tellingen in de periode 1991 t/m 1996 (naar data in van Gompel & Seijkens 1996).

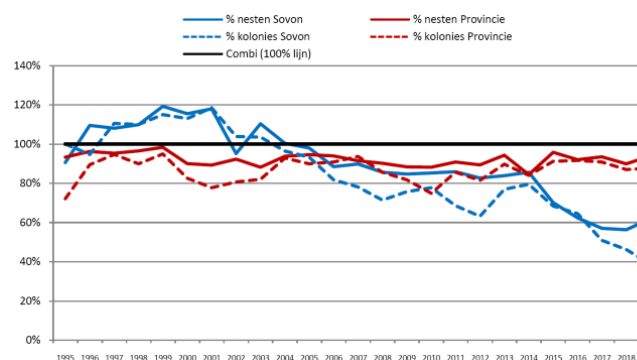
Opnieuw patrijzen per kilometerhok ¹⁹⁹²⁻⁹⁶

De Patrijzeninventarisatie uit de jaren 1984-86 werd in 1992 en 1998 herhaald. In 1992 werden 102 territoria geteld in 35

kilometerhokken. In 1998 waren dat 70 territoria in 20 kilometerhokken. Tien kilometerhokken werden zowel in 1986, 1992 als 1998 onderzocht en daarin werden resp. 41,39 en 47 territoria geteld (Bakermans et al. 1993, Bakermans & van der Vleuten 1999).

Provinciale Roekentellingen vanaf 1993

De Roek is een beschermde soort, maar de provincie Noord-Brabant is bevoegd om in bepaalde gevallen bij schade een vergunning af te geven voor verjaging of afschot (zie [website van de Provincie](#)). Daarom volgt de provincie de ontwikkeling van de Roek al vanaf 1993 door ieder jaar de Roekenkolonies te tellen. Deze tellingen zijn overigens heel wat vollediger dan de Roekentellingen van Sovon (Heijnen 2022f, figuur 92).

Figuur 92. Roeken in de Kempen: volledigheid van de datasets van Sovon en Provincie Noord-Brabant in de periode 1995-2020 (Heijnen 2022f).

Bekentellingen SOV 1994-98

Het SOV organiseerde in de winters 1994/95 tot en met 1997/98 bekendtellingen in het stroomgebied van de Dommel. De totale lengte van de getelde beken bedroeg 308 km. De tellingen werden gecoördineerd door Wil Beeren, Peer Busink, Guus Nas, Ad van Poppel, Marco Renes en Jon Boesten. Van de 12 tellingen werd uitgebreid verslag gedaan (Busink & Nas 2004).

BSP niet-broedvogels 1994-2020

In 1994 begon Sovon met het Bijzondere Soorten Project voor niet-broedvogels. Daarmee werden (losse) waarnemingen van zeldzame soorten verzameld die niet in Nederland broeden. Tegenwoordig worden zulke waarnemingen bijna als vanzelf vastgelegd op [waarneming.nl](#) en vergelijkbare platformen. Het BSP niet-broedvogels was daarmee overbodig en werd in januari 2021 beëindigd.

Plassentellingen SOV 1996-98

Het SOV organiseerde in de winters 1996/97 tot en met 1997/98, tegelijkertijd met de bekendtellingen, ook tellingen van vennen, plassen en afgravingen in het stroomgebied van de Dommel (Busink & Nas 2004).

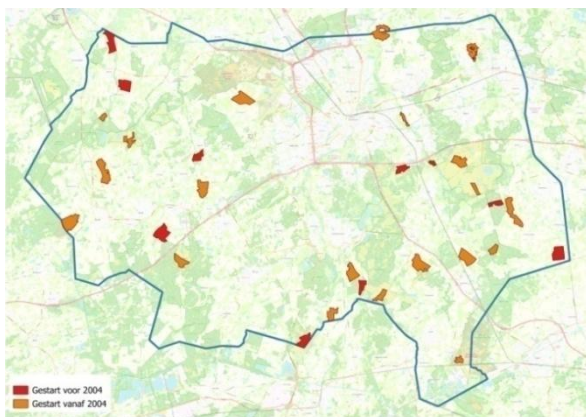
Steunpunt Roofvogels Noord-Brabant vanaf 1994

Eind 1994 werd, op initiatief van Hans van Lieshout, in Vogelasiel Someren e.o. een steunpunt tegen roofvogelvervolging in Noord-Brabant opgericht, onder de vlag van de Werkgroep Roofvogels Nederland (WRN) (van Lieshout 1995). Doel was om een einde te maken aan wetsovertredingen bij roofvogels en uit te dragen dat roofvogels recht hebben op hun eigen plaats in de natuur. Het steunpunt bestaat anno 2025 nog steeds. Actuele informatie is te vinden op de [website van de WRN](#).

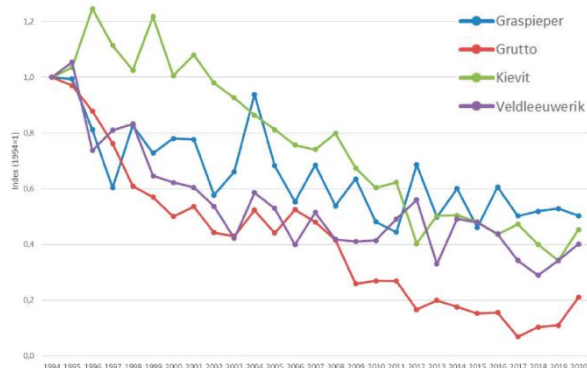
Meetnet broedvogels Provincie Noord-Brabant vanaf 1994

De provincie houdt sinds 1994 het verloop van broedvogels bij in een meetnet van plots, gericht op zeldzame en schaarse soorten van weiden, struwelen en natuurgebieden. Ook in de Kempen liggen plots (figuur 93), waarvan enkele al vóór 2004 werden gevolgd maar het merendeel vanaf 2004.

De gegevens worden door de provincie gebruikt om de natuurkwaliteit te volgen, samen met gegevens over planten, dagvlinders en reptielen. De provincie rapporteert hierover elke vier jaar, voor het laatst in 2021 (van den Boogaard et al. 2021, figuur 94).

Figuur 93. Ligging van de plots van het meetnet broedvogels van de Provincie Noord-Brabant in 2022, onderverdeeld naar moment van starten (data Provincie Noord-Brabant).

Figuur 94. Index van broedvogels van open weide- en akkergebieden in Noord-Brabant in de periode 1994-2020 (van den Boogaard et al. 2021).

Werkgroep Weidevogelbescherming ^{vanaf} 1994

Door de intensieve landbouw hadden (en hebben) weidevogels het zwaar. Peer Busink

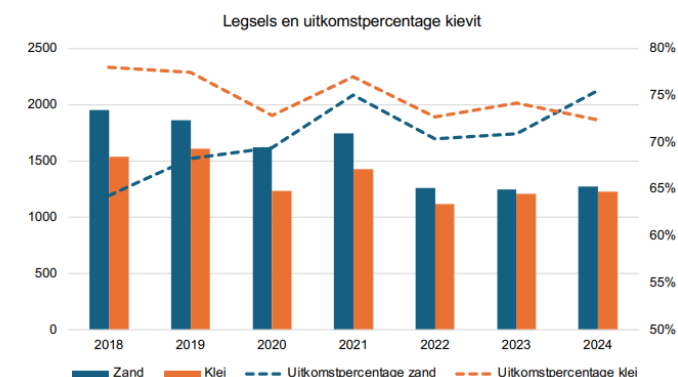
nam daarom in 1993 het initiatief om een handleiding weidevogelbescherming voor de boer te maken. Bij de NCB (tegenwoordig ZLTO) was hier grote belangstelling voor, vooral om hiermee het imago van de boer op te vijzelen (Busink 1995b). Maar... het begin was er! Samen met Martien Pennings werd een weidevogelcursus ontwikkeld waar veel belangstelling voor was.

Figuur 95. Ben Jacobs studeert op de individuele herkenbaarheid van Wulpens (website WWb ZOB).

Dit alles leidde tot het oprichten van de Werkgroep Weidevogelbescherming De Kempen in 1994. In 1999 werd dit de Werkgroep Weidevogelbescherming Zuidoost-Brabant (WWb ZOB), met als eerste bestuursleden Peer Busink, Ben Jacobs† (figuur 95) en Guus Nas†. De werkgroep beschermt de weidevogels in een gebied dat globaal tussen Dommelen en Diessen ligt (Busink 1999, [website WWb ZOB](#)).

Weidevogelbescherming werd in Nederland door Landschapsbeheer Nederland breder aangepakt, met Willem Veenhuizen als eerste coördinator voor Noord-Brabant en een deel van Limburg. Die coördinatie ging nadien over naar het Coördinatiepunt Landschapsbeheer als onderdeel van Brabants Landschap ([website WWb ZOB](#)). Er zijn veel werkgroepen aan het Coördinatiepunt Landschapsbeheer aangehaakt, waaronder in de Kempen, anno 2024, de weidevogelgroepen Boven-Dommel, [Hilvarenbeek](#), [Reusel-De Mierden](#), [Summers Landschap](#) (Someren) en [Zuidoost-Brabant](#). Brabants Landschap maakt ieder jaar een uitgebreid jaarverslag (figuur 96).

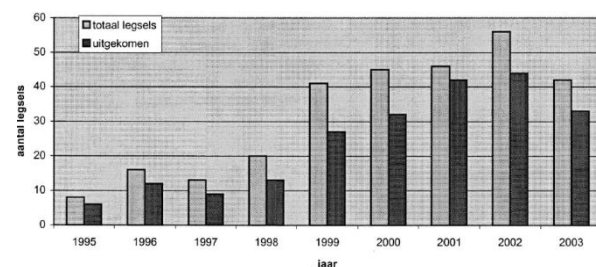

Figuur 96. Legsels en uitkomstpercentages van de Kievit in Noord-Brabant (van den Biggelaar 2025b).

Veel Kieviten op een akker ¹⁹⁹⁵⁻²⁰⁰³

Vanaf 1995 hielden Ben Jacobs, Guus Nas en Janus Eliens de broedende weidevogels bij op een 40 ha. groot bouwland bij vliegbasis

Eindhoven. Het aantal Kieviten steeg van 8 nesten in 1995 naar ca. 50 begin jaren 2000 (Jacobs 2004, figuur 97).

Figuur 97. Aantal weidevogellegfels (vnl. Kievit) op 40 ha. bouwland bij Piroc in 1995-2003 (Jacobs 2004).

Roofvogels en uilen in de Buikheide 1995-2003

In 1995 begon VWG De Kempen met het volgen van roofvogels en uilen als broedvogel in het bosgebied Buikheide (Kolsters 1995).

soort	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Wespandief	0	1	0	1	1	0	0	0	0
Havik	1	2	0	3	3	3	2	3	3
Sperwer	3	4	3	5	6	4	8	4	4
Buizerd	4	3	7	8	5	6	7	4	3
Boomvalk	0	1	1	1	1	0	0	0	0

Figuur 98. Aantal roofvogelterritoria in de Buikheide in de periode 1995-2003 (van Kessel & Deebe 2005).

Niet alleen werden territoria in kaart gebracht (figuur 98), maar tevens werden nesten, ruiveren en prooiresten gezocht en nestjongen geringd. Het laatste jaar van onderzoek was 2003 (van Kessel & Deebe 2005) en in de tussenliggende jaren werden

de nodige artikelen en rapporten gepubliceerd.

Stadsnatuur Eindhoven vanaf 1995

In december 1995 besloten VWG De Kempen, IVN afdeling Eindhoven, KNNV regio Eindhoven e.o., RAVON Noord-Brabant, Vleermuiswerkgroep Noord-Brabant en de Vleermuisstichting om samen te werken in Eindhoven en daarvoor de Stichting Stadsnatuur Eindhoven op te richten (Jaarverslag Stichting Stadsnatuur Eindhoven 1997).

De stichting wil hét aanspreekpunt zijn voor natuur in de stad Eindhoven. Op vogelgebied houdt de stichting zich onder meer bezig met Slechtvalken, Gierzwaluwen en Huiszwaluwen ([website Stadsnatuur Eindhoven](http://www.stadsnatuur.nl)).

Meetnet Nestkaarten vanaf 1995

In 1995 startte Sovon met het Meetnet Nestkaarten waarmee gegevens over het broedsucces van vogels worden verzameld: wanneer starten ze met broeden, hoeveel eieren leggen ze, hoeveel jongen worden er groot? Deze gegevens helpen bij het verklaren van aantalsveranderingen bij broedvogels ([website Sovon](http://www.sovon.nl)). Registratie van nestgegevens gaat met de app AviNest (figuur 99), waarvoor ook een handleiding beschikbaar is (Frauendorf et al. 2021).

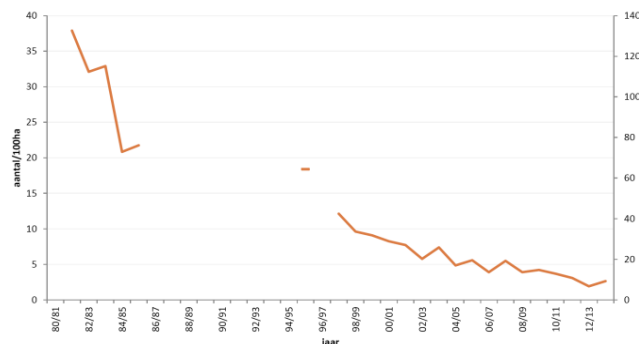

Figuur 99. Logo van de app AviNest (Frauendorf et al. 2021).

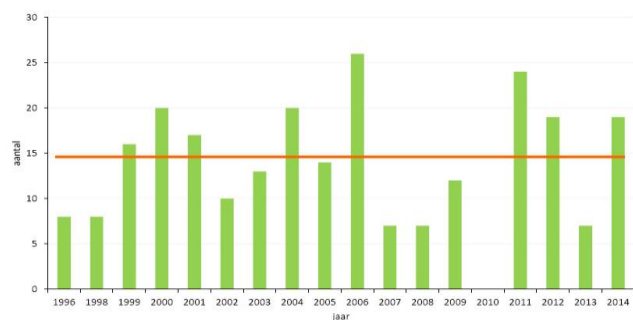
Ik heb geen gegevens over de mate waarin in de Kempen aan dit meetnet wordt bijgedragen.

Opnieuw wintervogeltellingen vanaf 1995/96

Vanaf 1996 werd er iedere winter (m.u.v. 1997) in januari weer een wintervogeltelling in de Kempen gehouden, gecoördineerd door Pieter Wouters (Wouters 1997b, 1999b, 2000a, 2000b, 2000c, 2015). De getelde oppervlakte was in eerste instantie gering: 90 km² in 1996 en 134 km² in 1998. Daarna liep het op tot ruim 310 km² vanaf januari 2001, met een terugval in 2010. De meest recente uitwerking van resultaten betreft de periode t/m 2014 (Wouters 2015, figuren 100 en 101).

Figuur 100. Gemiddeld aantal Roeken/100 ha tijdens de januari wintervogeltellingen in de periode 1980/81 tot en met 2013/14 (Wouters 2015).

Figuur 101. Geteld aantal Buizerden tijdens de januari wintervogeltellingen in telgebied 51459 in de periode 1996-2014. Oranje lijn = gemiddelde (Wouters 2015).

Vliegbewegingen op en rond vliegbasis Eindhoven 1996-98

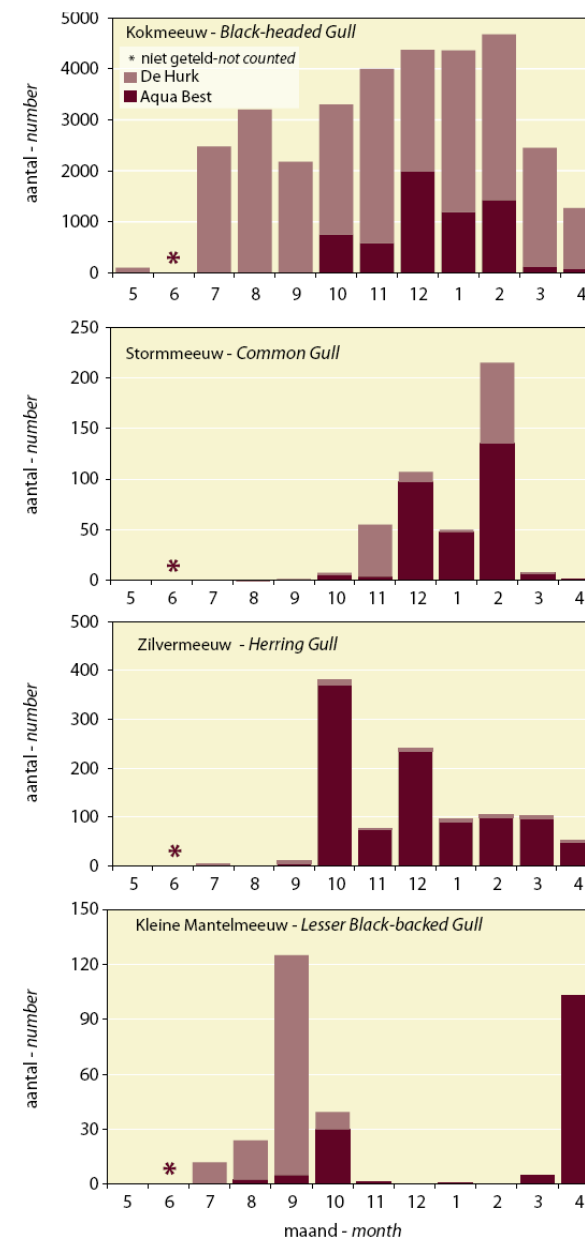
Als vervolg op de analyse van het voorkomen van watervogels rond Eindhoven, werd in opdracht van de Gemeente Eindhoven gekeken naar de vliegbewegingen van watervogels (Lensink et al. 1997). In de winter van 1996/97 werden die in kaart gebracht.

Doel was om een inschatting te kunnen maken welke veranderingen in vliegbewegingen kunnen optreden na de beoogde aanleg van een waterplas in de Meerhoven, en wat voor risico's dat kan opleveren voor vliegbasis Eindhoven. Aanvaringen met vogels vinden vooral beneden 200 m. bij starten en landen plaats. (figuur 102).

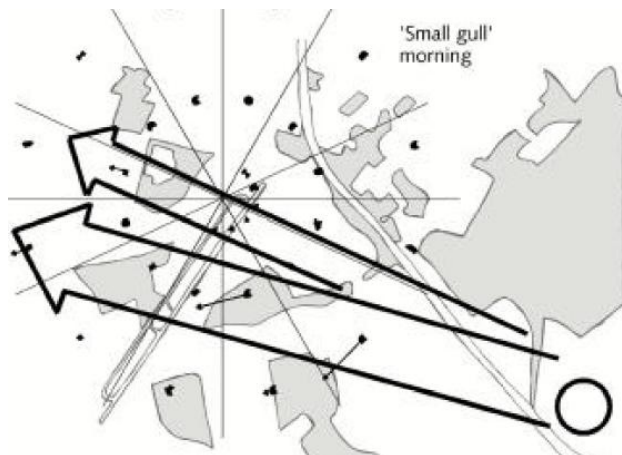
Figuur 102. Birdhit op vliegbasis Eindhoven (Sloendregt 2024).

Op de vliegbasis Eindhoven werd in de periode augustus 1998 t/m juli 1999 gekeken naar vliegbewegingen (figuur 103) en vogeldichtheden (aantal per km³) in de

Figuur 103. Seizoenpatroon van meeuwen per maand op de tandem-slaapplaats Aqua Best/De Hurk bij Eindhoven in 1996/98 (Lensink 2016).

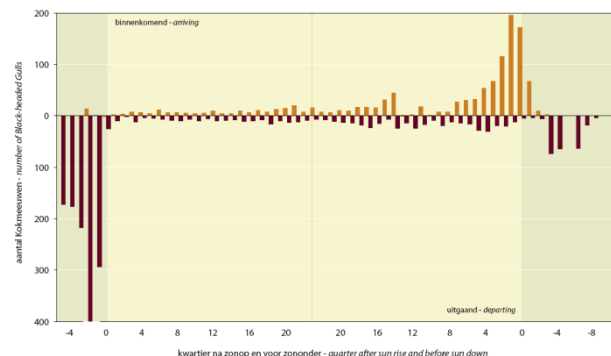
onderste luchtlagen (Poot et al. 2000). Naar verhouding vielen de meeste aanvarings-slachtoffers onder Kokmeeuwen, Kieviten en Houtduiven (Poot & Lensink 2002). De studie leverde veel gegevens op over de slaaptrek van Kokmeeuw, Stormmeeuw en Zilvermeeuw in relatie tot de vliegbasis (figuur 104).

Figuur 104. Schematische weergaven van vliegbewegingen van Kok- en Stormmeeuwen in de ochtend boven rond vliegbasis Eindhoven (Poot et al. 2000).

Slaapplaatsen van meeuwen ¹⁹⁹⁶⁻⁹⁸

Bureau Waardenburg telde in samenwerking met leden van VWG De Kempen twee slaapplaatsen op meeuwen, nl. de waterplas van AquaBest en de daken van gebouwen op industrieterrein De Hurk in Eindhoven. Ook werden slaapplaatsen in de wijde omgeving opgespoord en 1-5 keer geteld (Lensink 2016, figuur 105).

Figuur 105. Patroon van inkomende en uitgaande Kokmeeuwen gedurende de daglichtperiode op Aqua Best. Gemiddelde van zes tellingen in winter 1996/97. De tijdstippen van zonsopkomst en zonsondergang zijn gelijk gesteld aan 0 (Lensink 2016).

Bosuilen in de ZW Kempen ¹⁹⁹⁶⁻²⁰⁰⁰

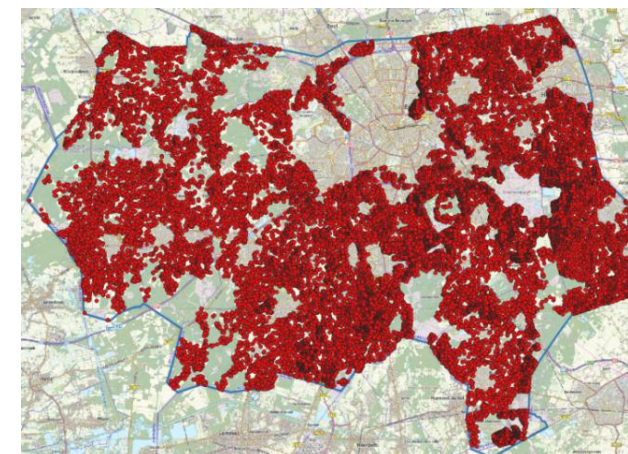
In de zuidwestelijke Kempen telde Pieter Wouters in de periode 1996 tot en met 2000 het aantal Bosuilterritoria (Wouters 1999a, Wouters 2001). Aangevuld met de resultaten van de grootschalige Bosuulinventarisaties uit 1986 en 1991, kon de ontwikkeling van de Bosuilstand nauwkeurig gevolgd worden (figuur 106).

	1986	1991	1996	1997	1998	1999	2000
Buikheide totaal	2	6	9	15	16	15	12
Zuid			4	9	8	8	3
Noord			5	6	8	7	9
Peelsche Heide	1	1	3	5	4	1	4
Achterste Heikant	0	0	0	2	0	1	1
Postelsedijk	0	0	0	1	0	0	1
Gemeente Reusel	1	3	7		9		12

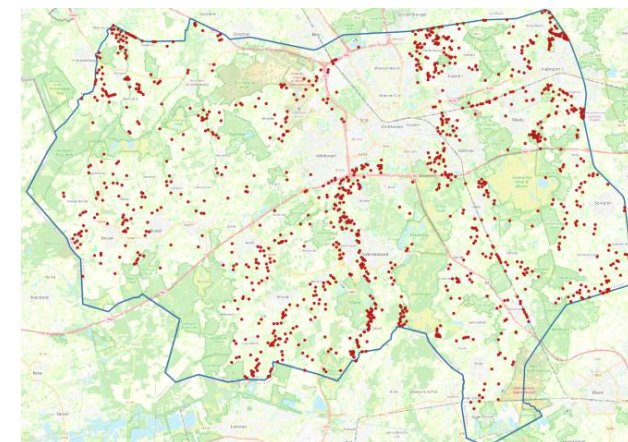
Figuur 106. Bosuilterritoria (roepende ♂♂) in een aantal gebieden in de periode 1986-2000 (Wouters 2001).

Tweede provinciale kartering ¹⁹⁹⁵⁻²⁰⁰³

In de periode 1995 t/m 2003 vond in de Kempen de tweede avifaunakartering door de Provincie Noord-Brabant plaats.

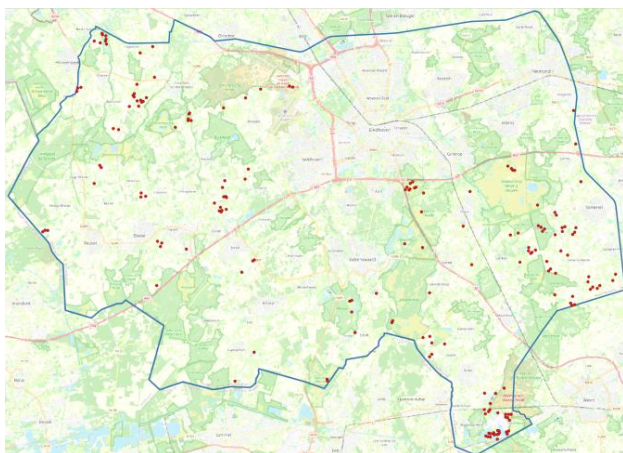
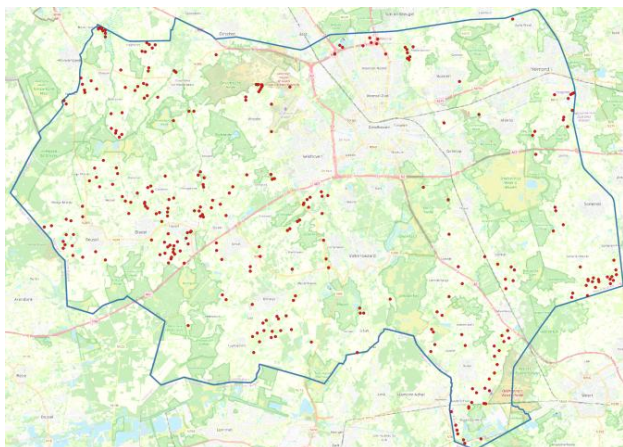

Figuur 107. Territoria in de Kempen van gekarteerde soorten bij de tweede provinciale avifaunakartering 1995-2003 (data Georegister Provincie Noord-Brabant).

Figuur 108. Grasmusterritoria in de Kempen bij de provinciale avifaunakartering 1995-2003 (data Georegister Provincie Noord-Brabant).

De gegevens (figuur 107) zijn alleen digitaal beschikbaar, zie de eerste kartering. In tegenstelling tot de eerste kartering in 1983-87 werd nu ook een aantal niet-agrarische terreinen geïnventariseerd.

Figuur 109. Graspieperterritoria in de Kempen bij de eerste (1983-87, boven) en de tweede (1995-2003) provinciale avifaunakartering (data Georegister Provincie Noord-Brabant).

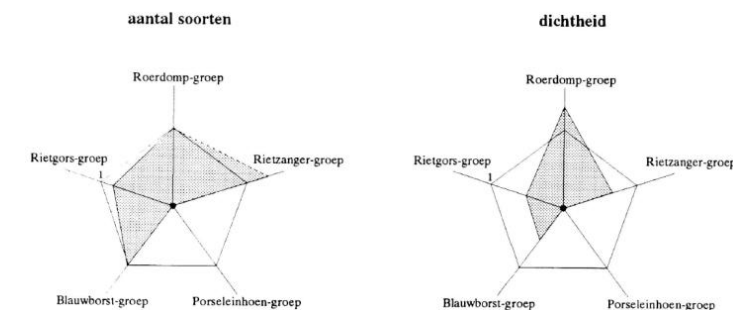
De inventarisatie geeft met name een goed beeld van het voorkomen van soorten van het agrarische landschap. Een voorbeeld is de Grasmus (figuur 108), waarbij diverse beekdalen er uitspringen.

De verschillen tussen de eerste karteringsperiode (1983-87) en de tweede (1995-2003) zijn vaak groot, zoals ter illustratie bij de Graspieper (figuur 109). In 1983-87 werden 301 territoria in kaart gebracht en in 1995-2003 125 territoria; dit is overigens exclusief 57 territoria in gebieden die in 1983-87 niet waren geteld.

Ecologische vogelgroepen **vanaf 1996**

Henk Sierdsema ontwikkelde een methode voor het vertalen van broedvogelgegevens naar een betere sturing van terreinbeheer (Sierdsema 1995). Hiervoor werden ecologische vogelgroepen onderscheiden, voorzien van een beschrijving van terreinkenmerken. Een ecologische vogelgroep bestaat uit broedvogelsoorten die ongeveer vergelijkbare eisen stellen aan hun biotoop. De resultaten van een broedvogelinventarisatie kunnen met deze methode vertaald worden naar ecologische vogelgroepen. De aangetroffen vogelsoorten en dichtheden worden per vogelgroep vergeleken met die in referentiegebieden.

Jan Kolsters en Pieter Wouters (1997) waren in de Kempen de eerste die een analyse van ecologische vogelgroepen maakten. Ze deden dat met de broedvogelgegevens van de oostelijke Visvijvers Valkenswaard uit 1996 (figuur 110).

Figuur 110. De vijf rietvogelgroepen op de oostelijke Visvijvers Valkenswaard in 1996, vergeleken met de referentie voedselrijke vennen (Kolsters & Wouters 1997).

Dankwoord, literatuur en bijlagen

In het tweede deel van de 'Geschiedenis van vogelonderzoek in de Kempen', dat in de volgende Blauwe Klauwier verschijnt, bedank ik iedereen die heeft meegeholpen bij naam. Nu volsta ik met een algemeen maar niet minder welgemeend *dank je!*

Literatuurlijst en bijlagen zijn eveneens in het tweede deel te vinden. ■